

SAME, SAME, BUT DIFFERENT

- en analyse av rommet mellom tolking og fortolking

RAYMON STRENDO

Masteroppgave ved Sosialantropologisk institutt

Universitetet i Oslo

November 2018

© Raymon Strendo

November 2018

"Same, Same, but Different"

Veileder: Ingjerd Hoëm

<http://www.duo.uio.no>

Universitetet i Oslo

Trykk: CopyCat

Innholdsfortegnelse

Takk til ...	v
Sammendrag	vi
Introduksjon til felt	1
Et møte i felt	1
Problemstilling og teoretiske innfallsvinkler	3
Tolking i Norge – en kort bakgrunn	9
Metode, avgrensning og veivalg	11
Hvem? Hva? Hvor?	12
Serendipity – i fotsporene til den persiske prinsen – å følge intuisjonen	14
Grunnlag for analysen	16
Å skaffe tilgang til felt	20
Feltarbeider i egen bakgård	26
Å se seg selv i sladrespeilet	29
Muted groups som innfallsvinkel	33
Noe å skrive hjem om?	36
Den ontologiske vendingen	41
Resonans – å svinge i takt eller bryte sammen	46
Forstå hverandre "i hjel"	50
Sosiologi-norsk og andre smale språk	51
Omramming	53
Tilbake til samtalen hos NAV	55
Spørsmål uten svar	59
Sosiale normer og grammatikk	61
Det bare er sånn	63
Lingvistikk og antropologi	63
Jeg er alene i verden ...	65
Tolking og fortolking	69
Profesjonskamp	72
Jeg vil være nummer én!	74
En deling av kunnskap	79
Strategier i navigering mellom ulike oppdragsgivere	80
Hodet på blokka	84
Same, same, but different	85
Referanseliste	87

Takk til ...

Alle som har gjort denne oppgaven mulig å skrive!

Min veileder, Ingjerd Hoëm, som hjalp meg å finne veien i et kaos av for mange tanker og retninger jeg ønsket å dra i. Takk for diskusjoner som evnet å pensle meg inn på nyttige vinklinger av stoffet og takk for oppmuntring og hjelp til å holde motet oppe.

Mine informanter; tolker, fremmed- og norskspråklige tolkebrukere, som åpnet opp for at jeg fikk være med på møter og situasjoner – uten dere ville oppgaven aldri blitt til.

Medstudenter, kollegaer, venner, familie og bekjente som har stilt opp og vært villige til å lese og gi tilbakemelding, til å høre på mine tanker og ideer og som har delt sine innspill med meg. Takk for alle diskusjoner, råd og oppmuntring underveis.

Sammendrag

Jeg har gjennomført feltarbeidet blant tolker som jobber i Oslo, og denne oppgaven handler om møtet mellom offentlig sektor og fremmedspråklige i Norge; møter hvor tolker på forskjellige språk benyttes.

I oppgaven vil jeg se på rommet mellom hva en tolk *kan* oversette innenfor rammene av sitt ansvarsområde, og hva som eventuelt blir "hengende igjen i luften" mellom samtalepartnerne. Eller er det slik at noe av informasjonen fra det som er uttalt på det ene språket forsvinner idet budskapet oversettes til det andre? Hva er eventuelt dette som blir "*lost in translation*".

Selv om en kan ta budskapet ut av et språk for å transplantere det i et annet, klinger likevel noe av språket og kulturen det opprinnelige budskapet har sin opprinnelse i ved det som overføres i tolkingen. Hva er det som ikke kommer frem, eller som "overhøres" idet budskapet får sin form på norsk? Når avstanden til den opprinnelige ytringen minskes kan man fort risikere å *fortolke* denne ytringen inn i egne **referanserammer**. Hvordan forholder tolken seg til disse problemstillingene, når yrkesetikken og rammene for utøvelsen av yrket ikke alltid stemmer overens med den praktiske hverdagen de opplever?

Bourdieu's begreper *doxa* og *diskurs* (Bourdieu, 1977) kommer inn i bildet - hva er oppe til diskusjon og hva er bare vedtatte sannheter? Hva er dette som, selv om det er uttalt, ikke blir oppfattet eller *forstått* av tilhørerne (i hvert fall tilhørere som ikke kritisk lytter og er klare over sitt eget *fortolkningsansvar*).

Kan de fremmedspråklige tolkebrukerne ende opp som en "*muted group*" slik Edwin Ardener beskriver? (Ardener, 1975a). Selv ved bruk av tolk er ikke forståelsen mellom tolkebruker og den offentlig ansatte nødvendigvis helt overlappende – og som oftest er den offentlige parten som eier definisjonsmyndigheten for hva som blir "resultatet" av samtalen.

Introduksjon til felt

"Den psykiske påkjeningen.

Disse menneskeskjebnene.

Jeg har faktisk, en tid tilbake, tenkt at plutselig kommer det maskiner, at man ikke trenger tolker lenger. Men så fikk jeg litt panikk, hvordan skal det gå med mennesker i vanskelige situasjoner da? Jeg tenker ikke at en maskin noen gang kan erstatte tolker, mennesker. Men så hvorfor ikke da? Jeg tror jo på det at man skal tolke og ikke fortolke ikke sant. Det er veldig viktig med en påminnelse for seg selv, en disiplingreie, at jeg bare skal tolke."

(Silvia – fra (Strendo, 2015b, p. 13))

Et møte i felt

Med store solbriller foran øynene sitter hun. Lengst inne i hjørnet av det store venterommet på NAV-kontoret. Fikler med vesken. Som en filmstjerne som ikke vil bli gjenkjent på flyplassen – men som likevel ender med å være den som stikker seg ut. Elegant kledd. Hvite bukser, skinnveske og kaskader av mørkt, glinsende hår satt opp i en løs, høy og veldig tidsriktig knute. Hun er ikke ung lenger. Selv om et ganske generøst lag sminke kanskje kan gi inntrykk av det ved første øyekast. Den rake ryggen måten hun holder hodet hevet er det som slår meg etter hvert som jeg studerer henne mer innadgående, på avstand, vel å merke – uten å stirre. Hun bærer seg med det man kun kan betegne som *stil*. Bak mørke glass, med en litt påtatt aura av likegyldighet, følger hun likevel ivrig med på det som skjer rundt i det litt grå og triste lokalet. Det er sol der ute, en tidlig og varm sommerdag som så vidt har begynt, men her inne er det lite behov de mørke solbrillene, sånn rent praktisk. Vi befinner oss i en lav førsteetasje i et høyt og inneklemt bygg, med få vinduer. Det er klamt her inne. Og fullt av folk.

"Jeg tror det er henne jeg skal tolke for", hvisker tolken jeg har avtalt å treffe til meg, og det er det som gjør at jeg retter all min oppmerksomhet mot denne damen. Tolken er også kledd etter været. Hvite kortbukser, en enkel, hvit singlet med en heklet jakke over. Hverdagspyntet. Håret utslått og med en stor veske på stolen ved siden av. Jeg spør tolken om hun kjenner

henne igjen fra et tidligere oppdrag, og får til svar at hun tror det; "Hvis jeg ikke tar feil så har jeg tolket for henne et par ganger for en god stund siden". Jeg spør ikke noe mer fordi jeg kjenner til de strenge reglene rundt tolkens taushetsplikt¹ og ønsker ikke å sette tolken i en vanskelig posisjon ved å spørre videre. I grunnen har jeg vel allerede fått vite mer enn jeg burde, for hva om det *ikke* er denne damen som skal bruke tolk i dag? Jeg konsentrerer meg om å prøve å ikke se på kvinnen som sitter der i hjørnet. Søkende øyne bak mørke glass finner likevel veien bort til oss – og jeg merker at hun nok også har gjenkjent tolken og sikkert også sitter og lurert på hvem jeg er.

---

¹ Tolken skal i utgangspunktet ikke dele noe identifiserbare opplysninger om personer de tolker eller har tolket for i henhold til ”**Retningslinjer for god tolkeskikk**”

Problemstilling og teoretiske innfallsvinkler

I prosjektutviklingsfasen hadde jeg gjort meg opp en del tanker om hva jeg ønsket med det forestående feltarbeidet, jeg hadde jo også nettopp levert en bachelor-oppgave med samme tema og var klar for å gå dypere inn i en del av spørsmålene som hadde dukket opp og som jeg hadde begynt å besvare der. I påfølgende avsnitt vil jeg derfor gjengi noen av tankene mine rundt dette slik de ble formulert i prosjektbeskrivelsen i SOSANT4120 (Strendo, 2015a). Når to personer som ikke snakker samme språk snakker med hverandre gjennom en tolk hører de det som blir ytret av den andre parten gjengitt på et språk de forstår. Men *forståelsesverdenene* til de to vil ikke nødvendigvis påvirkes av at en tolk oversetter det muntlige språket dem imellom. Man tar altså det som blir sagt ut fra en referanseramme og setter det inn i en annen. Ideelt sett skulle da begge partene legge denne tilleggsdimensjonen til for egen regning, og eventuelt spørre dersom noe er uklart eller ikke blir forstått, men hvor mye skjer dette i praksis? Er det også slik at noe av undringen og "forskjelligheten" mellom partene blir borte på veien når man får et utsagn servert på eget språk?

Begrepet og teorien rundt "*muted groups*" (Ardener, 1975a, 1975b) går inn i denne diskusjonen. For kan det være at man rett og slett ikke hører eller ser at den fremmedspråklige personen man snakker med gjennom en tolk rent faktisk *ikke* sier *det samme* som det man hører gjengitt på norsk? Overser man at uttalelsen i utgangspunktet kommer fra en annen erfaring av "*being in the world*"?

Et beslektet fenomen blir Bourdieus (1977) begreper; "*doxa*" og "*diskurs*", i betydningen at enkelte emner er oppe til forhandling og derfor diskuteres i samhandling mellom mennesker, mens andre tema er så *tatt for gitt* i en persons samhandling og omgang med verden at man ikke engang legger merke til at det finnes andre måter å tenke rundt dette temaet på. Det man *tar for gitt* gjør seg kanskje til og med enda mer gjeldende i en tolkesamtale da mye av den underforståtte teksten forsvinner. Hvor handlingene og kroppsspråket til en samtalepartner ikke lenger nødvendigvis gir oss gode nok "pekepinn" til å forstå hva hen *mener* – og kanskje dermed også blir forkastet som referanseramme? Referert i (Sharifan, Dirven, Yu, & Niemeier, 2008, p. 9) – som skriver om hvordan forskjellige samfunn opp gjennom tidene har konseptualisert følelser og bevissthet i språk og tankemåte - finner man gjengitt Holland og Quinns definisjon av *kulturelle modeller* fra boken ***Cultural Models in Language and Thought*** fra 1987. De beskriver disse som nettopp det som er *tatt for gitt*. Det som ligger til

grunn for den vanlige oppfattelsen av verden slik den arter seg for de fleste i et gitt samfunn og videre "[...] spiller en enorm rolle i deres forståelse av denne verdenen og i deres opptreden i den"².

Det er ubestridt innen antropologien at mennesker skaper mening i sin tilværelse, men idet man påstår dette, så beveger man seg også inn i et teoretisk landskap. Moore (1999a, p. 17) identifiserer dette aksiomet som en ontologisk teoretisering rundt "menneskelighet" – hva det å være mennesker innebærer, og sier at *problemstillingen* antropologien må forholde seg til er å finne det som er *felles* for mennesker, ikke bare *forskjellene* mellom mennesker *ulike steder*. Å si noe om menneskets kapasitet og deres måter å forholde seg til hverandre, til verden rundt dem og hvordan vi skaper mening i dette er det vi gjør som antropologer. Det holder likevel ikke bare å utvikle teorier om samhandling og ulike verdenssyn innen enkelte grupper, ei heller i sammenligningen av flere; man må strekke seg etter en teoretisering på et *høyere abstraksjonsnivå*, sier Moore. I antropologien har man derfor ikke reelt sett gått bort fra "Grand Theory" – altså teorier som strekker seg etter å forklare noe mer grunnleggende sant – selv om dette har blitt hevdet. Forskjellen fra tidligere er at man nå på en annen måte anerkjenner at teoretisering har en sammensatt natur, hvor ontologiske og epistemologiske ideer samt mer spesifikke teorier, som forklarer forskjellige kulturelle uttrykk, kan kombineres og brukes ulikt i ulike sammenhenger (Moore, 1999a, p. 18). I denne oppgaven vil jeg derfor vise til en del grunnleggende antagelser som kanskje kan høres vel grandiose ut som enkeltstående uttalelser, men de må forstås i sammenheng med teoretisering rundt konkrete empiriske eksempler og som en tenkt ramme heller enn som en bastant fastslåelse av at "slik er det".

Beyond the Words: The Power of Resonance, Unni Wikans (1992) artikkel om *resonans* kommer inn i bildet som et begrep det gir mening å undersøke i hvilken grad er tilstede mellom partene som ikke snakker samme språk. Resonans slik jeg har oppfattet Wikans bruk av begrepet er å skjønne som en slags "forståelse av andre menneskers opplevelser gjennom sin egen menneskelighet". En gjensidig forståelse av hva som blir sagt utelukker ikke en *dissonans* mellom samtalepartene – likesom en dårligere forståelse av hva som blir sagt ikke utelukker en viss resonans. I mitt feltarbeid har jeg vært til stede i en del tolkede samtaler hvor jeg selv ikke forstår tolkespråket – og forsøkt å legge merke til kroppsspråk, og å kjenne

---

² Min oversettelse, orig: "[...] play an enormous role in their understanding of that world and their behaviour in it."

på *stemningen* i rommet for å se i hvilken grad en slik resonans oppstår mellom partene i samtalen – et eller annet som går ut over bare det å forstå hva som blir sagt (og tolket³).

Som jeg videre skrev i prosjektbeskrivelsen (Strendo, 2015a) er det også viktig å se litt på hva som rent konkret blir oversatt den ene og den andre veien, om det samsvarer og om det gir samme mening og klangbunn i oversettelsen. Ingjerd Hoëm (2001, 2015) er opptatt av språkets plass i etnografiske beskrivelser og skriver om hvordan ord og begreper på forskjellige språk tilsynelatende kan bety det samme – uten at dette nødvendigvis betyr at meningen overlapper hverandre fullstendig. Noe også (Skaaden, 2013, p. 61) påpeker i sin lærebok i tolking, *Den topartiske tolken*, at det er viktig for tolker å være klare over. Man vil også støte på begreper eller konsepter som rett og slett kan synes umulige å oversette på en tilfredsstillende måte. Der det ikke er et slikt definitivt samsvar mellom de to forståelsene som ligger iboende i språkene som benyttes, hvordan skal man kunne "bridge this gap" – er dette mulig? I boken *Glas kaster skygge*, som riktignok omhandler litterær oversettelse, skriver Pedersen (1999, pp. 13, 14) at det er enighet om at det å overføre *betydning* fra et språk til et annet er *umulig*. Oversettelse kalles jo ofte nettopp "det umuliges kunst" – nok ikke uten grunn. Samtidig ER selvsagt kommunikasjon mulig på tvers av språk gjennom oversettelse og tolking, og dette er fordi en ytring normalt inneholder mer informasjon enn det som er *nødvendig*. Et budskap på f.eks. urdu og oversettelsen av budskapet til norsk er ikke det samme, betydningen er kun gyldig innenfor hvert språks paradigme – men man kan oppnå en *ekvivalent* oversettelse; altså en oversettelse som har noenlunde samme effekt eller virkning i begge språk. Videre kan man snakke om det E.A. Nida (1964) snakker om, gjengitt i (Munday, 2016, p. 59) og (Pedersen, 1999, p. 14); en *formell ekvivalens* som etterligner både form og innhold eller *dynamisk ekvivalens* som kun tar budskapet i betraktning. "Fjern" og "nær" oversettelse er andre begreper som benyttes – og som kanskje høres mer kjente ut innenfor et sosialantropologisk perspektiv?

Spesielt interessant synes jeg det kan være å gå litt videre med noe Hoëm peker på; nemlig at det er i intense konfliktsituasjoner hvor "[...] the gaps in perception, understanding and communication become visible to the participants" (Hoëm, 2015, p. 131). Dette underbygger en antagelse jeg hadde om at tolking ofte blir sett på som rimelig uproblematisk av partene frem til eventuelle underliggende konflikter kommer opp i dagen. Med andre ord har de

---

³ Jeg ville her kunne sjekke/korrigere min oppfatning med både den norske parten og tolken i etterkant – men ikke så lett med den fremmedspråklige.

kanskje alltid vært der, gjennom flere tolkede samtaler, men først når konflikten er et faktum legger man merke til dem. Spørsmålet det da er verdt å stille er om man kunne unngått noe av konflikten ved å være mer bevisst slike huller i forståelsen fra starten av? For å observere dette ønsket jeg opprinnelig å sammenligne saker hvor konfliktnivået var lavt, med saker hvor det er større konflikter, og forsøke å generalisere på bakgrunn av dette, noe jeg hadde skrevet i prosjektbeskrivelsen (Strendo, 2015a). Det å få tilgang til saker med høyere konfliktnivå har imidlertid vist seg vanskelig, så denne delen av analysen blir derfor basert på grunnlag av data fra andre kilder, annenhåndsinformasjon samt der hvor jeg har sett tilløp til mindre konflikter i saker jeg selv har vært til stede.

Det som blir igjen i filteret

Tamara Kohn skriver at antropologens egen bakgrunn mht. etnisitet, kjønn, utdanning etc. kan ses på som filteret de etnografiske beskrivelsene siles gjennom (Kohn, 2010, p. 186). På samme måte som antropologen i felt utøver tolken, enten de vil eller ikke, en innflytelse på samhandlingen de befinner seg i midten av – i en tolket samtale. Tolken er en transformator mellom to språk som aldri blir 100 % feilfri. Noe vil sitte igjen i filteret uansett hvor god tolken er. Gjør dette at partene faktisk overser et aspekt i møtet? At man mister av syne viktige forskjeller som gjør den andre til nettopp "den andre", og dermed tar det tolken sier som det er – og putter det inn i en *egen referanseramme*, uten å reflektere over at det oppsto, ble ytret og egentlig "hører hjemme" innenfor et annet språks paradigmer? Tolken gjør det den andre parten sier forståelig, men blander vi dermed det å forstå hva *som blir sagt* med det å forstå hva som ble *ment* – med det å forstå personen bak ordene? Putter man lettere det man hører inn i "feil" referansebås, og blir det forståelige i en ytring innen en forståelsesramme uforståelig og *rarere* når det puttes inn i en annen kontekst idet det sies på et annet språk? Hjelper det saken? Hjelper det personen? Eller burde man kanskje dra flere aspekter inn i slike samtaler? Burde områdekunnskap eller kunnskap om interkulturell kommunikasjon i sterkere grad inn hos offentlige organer som bruker mye tolk? Tolken er på noen måter som en "instant anthropologist" å regne – med blikket rettet kun mot språket. Umiddelbarheten er jo det som kjennetegner tolkens virke, mens det i antropologens tilfelle ligger en fordøyelse av opplevelsene bak for å kunne skrive opp sine refleksjoner og gjengi dem på et fornuftig vis til leserne. Hva så med resten av den antropologiske verktøykassa som "thick description" og komparative sammenligninger? Tolkesamtaler er også kulturmøter, men kun den språklige dimensjonen blir mediert. Nå er det jo, som flere har pekt på "folk – ikke kulturer [som] møtes" og i løpet av denne oppgaven vil jeg argumentere at dette perspektivet er vel så viktig

å ta med seg i tolkede samtaler fordi man har lett for å miste av syne både det faktum at det man får tilgang til gjennom tolken er en representasjon av det originale budskapet, og at man samtidig er *folk som møter folk*, og derfor *kan* tillate seg å kjenne på sin egen menneskelighet og se bak ordene i møtet med litt "rare" utsagn.

Problemstillingen min idet jeg gikk i gang med prosjektet var todelt; jeg ønsket å se på tolkens oppfatninger av seg selv og sin rolle, sett i forhold til samfunnets forventninger, og hvordan de navigerer i dette farvannet (Strendo, 2015a). Men også selve samhandlingsaspektet i en tolkesituasjon – hva skjer i samspillet mellom partene? Samt *hvordan og om* forståelse (på flere plan) oppnås i tolkede samtaler.

Hvordan ser tolken på seg selv og sin rolle som tolk i krysningspunktet mellom kulturelle koder i eget samfunn og i samfunnet for den man tolker for, og mellom føringer fra det offentlige, forventninger fra brukeren og egne strategier?

Hvordan skapes meningen i det som kommer til uttrykk for tolkebrukerne, sett i lys av tolkens rolle, partenes egne referanserammer og makthierarkiet som ligger iboende i tolkesituasjonen?

Talking og meg

For min del begynte denne reisen med bacheloroppgaven jeg skrev i sosialantropologi ved NTNU – *Tolken – Samfunnets språklige toppidrettsutøver* (Strendo, 2015b) – hvor jeg ble oppfordret av veilederen min til å gå videre til et masterstudie for å utvikle prosjektet videre. Jeg ville fortsette med en del av de problemstillingene jeg hadde begynt å se på, men har selvsagt også kommet over mange andre innfallsvinkler, nye funn og en større teoretisk bredde i arbeidet med masteroppgaven. Noe av grunnlaget i bachelor-oppgaven står seg imidlertid fortsatt og derfor er altså deler av funnene derfra integrert i denne masteroppgaven.

I stedet for å reise langt av garde, eller i det minste å oppsøke noen spennende nye sub-kulturer i eget samfunn, valgte jeg altså å bli *hjemme*. I byen hvor jeg allerede bor, og for så vidt også å vanke i "kjente trakter" hva tema angår. Å gjøre feltarbeid i sin "egen bakgård" er imidlertid ikke et foretak uten utfordringer og problemer – både av faglig og praktisk art. Dette er altså ikke det klassiske antropologiske prosjektet. I metodekapittelet vil jeg gjøre rede for refleksjoner rundt dette og begrunne hvorfor det likevel kan være en nyttig innfallsvinkel i en del prosjekter.

Tilfeldigheter har vekket interessen

Jeg har ingen enkel forklaring på hvorfor dette med språk, kommunikasjon og *tolking* i særdeleshet er noe som har blitt en såpass stor interesse for meg. Tilfeldigheter og mer eller mindre bevisste valg har ledet meg inn på den stien hvor jeg både i jobbsammenheng og privat har fått kjenne på at det jeg sier ikke blir forstått av andre, ikke selv å forstå hva andre sier, og det som skal bli et sentralt punkt i denne oppgaven; forstå hva folk sier, men ikke hva de *mener* med det de sier. Som jeg også skrev om i prosjektutviklingen, så ligger det hele forståelsesverdener innebygget i språket, både implisitt, som vi som aktører i Barthiansk forstand spiller på i ulike settinger, og mer eksplisitt der hvor kommunikasjonen lugger litt; i konflikt- og stressituasjoner, eller når vi prøver å snakke på et annet språk, i tolking mellom to språk eller i forskjellige versjoner av samme språk (på tvers av generasjoner, kunnskapsnivå, sosiale forskjeller o.l.) (Strendo, 2015a).

Min første "skjellsettende" opplevelse når det gjelder språk var da jeg som 13-åring ble spurt om å komme og leke med en nyankommet enslig mindreårig asylsøker som hadde blitt plassert i beredskapshjem på det lille stedet hvor jeg vokste opp. Dette skjedde i påskeuken, og så vidt jeg husker var det bare jeg og broren min som var hjemme disse dagene, resten av (de få) nabobarna var bortreiste.

Det er alltid spennende å møte nye lekekamerater, men denne gangen var det også litt spesielt siden vi ikke kunne forstå *ett eneste ord* vi sa til hverandre. Som jeg husker det i dag var det imidlertid slik at vi likevel godt fikk til å leke sammen. Sittende ved en datamaskin og spille spill, byttet vi på tur, viste hverandre hvordan man kunne gjøre det bedre og prøvde å finne ut mer om hverandre. En god del latter og en god del forvirring. Mye interaksjon – og mye kommunikasjon – *uten språket som hovedkommunikasjonsmiddel*. Der og da er dette selvsagt ikke noe jeg var særlig bevisst over, men det er en interessant observasjon sett i sammenheng med det jeg også kommer til å beskrive i denne oppgaven – ord var ikke *nødvendige* for kommunikasjonen. Det er selvsagt en viktig del av kommunikasjonen vår til vanlig, og et (svært) godt hjelpemiddel når vi *forsøker* å formidle ideer og tanker oss imellom, men alt står ikke nødvendigvis og faller på ordet – slik man har lett for å tenke.

Tolking i Norge – en kort bakgrunn

Tolkens funksjon, som den som gjør kommunikasjon mellom to parter som ikke snakker hverandres språk mulig, har vært anerkjent i ualminnelige tider og i dagens situasjon kan tolkefeltet være en arena som avspeiler en del av utfordringene vi står ovenfor som samfunn idet mange som ikke snakker norsk kommer til Norge og bosetter seg, enten som arbeidsinnvandrere, gjennom familiegjennforening eller som flyktninger. I *SOSANT4120 – prosjektutvikling* utarbeidet jeg en grei oppsummering som jeg velger å gjengi her (Strendo, 2015a).

Innvandring til Norge har historisk sett vært meget begrenset frem til de siste 60 årene. Det nevnes at det i 1960 bare bodde i underkant av 300 ikke-vestlige innvandrere i Norge. Dette skulle endre seg ganske markant i årene fremover. Om man hopper frem til slutten av 80-tallet begynte man etter hvert å se behovet for tolker på "ikke-vestlige" språk melde seg, og det ble opprettet lister over tolker, hvorav noen også gjennomgikk kurs og testing i regi av det offentlige – da først og fremst i Oslo (Fiva, 2006; Mortensen, 2005).

I forbindelse med krigen på Balkan på begynnelsen av 90-tallet opplevde man et voldsomt oppsving i ankomster av flyktninger som ikke snakket norsk eller engelsk, og det oppsto et behov for et mye mer omfattende og bedre organisert tilbud av tolker. I årene fremover ble det derfor opprettet flere utdanningsmuligheter ved diverse høyskoler og universiteter i Norge. De fleste av disse var imidlertid tilbud som bare ble gitt en eller få ganger ved hvert sted, og per i dag er det offentlige tilbudet om utdanning for å bli tolk sentralisert ved OsloMet (tidligere HiOA) som eneste lærested. Vel å merke gjelder dette for språktolking; når det gjelder døvetolking stiller saken seg straks litt annerledes⁴.

En egen tolkelov i Norge – NOU2014:8

Høsten 2014 ble det levert en innstilling til Barne- og familiedepartementet hvor et offentlig nedsatt utvalg hadde gått igjennom praksis på tolkefeltet i dag og kommet med anbefalinger om veien videre (Hasle, 2014). Denne rapporten har dannet grunnlaget for arbeidet med en ny tolkelov som etter sigende skal komme på høring i nær fremtid⁵. Et av hovedpoengene i

---

⁴ Å være döv/stum er definert som en funksjonsnedsettelse som derved i dagens lovverk medfører rettigheter som f.eks. tolk – noe det å ikke kunne snakke majoritetsspråket ikke gjør.

⁵ Ifølge flere muntlige kilder, men ikke mulig å verifisere hvor langt arbeidet har kommet.

rapporten er manglende offisielle godkjenninger for de som per i dag fungerer som tolk, og det konkluderes med at de som bruker tolketjenester bør ta grep for å sikre seg at alle tolker har et minimum av offentlig godkjenning og testing. Mange har hevet røsten for at tolking bør bli en *beskyttet tittel*⁶, fordi man ser at den "profesjonelle" tilliten en klient ideelt sett skulle hatt til en tolk ofte ikke er til stede og at den byttes ut med en "personlig" tillit til et familiemedlem eller en venn som fungerer som tolk fordi det føles "tryggere" for tolkebruker (Skaaden, 2013, pp. 224, 225). Dagens modell for utdanning og kvalifisering av tolker har tradisjonelt hatt for liten kapasitet til å utdanne tilstrekkelig antall tolker for å møte behovet, og er også lite fleksibel i forhold til å takle fluktuasjoner i behov for de enkelte tolkespråkene – men grep som å tilby Tospråktesten⁷ ved OsloMet på flere språk og flere ganger i året, samt autorisasjonsprøve i tolking⁸ på flere språk hvor det tidligere ikke har blitt arrangert hjelper nå på situasjonen.

Verden homogeniseres stadig mer, og selv om det kan være lett å tenke at behovet for tolking mellom forskjellige språk bli mindre etter hvert som for eksempel engelsk brer om seg og knytter verden tettere sammen, så er det store forskjeller mellom det å kunne snakke/forstå et språk og det å kunne uttrykke seg nyansert og å forstå alle subtile meninger. Som Anna Tsing (Tsing, 2000) kommer inn på i sin artikkel *The Global Situation*, skaper ikke globaliseringsprosesser bare enhet og samhold, men også *nye skiller*. Sett i forhold til språklighet kan dette summeres opp for eksempel i alle de ulike versjoner av engelsk en finner i verden i dag. Selv har jeg fått føle dette på kroppen i tolking for personer som kanskje har engelsk som morsmål, men hvor deres erfaringsverden uttrykt gjennom språket er veldig annerledes enn min egen, og dermed en utfordring å henge med på.

---

⁶ I dag er det slik at enhver egentlig kan kalle seg for tolk og drive virksomhet som tolk uten å ha noen spesiell utdanning eller godkjenning for dette.

⁷ Tospråktesten er en muntlig prøve som tester allment ordforråd innenfor to språk (norsk og tolkespråket) (OsloMet, 2018)

⁸ Etter bestått autorisasjonsprøven i tolking kan man søke om bevilling for å bli statsautorisert tolk (OsloMet, 2013)

Metode, avgrensning og veivalg

Språk går naturlig nok som en rød tråd gjennom denne oppgaven. I og med at jeg argumenterer såpass mye for språkets posisjon i – og som en viktig faktor i forståelsen av – samfunn og livsverdener hadde det vært unaturlig om jeg ikke tok denne dimensjonen inn i selve skriveprosessen – hvor jo håpet er å formidle tanker, ideer og analyser til en leser slik at hen kan skjønne hva jeg har ment. Jeg skriver på norsk, og man skulle tro at det å skrive på morsmålet var enklere. Etter flere parametere stemmer jo det – samtidig er det også slik at det noen ganger virker lettere på engelsk å kunne gjemme seg bak litt snirklete forklaringer, eller ta i bruk vidløftige ord fra de mest bortgjemte sidene i ordboken – de "ingen skulle tru at nokon kunne bru(ke)" i håp om at *andre* kanskje bedre skjønner hva jeg har *ment* enn meg selv. I forskningens navn bruker vi mange ord som *tingliggjør* konsepter, og vi fyller dem med innhold, samtidig som vi antar at vi "[...] snakker samme språk" (Battaglia, 1999, p. 116). Men i en slik argumentasjon, sier hun, ligger fellene stadig på lur; at vi i virkeligheten kun integrerer vår egen forståelse av begrepene – i den grad at de til slutt kun peker tilbake på oss selv og vår egen forståelse. Et problem ikke bare for antropologifaget, selvsagt – men i alle tilfeller hvor vi mister av syne at kategoriene og skillene vi skaper i den retoriske prosessen, er nettopp det; *skapte*.

Det er nok av fagtekster hvor et lett ugjennomtrengelig språk bidrar til å gjøre poengene mindre tydelige. Når man skal bruke engelskspråklige kilder, eller engelske faguttrykk, er det så klart også lettere å implementere disse i en tekst på engelsk, enn å skulle finne oversettelser eller måter "å si det på" på norsk. I stedet for bare å parafrasere et argument, tvinges man slik til å gå i dybden idet man skal transplantere og bygge videre på ideer hentet fra et annet språk? Noen kan selvsagt stille spørsmålstegn ved det å bruke engelske låneord og begreper i den utstrekning jeg gjør (til og med i tittelen på oppgaven), men igjen så handler det om min måte å bruke språket på, og jeg er ingen konservator. Der jeg synes et engelsk uttrykk eller ord gir en mening som ikke like godt kan gjenskapes på norsk, men som jeg antar at de fleste som snakker norsk også vil forstå, bruker jeg det gjerne.

I og med at jeg mener språket vi *bruker* er med på å forme våre konsepter og hvordan vi tenker om ting ser jeg også på oppgaven som en ypperlig anledning til å ta i bruk nyord som for eksempel *hen* – i stedet for hele tiden å måtte ty til *han* eller *hun* og dermed *kjønne* den jeg snakker om.

Hvem? Hva? Hvor?

Mange som jobber tett på feltet vil reagere på at jeg i denne oppgaven omtaler alle som tar tolkeoppdrag i offentlig sektor for *tolker*, siden en sterk diskurs i den offentlige debatten går nettopp på det om tolker *uten offentlig godkjente kvalifikasjoner* ihht. IMDi – som oppnås via OsloMets ulike kvalitetssikringsordninger⁹ – kan kalles tolker. Tolk er ingen beskyttet tittel i Norge slik saken står i dag¹⁰, men det kan fort bli det, dersom en legger anbefalinger fra utredningen om tolking i offentlig sektor, *NOU 2014:8* (Hasle, 2014) til grunn, og antar at disse gjenfinnes i en eventuell tolkelov når den kommer.

Tidlig i arbeidet med denne oppgaven bestemte jeg meg for å rette fokus mot steder hvor tolkingen foregår nærmest mulig *dialogen* som kommunikasjonsform. En av intensjonene mine var å se på samhandlingen i tolkesituasjonen; hvordan oppnås *forståelse* mellom parter som ikke snakker samme språk, og hva bidrar tolken med i den sammenhengen? Når jeg her snakker om *forståelse* så mener jeg altså ikke kun det at partene forstår *hva* som blir sagt *til* hverandre – selv om dette rent konkret er tolkens hovedanliggende (en oppgave som for så vidt også stopper der?)¹¹. Jeg ønsket å se på tolkesituasjonen i et perspektiv hvor også partenes forhandling rundt identitet og egne narrativer blir en del av bildet.

Hvorfor ikke i retten?

Et av stedene hvor det brukes mye tolking i Norge i dag er i rettssaker. I retten er det imidlertid flere faktorer som gjør at situasjonen og tolkingen her faller noe utenfor mitt fokusområde. Alle formalitetene og et forholdsvis stivnet og ugjennomtrengelig språk – som man på spøk ofte sier at selv en morsmålsbruker kunne ha trengt en tolk for å forstå – gjør at jeg i liten grad har rettet linsen hit. Flere gode forskningsprosjekter er også gjort når det gjelder tolking i retten, og viktige spørsmål rundt rettssikkerheten har kommet opp, blant annet (Andenæs, 2000; Fiva, 2006).

I retten handler det ofte om å formidle – via tolk – det som foregår på norsk *til* den fremmedspråklige. I møter i offentlig forvaltning eller innen helsevesenet, som for eksempel i barnevernet, hos NAV eller på et legekantor, er man i mye større grad opptatt av å skape et

---

⁹ Tospråkstesten, tolkeutdanningen og statsautorisasjonen – se tidligere i teksten for ytterligere forklaring.

¹⁰ Statsautorisert tolk er derimot en beskyttet tittel allerede i dag

¹¹ Stopper der i forhold til at tolken ikke er den som skal få partene til å skjønne meningen «bak» utsagnet eller få partene til «å bli enige» eller lignende. Tolken har fortsatt oppgaver som koordinering av samtale og for å oppklare «språklige» misforståelser.

samarbeid mellom den offentlige parten og den fremmedspråklige klienten eller pasienten; å bygge *relasjoner*. Forvaltningen er avhengig av å motta riktig informasjon for å kunne gjøre sin jobb, og de er også pliktige til å yte passende bistand og gi veiledning med denne som utgangspunkt. Selv om vi også i denne type møter gjenfinner en ubalanse i makt mellom den offentlige og den private parten, og selv om møtene ofte preges av at mye av informasjonen, spørsmålene og forklaringene kommer fra den offentlige parten, så er det min erfaring at en her utviser en større vilje til å se og prøve å forstå hverandres utgangspunkt enn i retten.

Uten de formalitetene som en rettssal fordrer er folk også friere og mindre "stive" i omgang med hverandre. Ikke så tilbakeholdne i handling og ikke like nøye i valg av ord (mindre forberedt enn for eksempel ved en prosedyre). utfordringene for tolken kan derfor ved første øyekast synes mindre, mer *hverdagslige*. Etter egen og mange andres erfaring kan det ofte være vel så vanskelig – ja, til og med vanskeligere, å finne gode oversettelser på det folk sier i slike settinger. Man behandler veldig mange ulike tema, og ofte i ett og samme møte. Som for eksempel rettigheter og plikter (juridisk), sykdom og psykiatri (helse), skole, utdanning, trygdeytelser og veiledning i bruk av nettjenester. Og folk kan jo finne på å si *alt mulig*. Kanskje går man ikke like i dybden i hvert enkelt tema slik man gjør i retten, men ofte er det en enorm spennvidde i ulike felt som adresseres. I retten ser man velkjente strukturer og innlærte fraser som man tross alt lettere kan forberede seg på, selv om dette kanskje ser vanskeligst ut på overflaten.

Hverdagsspråkets vanskeligheter

Jeg påstår ikke at det er *lett* å tolke det juridiske språket i retten, men samtidig er dette noe man med egenstudier, øvelse og erfaring kan forberede seg på. Man finner gode oversettelser for spesifikke ord og vendinger som kommer igjen og igjen. For å sammenligne med en antropologs virksomhet kan disse vanskelige og spesifikke frasene og *termene*¹² være som de mest dominerende trekkene ved samfunnet eller hos gruppen man studerer – ritualer, religion, kompliserte slektskapsforhold, mytologi – *kjennetegn* det er lett å legge merke til, og som i sin intrikate vev hypnotiserer og trekker oppmerksomheten vår til seg. Disse kan kanskje virke som det vanskeligste å skulle beskrive, analysere og forklare i det man ta fatt på oppgaven. Kanskje er det også innen antropologien slike forehavender som tradisjonelt har gitt mest prestisje. Men er det ikke de små, hverdagslige handlingene som til syvende og sist er en større utfordring både å legge merke til, beskrive, forklare – og til slutt skulle formidle til

---

¹² En term er et kontekstspesifikt ord/betegnelse, gjerne i et spesialisert kunnskapsfelt

egne rekker? På samme måte ligger det nemlig mange feller i det hverdagslige språket vårt, og utfordringer i hvordan å oversette dem. Vi kan *si ting* på et utall forskjellige måter – som alle i utgangspunktet betyr så å si det samme – "*same, same, but different*". Ved hvert valg av ord, i bruken av passiv eller aktiv uttrykksform, i intonasjon samt en drøss andre språklige virkemidler vil meningen og det som oppfattes likevel forskyves *litt* siden ulike assosiasjoner og konnotasjoner vil dukke opp i lytterens bevissthet.

Serendipity – i fotsporene til den persiske prinsen – å følge intuisjonen

Serendipity

"[...] *the faculty or phenomenon of finding valuable or agreeable things not sought for*"

(Merriam-Webster, 2018)

Ved å legge mye data om de samme fenomenene over hverandre ser man mønster, hvor det eventuelt er brudd i mønsteret, og man sorterer ut det som ikke er relevant i forhold til det man ønsker å undersøke nærmere eller si noe om. Som en person utenfra (eller som i hvert fall ikke er like involvert i det som utspiller seg) har man større tilgang til å se det store bildet, eller å zoome inn på enkeltdelene. Nettopp fordi man ikke er en del av *forhistorien* og fordi man selv *ikke* kjenner til alle de grunnleggende forestillingene og forståelsen av en situasjon som de involverte selv legger til grunn. Og selvsagt fordi man har et spesielt formål med sin tilstedeværelse; forskning – og dermed noterer ned "hva som skjedde" så vel som tanker og spørsmål rundt dette. Notater man kan gå tilbake til og konsultere i etterkant. Man lar feltet bestemme hvor veien går og hva som er det interessante i dette bestemte området. Gjennom å ta i bruk flere sanser, ved å være observant på egne og andres reaksjoner, ved å følge intuisjonen og tilpasse sin fremgangsmåte deretter, smelter forsker og felt sammen i en intim dans.

De persiske prinsene av Serendip gjorde stadig heldige oppdagelser, enten ved rene lykketreff eller ved å følge magefølelsen. I den ofte litt "rotete" prosessen et feltarbeid kan være har antropologer som blant annet Judith Okely (2012) tatt til orde for å knesette prinsippet om serendipity som en viktig bestanddel av ethvert antropologisk prosjekt. Uoversiktlige og

uberegnelige felt gjør det nesten umulig for en antropolog å planlegge hva som skal undersøkes – og hvordan – ned til minste detalj. Feltarbeidets form fordrer en fleksibilitet og et bredere blikk for å fange opp *også* det som foregår i randsonen – fordi det kanskje viser seg underveis at det er akkurat der linsen må rettes for å fange inn det interessante og spesielle.

Det betyr jo ikke at vi skal famle oss frem i blinde og vente på at oppdagelsene og innsikten kommer ramlende i fanget på oss, men heller om å holde sinnet åpent. Å ikke være redd for å forfølge innfall vi får i felt, i tilfelle det ligger *noe* der – det "unexpected missing" som Tamara Kohn (2010, p. 185) sier Edwin Ardener alltid insisterte på at hans studenter skulle ha et våkent øye for. I hennes forståelse av begrepet minner hun imidlertid om en annen og mer hjemlig helts eventyrlige bedrifter. "Jeg fant, jeg fant", sa Askeladden, og tok vare på alt han kom over på sin vei. Denne egenskapen viste seg å være gull verdt da han senere støtte på ulike utfordringer, hvor han selvsagt fikk bruk for både den utgatte skosålen og den døde skjæreungen i sitt oppdrag med å vinne "prinsessa og halve kongeriket". Vanligvis beskrives slike mer eller mindre tilfeldige lykketreff – hvor en plutselig snubler over noe interessant – som rene eureka-øyeblikk hvor antropologen umiddelbart skjønner hva hen har "oppdaget". Det kan imidlertid like ofte være flere uavhengige hendelser som gjennom modning, refleksjon og assosiasjon gradvis fører en til en ny og kanskje overraskende erkjennelse. For Kohns egen del gjaldt dette for eksempel tre "drittopplevelser" – i bokstavelig forstand – hvor hun først restaurerte et hus i Nepal med bøffelmeikk, som hun etter hvert lærte ikke synes å være så ille. To andre hendelser; da hun var uheldig og tråkket i latrinen, og da hun senere mistet en lommelykt i latrinen – hvorpå familien hun bodde hos gravde denne ut av latrinen fordi de ikke kunne "kaste bort" en verdifull ressurs som en lommelykt var – syntes hun imidlertid var fryktelig ekle. Flere år senere, da hun leste notatene fra feltarbeidet, fikk disse hendelsene henne til å tenke igjennom hvordan "dritt" bare er dritt, og at det jo egentlig ikke er en prinsipiell forskjell på bøffelavføring og menneskeavføring – at "drittjobben" er den samme, og at det kanskje er det familien hun bodde hos allerede hadde erkjent? Hendelsene i seg selv hadde ikke endret seg, men antropologens følelser rundt dem og fortolkningene hennes var annerledes. (Kohn, 2010, pp. 190-).

Grunnlag for analysen

Når det gjelder feltarbeidet er det viktig å forklare hvordan datagrunnlaget har blitt til og hvilke faktorer som kan ha påvirket hvorfor datafangsten ble akkurat denne. Det er også helt på det rene at dette ikke er en objektiv fremstilling av feltet – noe slikt finnes ikke – selv om jeg skal være så redelig som mulig og ta forbehold der jeg ser at det er rom for flere tolkinge. Men det begrenses jo også til det jeg, de som har hjulpet meg å lese, eller informantene, ser – og som et av poengene i oppgaven nettopp peker ut er at det kan finnes gode spørsmål i det vi selv *ikke* ser, eller det som for eksempel informanter kan nekte å svare på fordi det er for åpenbart som Wadel skriver om – dessuten er det i "på hjemmebane" utfordrende å se det unormale eller rare i det for oss *hverdagslige* (Wadel, 1991, p. 19).

Analysen er basert på data jeg har fått tilgang til med den posisjonen jeg delvis har tatt og delvis blitt tildelt i felt. Jeg har gått bredt ut – stilt brennvidden på vidt gap – og deretter valgt å forfølge enkelte deler tettere, en typisk induktiv metode, slik Leseth og Tellmann har beskrevet i boken *Hvordan lese kvalitativ forskning?* (2014). Gjennom deltagende observasjon har jeg fulgt med tolker på oppdrag, i studier og på andre arenaer. Jeg var ikke en tolk før jeg begynte med dette prosjektet; jeg var en antropologstudent som kom inn på tolkestudiet, men har etter hvert blitt en del av feltet – blitt en *native*. I Katrine Fangens forståelse er imidlertid det "å gå 'native'" en posisjon man kan gå inn og ut i til ulike tider – altså variere mellom en mer *deltagende* og en mer *observerende* rolle (Fangen, 2005, p. 30) – dette stemmer bra med den dynamikken jeg selv opplevde i mitt feltarbeid. Samtidig er den vanligste forskerposisjonen at man ikke selv er *aktiv* i de miljøspesifikke aktivitetene (Fangen, 2005, p. 141) noe jeg har vært for eksempel i forbindelse med tolkeøvelser i utdanningssituasjoner, eller egne tolkeoppdrag. Man kan velge å se på den subjektive posisjonen som et problem, eller prøve å finne styrkene i akkurat den synsvinkelen denne oppgaven springer ut fra. Det kan være – eller det er snarere helt sikkert – at andre personer hadde fått tilgang til andre typer data, andre arenaer osv.

Å koke kaninsuppe på en elefant

I Umberto Eco's bok om skriving av akademiske oppgaver (Eco & Aarsand, 2002) har Hylland-Eriksen skrevet forordet og her gjengir han antropologen Godfrey Lienhardts beskrivende bilde av oppskriften en bør følge, og som jeg umiddelbart festet meg ved. Det er, sier han, som å koke suppe på en elefant og en kanin. Man tager en *elefant* av empiri, og kun

en *kanin* av teori. Likefullt skal suppen kokes slik at man tydelig kunne kjenne smaken av kanin i hver munnfull! (Hylland-Eriksen, 2002, p. 18).

Eller spikersuppe?

Idet jeg kommer inn på kjøkkenet med min "lion's share" av empiri, er det imidlertid mye som ikke passer inn i formatet oppgaven krever. Det er kanskje sjelden man har for *lite* materiale å jobbe ut ifra når man har vært på feltarbeid og skal bearbeide materialet i en masteroppgave, med de begrensninger i omfang det tross alt setter. Men om man ikke skal kaste noen deler av *grisen* (som Eco selv kalte empirien (Hylland-Eriksen, 2002, p. 18)), så er det ikke sikkert alle deler av grisen smaker like godt i akkurat den retten man lager i dag, og den som vet hvordan pølser lages... Om man ikke lykkes i å finne *indrefiletten* i sitt materiale, som på dekkende vis kan gi svar på *alle* de forskningsspørsmål en stilte seg i begynnelsen, skal det – om vi har fulgt med på det vi har lært – likevel være mulig å hente ut annen type informasjon, som kan være vel så interessant. Kanskje er det å forske på hvorfor en nettopp *ikke* fikk tak i det materialet en ønsket seg? Kanskje har feltet dyttet en i en annen retning; altså at man skiftet fokus underveis? Det jeg vil si er med andre ord at selv om det som til slutt bringes til bords forhåpentligvis er noen av de beste bitene, er det ikke å forglemme at de også har kokt i en kraft og tatt smak av alle opplevelser i felt.

I det jeg begynte å føle at min kaninsuppe måtte kokes på spiker heller enn elefant, fant jeg mye trøst i en bok jeg leste om døvetolking – hvor forfatteren hadde brukt én enkelt tolkesamtale som utgangspunkt for en hel bok om tolking og samhandling (Roy, 2000). Veldig mye informasjon ligger altså i den enkelte handlingen om en er villig til å se. For at vi skal kunne fortelle noe relevant i et større perspektiv innenfor et sosialantropologisk paradigme, krever det imidlertid selvsagt at vi er villige til – og evner – å se flere situasjoner og flere handlinger an – og gjerne at vi forsøker oss på en *naiv* beskrivelse for å trække opp stien fra observasjon til data (Wadel, 1991, p. 81) – en beskrivelse som går ned på abstraksjonsnivå og forsøker å legge tillærte kategorier til sides. Når vi så beskriver flere observasjoner på samme, og ikke minst på utfyllende måter begynner datafangsten å ta form. Legger vi alle disse observasjonene over hverandre, som intrikate tegninger på bakepapir, og holder dem opp mot lyset vil visse overlappinger stå tydeligere frem, og dette er kanskje de bærende strukturene, det som er *felles* – abstraksjonen av det partikulære. Da begynner vi å snakke om antropologi. Så kan vi kanskje videre si at om vi legger *alle* studier over hverandre, og bruker et kraftig lys til å skinne gjennom – da – har vi nådd frem til det *fellesmenneskelige* i det som

avtegner seg. Hypotesen er jo at alt menneskelig rommes alle steder mennesker lever sammen. Det betyr ikke at organiseringen av samfunnet, eller kategoriene vi benytter er de samme. Wadel våger påstanden om at all kulturell kunnskap på en eller annen måte bunner i kategorisering (Wadel, 1991, p. 81). Som med språk kan sammenhenger uttrykkes både gjennom tydelige grammatiske strukturer eller mer implisitt i f.eks. bøyningsformer, som noen ganger åpner for flere fortolkninger. *Alt* kan uttrykkes på *alle* språk [og i alle kulturer] men på noen språk kan det være mer omstendelig å uttrykke det, for å parafrasere et av de mest kjente aksiomene innen oversettelsesteori.

I andres fotspor

Nå er det ikke slik at dette med *etterprøvbarehet* alltid har vært det utpregede idealet i sosialantropologien, og det har vel heller ikke i stor grad vært tilfellet *at* det er etterprøvbart, da f.eks. nye generasjoner antropologer igjen har oppsøkt områder hvor noen av klassikerne i faget ble til, bare for å komme tilbake med andre forklaringer, modeller og teorier – som vi for eksempel ser i de ulike fortellingene om *nuerne* i Sudan (Evans-Pritchard, 1969; Hutchinson, 1996) eller Freemans (1983) og Meads (1928) helt forskjellige konklusjoner rundt unge kvinners sexliv på Samoa, noe Kirk and Miller (1986, pp. 45, 46) forklarer – ikke med at samfunnet har endret seg i nevneverdig grad – men fordi de to fikk tilgang til ulike deler av feltet. Dette er nok en av de grunnleggende innsiktene vi etter hvert har fått i faget; vi studerer intrikate sammenhenger som er under konstant påvirkning (også av oss selv) og endring; det går ikke an å stige ned i den samme elven to ganger. Alder, kjønn, språk, personlighet og en hel rekke andre faktorer virker inn på hvem vi snakker med (får snakket med) og ikke minst *hva* informantene er villige til å fortelle oss. I sosialantropologi består derfor det *etterprøvbare* ofte i beskrivelsen av våre metoder og vår refleksivitet. Vi må vise hvordan og hvilken tilgang vi fikk, og evne en refleksjon angående vår egen rolle i felt. Samtidig er det kanskje *noe* som står fast i feltet vi studerer, og som en som kommer senere også kan finne igjen. Det *partikulære* er det vi finner her og nå, og som kanskje er borte i morgen, men av mye partikulært kan man trekke ut det *essensielle* og ta det over i et høyere abstraksjonsnivå og teorisere rundt funn. Moore skriver at antropologiske teorier må være fortøyd i opplevde partikulære hendelser, men aldri *ett* med dem (Moore, 1999b, p. 7). Man kan tenke seg at det ståstedet nettopp jeg befant meg på, og den tilgangen jeg fikk, kan komplementere eller kontrastere tilgangen noen andre har fått, eller kommer til å få i fremtiden. Sammen meisler vi oss epistemologisk stadig innover i marmorblokken for å finne

den "sanne" formen – eller så nært en felles ontologi som mulig; "der Ding an *uns*". "Der Ding an sich" – ligger vel, ifølge Kant, der inne for alltid gjemt og skjult for oss.

Anonymisering

Selv om åpenhet og etterprøvbarehet er viktig, er det imidlertid også andre hensyn som må ivaretas – spesielt tenker jeg da på anonymisering av data. I og med at temaet for denne oppgaven griper inn i levde liv, og situasjonene jeg befant meg i utstrakt grad omhandlet sensitive opplysninger, er det viktig for meg å gjøre det umulig for noen å kjenne igjen konkrete personer eller situasjoner, foruten for dem som eventuelt selv var til stede. For å kunne gjøre denne øvelsen er det altså slik at jeg forsøker å beskrive situasjonene så anonymisert som mulig, og så konkret som kreves for poenget jeg vil frem til. Der det ikke er et spesielt viktig i seg selv vil jeg for eksempel noen ganger bytte kjønn, alder, språk på noen av deltagerne i samtaler eller offentlig instans hvor disse fant sted. I møtene hvor tolk er brukt er det ikke saken i seg selv som er det interessante, men hva som skjer i samspillet i samtaler. Sånn sett er jeg fornøyd med at de samtaler jeg var til stede i *ikke* utmerket seg på noen måte – det er ikke det *spesielle* i saken eller situasjonen som gjør det interessant, men heller det som *gjentar seg* og kommer til uttrykk (på litt forskjellige måter) i *mange* forskjellige tolkesituasjoner. Selv om materialet ikke er omfattende nok til bastant å våge påstanden om at det jeg observerte er noe som gjelder *generelt*, mener jeg at det er grunnlag for å kunne presentere funnene på den måten jeg gjør.

I 2016, og på nytt i 2018, gjennomførte jeg grunnemnet i tolkeutdanningen ved OsloMet, først på engelsk og siden på portugisisk (avsluttes november 2018), samt tre påbygningsemner (2017 og 2018). Har også vært igjennom Tospråktesten (OsloMet, 2018) på portugisisk (i 2017). De siste 10 årene har jeg jobbet i et tolkeformidlingsbyrå og har derfor hatt daglig kontakt med tolker som tar oppdrag i offentlig sektor – fra statsautoriserte tolker til tolker uten offisielle kvalifikasjoner. Fra tolker med liten eller ingen erfaring, til tolker som har tolket i 30 år eller mer. De to siste årene har jeg selv jobbet noe som tolk både for privat og offentlig sektor, og i denne oppgaven vil jeg også dra veksler på disse erfaringene, men jeg vil selvsagt ikke eksplisitt presentere eksempler fra tolkeoppdrag hvor jeg ikke har hatt rollen som student i felt. I løpet av dette feltarbeidet har jeg fulgt med andre tolker på 16 oppdrag, på 8 forskjellige språk (hovedsakelig gjennomført våren 2016). Blant noen hundre oppdrag hver dag var det kun noen få som passet både geografisk, tidsmessig i forhold til andre forpliktelser, og med tanke på for hvilken instans oppdragene skulle foregå. Av alle

saksbehandlere, leger og sosialarbeidere jeg sendte forespørsel eller ringte til for å høre om å få bli med var det en stor andel som ikke svarte, som svarte for sent til at jeg rakk å reise dit, eller som svarte at det ikke passet "denne gangen". En del ganger møtte jeg også opp og måtte dra igjen siden klient ikke dukket opp, eller hvor klient ikke ønsket å ha meg til stede.

Jeg fikk tidlig forståelse for, både implisitt og eksplisitt, at det å spille inn tolkesamtaler på lydfil ikke ble aktuelt i dette prosjektet av personvern hensyn og på grunn av samtalenes sensitive art. Jeg har derfor basert meg på notater, hvor jeg noterte underveis i oppdraget og skrev ut hele forløpet i utfyllende beskrivelser samme dag. Foruten tolkeoppdragene har jeg dessuten foretatt en rekke mer eller mindre strukturerte intervjuer, noen av disse i forbindelse med forarbeidet til denne masteroppgaven (min bacheloroppgave i sosialantropologi ved NTNU i 2015 (Strendo, 2015b)), samt hatt samtaler om mange av temaene og problemstillingene jeg diskuterer her med flere titalls tolker.

Å skaffe tilgang til felt

"Hei, det er Raymon Strendo som ringer, snakker jeg med Ingrid? Ja? Ok.

Nei, du skjønner, jeg lurte på om jeg kunne bli med på ..."

Meg (fra en samtale med en saksbehandler for å høre om å få bli med på oppdrag)

Jeg prøver å legge stemmen i et hyggelig leie, samtidig som jeg også ønsker at personen i den andre enden skal oppfatte meg som seriøs og med en viss faglig autoritet. Etter å ha fått fremlagt mitt budskap er det et skritt nærmere å være i boks. Jeg prøver å planlegge deltagelse som observatør på en tolket samtale et sted i Oslo; være flua på veggen i en dialog mellom det offentlige Norge og en fremmedspråklig medborger. Neste telefon går til tolken, som allerede har hørt om mitt prosjekt og synes det er både interessant og litt skremmende selv å skulle bli observert. Jeg forteller også at jeg ønsker at tolken oversetter for meg ovenfor den fremmedspråklige når jeg skal fortelle hva en slik observasjon innebærer og spør om hen er villige til å la en masterstudent fra sosialantropologisk institutt ved UiO få innpass – i det som ofte er samtaler av en svært privat karakter. Et innblikk i deres ikke-offentlige sfære da de ipso facto må blottstille seg i møtet med det offentlige for å melde et behov eller motta en eller annen form for bistand, det være seg legehjelp, i en barnevernssituasjon eller hos NAV.

Den fremmedspråklige tolkebrukers valg

Med kroppsspråket, og i ord prøver jeg å skape en trygghet, både for å inngi tillit til at jeg ikke skal misbruke informasjon jeg får tilgang til og ivareta anonymiteten til de jeg får observere, men også gjøre det tydelig at det faktisk er helt greit for min del å dra fra stedet igjen dersom den fremmedspråklige helst ikke ønsker å ha et "sjette hjul på vogna" – hvor tolken allerede er støttehjulene – med inn i samtalen. Hvor reelt de opplever at dette valget er kan man jo diskutere all den tid jeg kjenner inne i meg at jeg håper at de aksepterer å ha meg til stede. Hvor jeg leser inn i enhver nøling at her er det kanskje en situasjon hvor noe "står på spill" – og som med det kan være desto mer interessant for min del, ut ifra et faglig perspektiv. Jeg prøver imidlertid å ikke la disse følelsene komme til overflaten og til syne på noen som helst måte, og svelger bare i meg skuffelsen med et smil dersom det skulle bli "nei".

Som regel har imidlertid dette siste steget med en aksept fra tolkebruker vært lite problematisk; i den forstand at folk har stort sett sagt ja til at jeg kunne bli med. Hva som ligger bak disse vurderingene, og jeg vil si *overraskende lite skepsis* fra fremmedspråklige tolkebrukere når det gjelder å invitere meg med inn for å observere – kan man bare spekulere i. Selv om jeg har vært nøye med å forklare at min tilstedeværelse ikke har noe betydning for utfall av saken – heller ikke i positiv favør – så kan det jo tenkes at det for noen er en slags følelse av at jo flere som får høre om saken deres, jo flere kan "hjelp". En annen og mindre løfterik teori er at det kanskje rett og slett ikke betyr så mye for dem at jeg er til stede, fordi det allerede *er* en ekstra person til stede i møtet – tolken. Dessuten er kanskje fokus der og da på selve saken de er der for å diskutere med den offentlige parten. Andre eventualiteter, som at det er en masterstudent til stede, spiller en mindre rolle oppi det hele.

Undersøkelser har vist at det er interessant i seg selv å *bli forsket på* (Schwartzman, 1993, p. 7), noe Fangen gjengir Powdermaker (1966, p. 216) på; folk liker å prate om seg selv, og folk liker at de blir *tatt på alvor* (Fangen, 2005, p. 64). Man skal heller ikke se bort ifra at en del aktivt ønsker mer forskning på tolking velkommen, i og med at det er et felt det generelt er en mangel på kunnskap om. Ved flere oppdrag har jeg blitt ønsket lykke til videre av den fremmedspråklige parten og at de har sagt ting som: "håper det var til hjelp for oppgaven din". I noen grad har jeg også sett at så vel den offentlige som den fremmedspråklige parten, og også tolken selv, i etterkant, er svært opptatte av å få vite *hva* mine *vurderinger* av situasjonen var. Altså ikke så mye hvordan jeg oppfatter saken eller diskusjonstemaet – det har jeg på forhånd gjort klart at jeg ikke kan si noe om, og at det ikke er tema for mitt prosjekt her. Med det å bli "forsket på" kommer en naturlig nysgjerrighet på å få vite hva *resultatet* blir – og jeg

tenker at det også er i tråd med den refleksive tankegangen å la informantene selv inngå i dialog med analyser i noen grad, for på denne måten å bevare deres perspektiv og gi rom for flere fortolkninger. Noe handler åpenbart om ansiktsbevarende handlinger slik Goffman forklarer dem (E. Goffman, 1955) – folk vil ønske å forklare seg når de føler at de kanskje ikke fikk vist frem sitt beste eller at de kom uheldig ut av en situasjon. Det kan være saksbehandleren som er usikker og føler at hun opptrådte "frekt" underveis i tolkesamtalen og derfor spør om hun gjorde riktig da hun forsøkte å unngå å se på tolken og heller holde blikket og fokuset på mor. Eller tolken som følte at hun kunne oversatt enkelte ting bedre og etterpå spør om at hun skal melde seg på norskkurs *sammen med klient* (et av temaene i tolkesamtalen var norskkurs). Eller en fremmedspråklig tolkebruker som har behov for å forklare til meg at han egentlig ikke er en *sånn* – slik det kanskje hadde kunnet fremstå som i tolkesamtalen.

Det går begge veier

Det at slike diskurser kommer til overflaten forteller meg to ting. For det første er det umulig å være en deltagende observatør uten samtidig – på en eller annen måte – å påvirke den samhandlingen man deltar i og observerer. Spesielt når man er veldig åpen om sin posisjon i felt, som de fleste antropologer er enige om at definitivt er mindre etisk betenkelig enn det motsatte. Det andre er at vi gjerne ønsker å kontrollere andres inntrykk av oss selv, eller korrigere dersom vi mener oss misoppfattet. Det virker kanskje selvsagt at vi som deltakere – med en bestemt agenda – kan påvirke situasjonen, men det er viktig å være det bevisst også i analysen. Om vi sammenligner med teateret ser vi at den "fjerde veggen"¹³ konstrueres og opprettholdes så lenge det er fremme i bevisstheten hos de som er til stede *at* den er der. Vi mennesker klarer som regel likevel fort å glemme den, og gir både hverandre – og i dette tilfellet antropologen glimt inn "bak scenen" – eller til og med inn i garderoben. Cato Wedel reflekterer over dette aspektet ved sine feltarbeid hvor han trekker slutningen at det blir for anstrengende for folk over tid å ta disse hensynene – å opprettholde fasadene over tid (Wadel, 1991, p. 21). Vi ser det samme i mange realityserier; i begynnelsen er deltakerne mer reserverte ovenfor kameraet, og viser seg bevisst fra sine beste (dog i noen tilfeller verste – i tilfelle det skulle generere flest "klikk") sider i sin forhandling av identitet innenfor rammene av konseptet.

---

¹³ I teaterteori er den fjerde veggen en tenkt vegg mot publikum, «ekte» for aktørene i stykket, men som er revet bort og dermed gir innblikk i det som skjer i universet skuespillerne befinner seg i.

I den klassiske antropologien, hvor "hvite menn" (og noen kvinner) reiste til eksotiske steder og forsket på de "innfødte" var man nok ikke så opptatt av for eksempel det å innhente informerte samtykker og å forklare sitt prosjekt for informantene – men i det minste gikk man heller ikke under radaren. Alle kunne se at antropologen var en *utenfra*. En slik posisjon vil derfor gi tilgang til, og begrense tilgang til, ulike deler av feltet – man kan lettere tørre å stille de "dumme" spørsmålene og man kan på en annen måte tillate seg "å skrive hjem" om sine opplevelser. Samhandlingsperspektivet med en "utenfra" ses på som en styrke fordi det ofte også tvinger informantene til å stille spørsmål ved egne oppfatninger – som man sier, for å parafrasere det antropologiske virket i en jafs; det er først i møtet med noe(n) som er annerledes at man skjønner hvem man selv er.

Ulv i fåreklær

Når man så skal forske på sin egen flokk er det kanskje ikke til å unngå at man til tider føler seg som en ulv i fåreklær – om man ikke i bokstavelig talt skal rive sauene i stykker vet man at *noe* skal i gryta til slutt – man går med et sultent blikk og det er en "baktanke" med alt man gjør. Av og til har jeg spurt meg selv om jeg er tydelig nok i mine hensikter idet jeg for eksempel blir vitne til hendelser i felt, eller midt i en interessant diskusjon, hvor man kanskje aner at ikke alle deltagere i øyeblikket er klare over din *andre rolle* – som forsker. Man kan heller ikke like godt minne om dette underveis alltid, eller innhente samtykke til å bruke data fra det man har observert – spesielt siden det ikke er alltid man der og da innser at dette kan bli antropologisk interessant senere i arbeidet slik prinsippet om serendipity ble forklart tidligere. Katrine Fangen argumenterer, blant annet gjennom Punchs (1998, p. 170, 171) avvisning av informert samtykke fordi det kan være en sensurerende mekanisme, for at graden av informasjon *tilpasses situasjonen* (Fangen, 2005, p. 206). Å gjennomføre deltagende observasjon helt uten eksplisitt å forklare sin rolle kan imidlertid oppleves som et overtramp, og bringer med seg en rekke etiske implikasjoner. Dan Rose (1990) skriver i boken *Living the Ethnographic Life* om sin opplevelse av å gjennomføre et feltarbeid som mekaniker i to år, hvor ingen av kollegaene hans var klare over at de ble forsket på. Fangen forteller om antropologer som sågar går så opp i "rollen" at de til og med begår lovbrudd som en del av feltarbeid (Fangen, 2005, p. 155). Det er ikke tvil om at slike fremgangsmåter kan fremskaffe gode data og være god antropologi. Spørsmålet er heller om en slik fremgangsmåte tilbyr tilstrekkelig *annerledes* perspektiver til å rettferdiggjøre det å ikke være åpen ovenfor sine informanter om at de blir *brukt* i forskning, og med det frata dem muligheten til for eksempel å *avslå*.

Både denne debatten, og spørsmålet om hvor grensene går for bruk av egne opplevelser, minner og erfaringer *før feltarbeid* i selve feltarbeidet og de resulterende etnografiske beskrivelser, slik Collins and Gallinat (2010) tar til orde for, har klare paralleller i diskusjonen rundt den såkalte virkelighetslitteraturen – som har skylt inn over oss som en bølge de senere årene. Hvor forfattere bruker seg selv og personer fra sitt eget liv til å besette rollegalleriet i sine romaner. Selv om forfatteren påstår et eierforhold til egen historie, eller ikke *eksplisitt* sier at det *er* ens egen historie man forteller om i romanen (et lett slør av anonymisering), så har flere personer som har blitt portrettert gått kraftig ut og kritisert enkelte av utgivelsene. En innvending *mot* å begrense en forfatteres "rett" til å beskrive eget liv er jo selvsagt at forfattere til alle tider har brukt seg selv og elementer og rollefigurer fra sitt liv som utgangspunkt og inspirasjon for sine verker. Et annet viktig punkt, mener mange, er *kvaliteten* i arbeidet – altså at en strålende fortelling trumfer eventuelle etiske overtramp eller indignasjon de portrettede kan føle på. Det er litt det samme argumentet som kunne blitt brukt når det gjelder å forsvare *skjult deltagende observasjon* som nevnt ovenfor – dersom en slik fremgangsmåte gir unike og viktige [nok] bidrag i debatten, eller dersom denne formen for feltarbeid er den eneste praktiske mulige, kan da etiske vurderinger skyves ned på listen? Når alt kommer til alt så er det jo også slik at forskning nettopp skal tørre å gå inn i det ubehagelige, skal kunne blottlegge og tilgjengeliggjøre informasjon ikke alle *ønsker* at skal komme frem. Og er det ikke også litt som når det gjelder romaner, at vi som forskere ikke jobber i et vakuum, men drar veksler på egne opplevelser og bygger på informasjon man har fått tilgang til gjennom mange ulike kanaler – ens totalitet av "minner og opplevelser" – som (Collins & Gallinat, 2010) skriver på omslaget av sin antologi om å bruke det *etnografiske selvet* som en ressurs.

I feltarbeidet er vi selvsagt opptatt av å innhente informert samtykke av dem vi intervjuer og bruker som informanter, men det er jo ikke praktisk mulig i *alle* situasjoner som oppstår i den ofte kaotiske tilstanden et feltarbeid er, og hos *Norsk senter for forskningsdata* sier man også at det kun er tilfeller der man "direkte eller indirekte registrerer personopplysninger" som er omfattet i loven (NSD, 2018). Til syvende og sist blir det opp til forskeren å gjøre de etiske vurderingene angående hva som skal bli med i det ferdige materialet og hvilken grad av anonymitet som påkreves. Jeg har i arbeidet med denne oppgaven forsøkt å skille mellom når jeg har på ulike *hatter*, og å være åpen om min forskeragenda i *alle* sammenhenger. Som Casell (1988, pp. 91) sier, gjengitt i (Nencel & Pels, 1991, pp. 178, 179), så er det eneste vi oppnår ved å *ikke være ærlige* om våre intensjoner nettopp uærlig eller usann "empiri" – ikke

fordi det vi observerer epistemologisk sett er *uriktig*, men fordi vi ikke lærer "de andre" å kjenne som medmennesker dersom vi skjuler deler av oss selv; empati og intuisjon forblir våre kraftigste redskaper når det gjelder å oppnå kunnskap gjennom deltagende observasjon.

I løpet av dette feltarbeidet har jeg som sagt også selv vært tolk i mange tilfeller, men situasjonsbeskrivelser og konkrete eksempler fra disse oppdragene er holdt utenfor denne oppgaven, og erfaringene derfra er kun brukt for å bekrefte, generalisere eller kontrastere eksempler fra oppdrag der jeg var med som deltagende observatør. Forskjellen ligger selvsagt i det at mitt fokus i disse situasjonene var et annet (det å tolke), men også fordi jeg som tolk ikke selv "eier" situasjonen jeg er tolk i.

Krysningspunktet

Lett eklektiske valg av utdannelsesretning, som kanskje kan virke tilfeldig, har for min del likevel vist seg å henge sammen og finne sitt krysningspunkt nettopp i tolking. Den mest åpenbare linken er selvsagt språkinteressen og derfor studier og egenstudier i både portugisisk, engelsk, tysk og arabisk. I denne oppgaven argumenterer jeg også en del for likheten mellom det antropologer gjør og det tolker gjør, samt diskuterer språket som en konstituerende del av, og produkt av kultur. En slik sammenligning er jeg selvsagt ikke den første til å dra (Barnard, 2000, p. 161) – der Lévi-Strauss snakket om å finne *grammatikken* i kulturen kommer Evans-Prichard med analogien til den grunnleggende oversettelsesproblematikken man har slitt med siden antikken; nemlig hvor "nær" eller "fjern" en ideell oversettelse skal være. Om vi som antropologer "oversetter" nuerne eller zandefolkets ideer *for* bokstavelig kommer ingen *utenfra* til å forstå dem, og om vi oversetter for "idiomatisk" – tilpasset vårt eget begrepsapparat – vil essensen gå tapt (Barnard, 2000, p. 161). Hvor min bakgrunn fra drama- og teaterstudier tangerer ovennevnte er både i forståelsen av sammenhengen mellom det sosiale rollespillet i den virkelige verden og det som utspiller seg på de skrå bredder, og der hvor ideer hentet fra dramateori dyttet meg i retning av å se på hvor viktig det vi i teaterverdenen kaller *underteksten* er i formidlingen av følelser og tanker. Denne sammenligningen presenterte jeg også i prosjektbeskrivelsen (Strendo, 2015a) før jeg gikk i gang med feltarbeidet og det er noe jeg fortsatt ønsker å peke som en dimensjon som nettopp hjelper oss å skjønne hvorfor *resonans* er et viktig redskap for oss – selv i samtaler på samme språk ligger det ofte latent en mening eller en intensjon bak det vi sier, som ikke nødvendigvis samsvarer med det som *kommer til uttrykk*.

Med undertekst mener jeg her det som ikke blir sagt eksplisitt, men det som aktørene tenker med å si *det de sier* og på den *måten* de sier det, og det er denne underteksten som kanskje enda vanskeligere lar seg lese når en oversettelse av teksten¹⁴ finner sted? Underteksten i et teaterstykke er aldri fastspikret – nye måter å lese en undertekst inn i et stykke er det som gjør at for eksempel Ibsens "*Et dukkehjem*" kan tilpasses, tolkes og fremføres i en mengde ulike versjoner – som vil gi publikum helt forskjellige opplevelser, og hvor samme forestilling ikke minst kan etterlate ulike inntrykk hos den enkelte publikummer. En som kommer til Norge vet kanskje alt om hvordan hen skal spille sin "rolle" (Erving Goffman, 1969) og hvilket inntrykk *det* man sier og *måten* man sier det på (som regel) blir oppfattet og forstått i konteksten i sitt eget hjemland – men denne "rollefremføringen" kan likevel krasjlande brutalt i møtet med den norske "scenen" og et norsk "publikum?" (Strendo, 2015b).

Feltarbeider i egen bakgård

I selvrefleksivitetens navn snakker man om det "antropologiske selvet" (Moore, 1999b, p. 19) hvor antropologen på feltarbeid faktisk befinner seg i *samme omgivelser*, og *samtidig*, som de hen skal forske på – og dermed selv både former og formes av relasjonene hen inngår i. En utvidet forståelse av denne dimensjonen av antropologens virke står i relieff til den tidligere gjengse oppfatningen av forholdet mellom antropologen og informanten(e) som mer statiske enheter hvorav den ene (antropologen) iakttar, observerer og beskriver "de andre" (informantene).

Helt fra da jeg bestemte meg for å gå inn i feltet med "forskerøyne" skjønte jeg at enkelte ting ville bli utfordrende med plutselig å skulle skifte perspektiv – for egen del, men også for personer jeg allerede kjente i felt å skulle se på *meg* med *nye øyne*. Dette skrev jeg følgelig en del om allerede i bachelor-oppgaven min (Strendo, 2015b); en av fallgruvene ved å skrive om noe man kjenner såpass godt blir å klare å ha et objektivt inngangspunkt for det man skal undersøke da man gjerne allerede har gjort seg opp noen meninger på forhånd. Nå er jo dette noe som enhver antropologisk undersøkelse gjerne må ta hensyn til, fordi vi alle nødvendigvis er preget av våre forhåndsinntrykk (gjennom det vi har lest om stedet vi skal til, eller om temaet vi ønsker å studere). Jeg måtte kanskje anstrenge meg litt ekstra for å klare å se feltet på avstand – kjempe meg til en posisjon *utenfra* – i motsetning til problemet antropologer

---

¹⁴ Med tekst mener jeg her både skriftlige og muntlige utsagn, men når det gjelder tolking er dette spesifikt for muntlige utsagn.

vanligvis støter på – å komme nok inn i materien de skal studere for å kunne se fra *innsiden*. Sånn sett "forkludrer" jeg skillet mellom det etiske og det emiske, for å bruke Vidar Hepsøs ord hvor han snakker om feltarbeid innen en organisasjon (Hepsø, 2000, p. 67). På en annen side håper jeg med mitt *insider-perspektiv* å bruke erfaringen fra *innsiden* i kombinasjon med antropologisk kunnskap og teori å forsøke å gi en god beskrivelse og analyse som gir mening også til de som er på utsiden.

Kjartan Dirdal forteller også litt om det å skulle gjøre et feltarbeid på hjemmebane i sin hovedfagsoppgave *Fortsatt på flukt* (Dirdal, 2002). Han siterer Signe Howell som kritiserer tendensen til at hovedfagstudenter foretar sine feltarbeid i "urbane bekvemmeligheter" og at slike studier aldri kan bli noe mer enn narrative – dvs. at de fokuserer mer på hva som *sies* enn hva som faktisk *gjøres*, siden man i slike settinger ikke i like stor grad er en deltagende observatør *hele* døgnet (Dirdal, 2002, p. 13). Dirdal imøtegår imidlertid denne kritikken og sier at ved å la informantene få pauser fra observasjon og få beholde noen av sine private sfærer nettopp derfor slipper deg nærmere inn på andre områder – de som er mest interessante for deg som forsker. Vi kan ikke stille de samme kravene om deltagende observasjon til de ulike former for feltarbeid fordi faget rommer mer enn bare det etnografiske og kulturbeskrivende elementet (Dirdal, 2002, p. 13). Katrine Fangen sier også i sin bok om deltagende observasjon at det er fordeler for feltarbeideren, som får ro til å bearbeide opplevelsene og kunne ha en "analytisk distanse" (Fangen, 2005, p. 110). Selv om hun også sier at det kan variere fra prosjekt til prosjekt hvor mye tid i felten – og hvor lenge av gangen – som kreves. I likhet med Dirdal og Fangen tenker jeg at dette stemmer veldig bra i forhold til at jeg her prinsipielt var interessert i en bestemt del av mine informanters liv (nemlig den kontekstuelle settingen idet de fungerer i rollen som "tolken") – *tolker* som gruppe har jo ellers iboende en svært divers sammensetning. Imidlertid er jeg også så dypt inne i felt i det daglige, at jeg heller ikke kan sies *ikke* å ha etterlevd "i-idealet" om å være deltagende observatør "døgnet rundt" – om enn på litt andre premisser enn i de feltarbeidene Howell beskriver.

Det som er litt slående for litteraturen og forskningen en finner på tolkefeltet i Norge er at mye av forskningen og litteraturen nettopp er skrevet av tolker eller tolkebrukere, dvs. mennesker som er tett på feltet som aktive utøvere eller interessenter. Den forskningen de referer til som ikke har blitt utført av utøvere i faget kritiseres ofte for at den ikke tar hensyn til viktige faktorer, som for eksempel at mye av forskningen på tolkede samtaler har blitt utført med tolker som ikke er utdannede eller autoriserte tolker (Skaaden, 2013, pp. 227-).

Sånn sett kan det tenkes at en som allerede kjenner området for studiet godt bedre kan stille de "riktige" spørsmålene, både til seg selv når det gjelder hva en ønsker å se på, og til informantene i felt. I *Reliability and Validity in Qualitative Research* (Kirk & Miller, 1986, p. 30) nevnes faktisk det å stille *feil spørsmål* som den feilen som oftest gjøres i vurdering av validitet i kvalitativ forskning.

Men det kan også være vanskelig for en *insider* å vite hva en bør definere og forklare nærmere for en utenforstående som skal lese oppgaven. Det er lett "å ta for gitt" at intern sjargong forstås på samme måte, og at mer eller mindre internt avklarte normative debatter faktisk ikke er like åpenbare for en som ikke har innblikk i feltet fra før.

Å se seg selv i sladrespeilet

"Den som er med på leken, får tåle steken..." sier man i barnerimet, og det rimer også bra med noe av det som ligger til grunn for antropologenes gjøren og laden. Som antropolog er man med og deler hverdagen og den sensoriske opplevelsen av hva det vil si å være et menneske på et gitt sted. Man bygger en bro over det som skiller "oss" fra "dem" ved ikke bare å observere, men også *delta* på så like fot som mulig. Forståelig nok kan vi aldri gå helt inn i opplevelsene til et annet menneske, men ved å nærme seg og kjenne på kroppen den samme ytre verden er det – i hvert fall ifølge antropologisk teori – mulig å komme nærmere en felles forståelse. Oppgaven til antropologen som har oppnådd en slik forståelse er deretter å videreformidle denne til "utenforstående" – oftest de som deler antropologens utgangspunkt i verden, og oftest antropologens kollegaer – som med sitt felles begrepsapparat kanskje er best i stand til å fordøye informasjonen og sette det inn i det fellesmenneskelige referanseverk.

Sensorisk etnografi med en forglemmelse?

Selv om det har vært og er et stort fokus på det sensoriske i gjennomføringen av etnografiske anstrengelser, så er det – mener jeg – en del av bildet som ikke i like stor grad blir dekket og gjort rede for innen dette paradigmet; nemlig språket. Kanskje er dette fordi språket ikke har like stor og avgjørende innflytelse på forståelsen siden man oppfatter sensorisk antropologi som et verktøy og en metode *spesielt egnet* i forskning på deler av *eget samfunn*, som Pink (2015) snakker om i sine tekster. Men å snakke er ikke en øvelse hvor man mekanisk reproducerer ideer i ord; det er en dynamisk prosess som også virker tilbake – og ved å anta et skarpt skille mellom den dominerende språkliggjorte, tekstbaserte kunnskapsproduksjonen på den ene siden og sensorisk kunnskapsproduksjon på den andre, står man i fare for å skape en motsetning som ikke nødvendigvis er reell. Språket er i seg selv eksplisitt kroppslig idet det krever fysisk innsats i sin produksjon (Porcello, Meintjes, Ochoa, & Samuels, 2010, p. 60). Ingjerd Hoëm (2001, p. 53) understreker viktigheten av også å ta verbal kommunikasjon med i analysene våre. Det er en fare ved å legge vekk de sterke kravene til dokumentasjon når det gjelder språklig materiale fordi en risikerer "[...] å uthule det empirisk komparative grunnlaget for teoridannelse som så lenge har vært fagets styrke." Man er kanskje for opptatt av å skille mellom empiri og teori, eller mellom etnografi og antropologi, og i denne iveren mister man av syne at de henger sammen, at det ikke finnes noe slikt som en "[...] teorifri fremstilling av 'data'[...]" (Hoëm, 2001, p. 54).

Feltarbeid som tolkestudent

Som en del av feltarbeidet ble det for meg viktig å forsøke å få tilgang til den enkeltstående institusjonen som mer enn noen annen har bidratt til å forme en selvbevissthet hos tolker for det offentlige Norge som gruppe de senere årene, nemlig OsloMet (tidligere HiOA). Hvert år utdanner universitetet mellom 50 til 100 nye tolker fordelt på ulike tolkespråk. Basert på innmeldte behov, tilgang til lærerressurser og kapasitet tilbys det opptak til studiet, som per i dag er det eneste tilbudet i Norge. OsloMet har blitt tildelt denne oppgaven fra IMDi som er fagmyndighet for tolking. Etter opptaksprøver fordeles plassene, og det tas opp mellom 5 til 15 studenter på hvert språk. Før jeg begynte på arbeidet med denne oppgaven hadde jeg aldri selv tatt noen oppdrag som tolk for offentlig sektor, men tilfældighetene ville ha det til at det samme år som jeg skulle gjøre mitt feltarbeid kom tilbud om tolkeutdanning på et språk jeg snakker, nemlig engelsk. For min del så jeg det som en gyllen mulighet til å betrakte "tolkemiljøet" – eller i hvert fall det viktigste fagmiljøet hvor en felles profesjonsidentitet som tolk dannes – fra innsiden. Jeg meldte meg derfor opp, selv om jeg ikke hadde de største forhåpninger om å komme inn, i og med at jeg ikke hadde erfaring fra tidligere og visste at konkurransen var stor.

Oppi alt annet som foregikk hadde jeg ikke mye tid til forberedelse, og selve opptaksprøven gikk ikke så bra som jeg hadde håpet på, men flaksen må ha vært på min side i og med at jeg likevel kom inn. Opptaksprøven er ikke egentlig en prøve i tolking, men snarere en prøve som tester allment ordforråd, hukommelseskapasitet og hvordan man takler stress. Det kan derfor tenkes at jeg, som aldri selv hadde tolket (selv om jeg kjente mye teori *om* tolking), hadde et bedre utgangspunkt enn en tolk som allerede har mye erfaring og derfor følger den kroppsliggjorte kunnskapen sin i prøvesituasjonen i stedet for de instruksjonene som gis ved og mulighetene i, akkurat denne prøveformen.

Gjennom å følge utdannelsen de fleste tolker i Norge med offisielle kvalifikasjoner har vært igjennom, og nå også tatt flere påbyggingsemner har jeg fått viktige innblikk i hvordan mange tolker tenker om sitt yrke og virke, og samtidig sett hvordan en sterk utdanningsinstitusjon påvirker dette synet. Nå er jeg også snart ferdig med samme utdanning på nytt på et annet tolkespråk, portugisisk, og etter å ha gjennomført en del tolkeoppdrag selv kan jeg nå også snakke om å ha kjent på kroppen hvordan det er å jobbe som tolk – jeg har "gone native".

Reaksjoner på at jeg "stjal" noens plass

Da det ble kjent for en del av mine kollegaer at jeg hadde kommet inn på tolkeutdannelsen kom det også noen reaksjoner jeg ikke hadde forventet. For de som kjente meg gjennom min stilling i et tolkeformidlingsselskap og som selv jobbet som tolker og hadde søkt, men ikke kommet inn, fikk jeg blant annet spørsmål om vi skulle "[...] bytte plass? Jeg kan få jobben din og så kan du få jobben min!" Eller reaksjoner som: "Jeg synes ikke det er riktig at du tar plassen til noen som jobber som tolk om du ikke har tenkt å tolke". En slik holdning vitner om den sterke konkurransen i tolkeyrket, og også om at en del tolker kanskje ønsker seg mer forutsigbarhet i jobben sin, slik en fast stilling ved et kontor kan by på? Fra andre kollegaer har jeg også tidvis merket at man kanskje ikke har like stor tillit til at jeg *kan* fungere som tolk, til tross for utdannelsen – fordi jeg ikke hadde så mye *praktisk erfaring* fra tidligere. Selv skjønner jeg jo at det kan oppleves som urettferdig at jeg fikk plass når andre, som har dette som levevei, ikke fikk plass og som dermed kan oppleve et vanskeligere jobbmarked. Samtidig er det ikke slik at det *kun* er for feltarbeidets skyld, eller *kun* for å bruke det jeg lærte underveis i utdanningsløpet i min vanlige stilling, at jeg meldte meg opp og gjennomførte denne utdanningen. Det å tolke fascinerer meg, og jeg hadde et ønske om å se om dette var noe jeg kunne klare å gjøre også i praksis. I tolkesituasjoner har det hittil gått bra, men jeg har stor respekt for faget, og mitt utgangspunkt har gjort meg litt redd for å ta utfordringer og lære gjennom praksis. Tradisjonelt har de fleste tolker hatt mye praktisk erfaring *før* de begynner på tolkeutdanningen, og mange sier at de får noen aha-opplevelser underveis etter hvert som teorien blir satt i sammenheng med egne erfaringer. Som for eksempel tolken Shala Sultani sier i Bente Haraldstad Delmas' intervju (2013), gjengitt i (Strendo, 2015b);

"Jeg tolket på sykehuset, også i språk hvor jeg knapt kunne si en hel setning. Etter hvert stilte jeg meg spørsmålet om mine tolkemetoder var etisk riktige, og hvordan jeg kunne gjøre en bedre jobb som tolk"

Sånn sett kan erfarne tolker også "avlære" teknikker og vaner, og implementere nye metoder man lærer gjennom teori og i praktiske øvelser med tilbakemeldinger. For min del, som ikke hadde noe praktisk erfaring, men allerede hadde lest mye teori, virker det som om fallgruvene er så mange at det er vanskelig å unngå dem. På samme måte som ingen lærer å sykle av å lese en bok om sykling, handler det vel her om å komme seg opp på sykkelen og falle og skrubbe beina noen ganger før man finner balansen.

I motsetning til det å sykle er ikke tolking noe man aldri glemmer når man først har lært det. Eller, teknikken og det å finne gode løsninger er kanskje noe som ikke forsvinner så lett, men å tolke for ulike instanser krever et kontinuerlig vedlikehold av tolkespråkene. For det første så utvikler språk seg stadig, nye ord kommer til og andre forsvinner ut av bruk. For det andre må vi aktivt holde språkene adskilt slik at vi unngår "språksmitte".¹⁵ For en som tolker over lengre perioder er det imidlertid som om tolkeblikket er en konstant følgesvenn og mange erfarne tolker har fortalt meg hvordan de hele tiden plukker opp ord og blir gående å tenke på hvordan man ville oversatt det ordet, eller den setningen til sine tolkespråk.

Jo mer man vet...

"The more you know, or think you know, the more difficult it is to draw conclusions"

Unni Wikan (1992)

Sitatet over illustrerer på en god måte den følelsen jeg sitter igjen med etter arbeidet med denne oppgaven. Det er kanskje beskrivende for de fleste av våre bestrebelser; at jo mer vi går i dybden på ting jo flere sider kommer til syne. Det er vanskelig å komme frem til og trekke bastante konklusjoner fordi vi snakker om menneskers levde liv – komplekse livshistorier hvor antall variabler er tilnærmet uendelig. Alle modeller vi har er unøyaktige og aldri fullstendig i overenstemmelse med den virkeligheten de forsøker å konkretisere og beskrive, abstraksjoner er per definisjon lite hensynfulle ovenfor det partikulære – likevel er de nyttige for at vi skal kunne gripe noe essensielt ved denne virkeligheten. Men som Hylland-Eriksen skriver i etterordet til Mauss' *Gaven* (Mauss & Eriksen, 1995, p. 226) så er en abstrakt modell ikke mer verdt enn de innsamlede data den bygger på – etnografiske beskrivelser og empiriske detaljer er nødvendige, men heller ikke målet i seg selv. Det er i kombinasjonen av og utvekslingen mellom teori og empiri at vi kan begynne å begripe "logikken i det tilsynelatende meningsløse". Eller igjen, når man byr både teori, metode og data opp til dans i Wadels lignelse (Wadel, 1991, p. 127)

---

¹⁵ Språksmitte er når to språk blandes sammen og tolken ikke klarer å holde dem separert

Modeller, kart og deres relasjon til virkeligheten

Kanskje kan også språket vårt i seg selv ses på som en *modell* – som vi alle tar i bruk for å kommunisere, og som til tross for sin tilkortkommenhet er nyttig idet vi forsøker å begripe hverandres synspunkter, ståsteder og *erfarte verden*. Men på samme tid som kartet sjelden stemmer overens med terrenget er det unektelig til hjelp når vi skal orientere oss. Spesielt om vi tar andre hjelpemidler i bruk.

Tenker vi oss at språket vårt er kartet, kommer tolken med en annen måte å tegne kartet på – kompasset vårt er den "panmenneskelige" resonansen vi kan vibrere i gjennom vår felles menneskelighet. Hvor de store og grunnleggende erfaringene, følelsene og dilemmaene, er evige og de samme for oss alle. Sola, månen, og stjernene skinner uavhengig av oss, selve kroppen vår fungerer på samme måte, selv om vi selvsagt har tillært oss forskjellige måter å se og bruke den på. Med dette vil vi, uavhengig av konsepter og sosiale konstruksjoner, ha visse sett av minste felles multiplum som hjelper oss å lese kartet. Som Sigrid Undset sa best: "[...] Men menneskenes hjerter forandres aldeles intet i alle dager".

Muted groups som innfallsvinkel

Sett; gjennom *barnas øyne*, med de *eldres* blikk – eller fra de handikappedes synsvinkel, de *rikes* perspektiv eller de *fattiges* ståsted. Ethvert samfunn består av en myriade av ulike og overlappende erfaringsverdener, og som i et kaleidoskop; når vi vrir bare litt trer helt andre farger og mønstre frem. I antologien *Perceiving Women* finner vi to artikler av Edwin Ardener (1975a) som på tross av sin konsise form kan hjelpe oss på vei mot en forståelse av hva som skjer i samhandlingen mellom den fremmedspråklige brukeren og offentlig forvaltning. I artiklene *The Problem of Women* (Ardener, 1975a) og *The Problem Revisited* (Ardener, 1975b) med utgangspunkt i et feltarbeid han gjennomførte blant bakveriene i Kamerun, tar Ardener til orde for at *kvinnen*, på tross av å være en integrert og viktig del av samfunnet, samtidig også har en "vill" side som mennene i samfunnet aldri helt greier å få tak på. Samtidig er det slik at deler av det som kvinnene selv tenker og mener faller utenfor den diskursen samfunnet støtter seg til, den som blir løftet frem som noe alle stiller seg bak. Noe av kvinnenens erfaringsverden faller altså utenfor, og uansett om den blir forsøkt fremmet i det offentlige rom, så faller det for døve ører. Deres diskurs er ikke en del, den passer ikke inn i rammene og blir dermed ikke "tatt med i beregningen". De ender opp som en *muted group* – en *stilnet gruppe*. Videre skriver Ardener at dette kan ses på som et av antropologiens

problemer. Altså; hvem vi lar komme til uttrykk i tekstene våre, og hvem som *ikke* kommer til uttrykk. Eller som, *hvis* de kommer til uttrykk, gjør det gjennom en vridning i referanserammer som ikke er deres egne. Barnard (2000, p. 145) beskriver Ardener med det som en av de første egentlige antropologiske feminister, og med det mener han at det var en av de første gangene man pekte på denne asymmetrien i etnografiske beskrivelser når det gjaldt kvinner, som dermed utgjør den største "stilnede gruppen" siden de jo som regel utgjør halvparten. De *høres* ikke fordi dominerende grupper i samfunnet beholder kontrollen over hva som uttrykkes, og "stilnede grupper" – her kvinner – snakker ikke "samme språk". De har forskjellige perspektiv på verden som dermed forblir uoppdagede (Barnard, 2000). En innvending mot argumentet om at vi må lytte til flere stemmer og ta inn over oss de ulike livsverdenene som bare delvis overlapper i felt vil jo naturligvis være at vi som antropologer uansett "forbryter" oss mot referanserammene og livsverdenen til *alle* vi beskriver i våre arbeider – idet vi tvinger beskrivelsen inn i våre egne formater og vårt eget språk (og fagspråk). Men det er svært viktig å ta med seg at innad i et samfunn er det ikke slik at en rådende forestilling nødvendigvis er den sanne – eller den samme – for alle, og at motstrømmer og overlappende diskurser kan være innganger til *andre* forståelser om vi er villige til å lytte etter det usagte og tyste. I mine observasjoner vil jeg påstå at det er en viss fare for at den fremmedspråklige blir *muted – stilnet* – i møtet med norsk offentlig sektor. Selv om man ved hjelp av tolk egentlig jo forsøker å gjøre det motsatte – å la deres stemme *bli hørt*. Grunnen til det er at den norske parten kan synes å miste noe av distansen til den originale ytringen (som hen ikke har tilgang på) og forståelsen av at *ytring* og *gjengivelse* ikke er det samme. Heri ligger det mye som er verdt å forske videre på, men som vi skal se senere i oppgaven er det også faktorer som motvirker denne dreiningen.

Through the looking glass

Kanskje er kaleidoskopet en nyttig metafor for å forstå hvordan etnografiske beskrivelser blir til; vi studerer samfunn som er i konstant utvikling, men vi kun kan ta inn over oss og fokusere på en del av gangen, og ser at når flere sider belyses vil valørene i andre deler av bildet unektelig endre seg. Vi ser alltid et fenomen i lys av et annet, i lys av egen historie og egne erfaringer – og vi er i dialog med feltet. Vi hører flere kilder forklare forskjellige ting om samme fenomener vi observerer og deres narrativer. Diskurser som endrer seg i ulike settinger. I sosialantropologien advarer man mot nettopp det kun å lytte til det folk *sier*. Vi ser også på hva de *gjør*, og vi lytter etter det som nettopp *ikke* blir sagt. Styrken i deltagende observasjon ligger i det å kunne sammenstille diskurser *og* handlinger, og dessuten gir

deltagelsen oss innsikt til å kunne stille de gode spørsmålene (Fangen, 2005, pp. 32, 33). I vår deltagelse i felt er vi på en vis kontinuerlig i prosess med å teste ut hypoteser mot en hel verden av mulige feilkilder. Feltarbeideren stiller forskningsspørsmål og drar foreløpige konklusjoner basert på sin forståelse til enhver tid (Kirk & Miller, 1986, p. 25), vel vitende om at denne forståelsen når som helst kan bli revet i stykker. Slike skuffelser er imidlertid ikke egentlig et onde, selv om det kanskje kan føles som et nederlag der og da – all tid man da unngikk en feilslutning, og hvor en ny forståelse så får vokse frem. I Wadels forståelse kaller han det samme en "runddans mellom teori, metode og data" (Wadel, 1991, p. 129).

Noe å skrive hjem om?

Clifford & Marcus' *Writing Culture* (1986) startet for alvor debatten om representasjonskrisen på 80-tallet og fikk antropologer over hele verden til å stille spørsmålstegn ved etnografien som en av grunnpilarene i faget. Selve debatten hadde blitt initiert av andre bøker som Edward Saids *Orientalismen* (Said & Aabakken, 1994), igjen inspirert av teorier av Michael Foucault, som mente at makt og kunnskap er tett sammenbundet. Grunnlaget for debatten ligger i en erkjennelse av at det antropologer noterte, analyserte og presenterte, ikke var selve *virkeligheten*, ikke en nøytral fremstilling av noe som rent faktisk *er slik* – "[...] kunnskapens forlokkende forsimpling" som Said and Aabakken (1994) benevner det. Man begynte å stille spørsmålstegn ved etnografiske beskrivelser og antropologiske analyser av andre samfunn og kom til en konklusjon om at det man sitter igjen med kun er en *subjektiv oppfattelse*, en tolking og en *representasjon* av antropologens egen forestilling. Signe Howell skriver at klassisk etnografi nok har vært for autorativ i sin beskrivelse av samfunnene de portretterer, med lite gjennomsiktighet hva metoder angår, og altfor "ryddige" beskrivelser – ingenting er overlatt til andre fortolkninger (Howell, 1994, pp. 318-). Samtidig er Howell kritisk til den eksperimentelle og selvrefleksive tekstproduksjonen som hun mener er mer opptatt av prosessen enn av resultat og funn. Man kan lære av litteraturkritikk sier hun og referer til Barthes (1977, p155pp), hvor en tekst ikke bare er forfattet av forfatteren, men også av "[...] historien, sosialt rom, av språk og andre symboler, og av verdiene som tillegges disse sfærene og aktivitetene."¹⁶ (Howell, 1994, p. 3223). Dessuten er *leseren* aktivt involvert i skapelsen av meningen i en gitt tekst. En antropologisk tekst må være sann mot en fremmed måte å leve på, og samtidig gjenfortalt på en meningsfylt måte til de der "hjemme". For Howell kan feltarbeidet – og da fortrinnsvis i et *fremmedartet samfunn* – synes som ilddåpen som gjør en ny antropolog i stand til med kritiske øyne å lese andres beskrivelser, siden hen selv nødvendigvis har måttet slite med mangelfull forståelse av både språk og samhandling i felt og vanskelighetene med å skjønne sammenhengen i det hen ser. I andres arbeider hvor slik tvil *ikke* er tilkjennegjort vil hen derfor lettere kunne se dette aspektet og derigjennom kunne stille spørsmål ved validiteten av analysen. Om hun kanskje ikke er helt med på tanken om at det antropologer driver med er "å forfatte kulturer" er det likevel en ting man burde ta

---

¹⁶ Min oversettelse, orig: "[...] history, by social space, by language and other symbols, and by the values attributed these various spheres and activities".

med seg fra debatten rundt "writing culture" – å være åpen omkring hva analyser bygger på og hvordan man har kommet til konklusjonene (Howell, 1994, pp. 334-).

I beskrivelsen og sammenligningen mellom samfunnet eller gruppen man studerer og sin egen livsverden gjør man nødvendigvis et utvalg. I beskrivelse og analyse setter man utsagn og handlinger opp mot hverandre og knytter det sammen med f.eks. mytologi, historie, politikk, slektskapsrelasjoner og språk. Forklaringer en "innfødt" kanskje ikke hadde vært enig i blir tilbudt leseren, og den *representasjonen* av samfunnet som blir presentert av forfatteren er det bildet som vil stå igjen dersom det ikke blir utfordret. En beskrivelse hvor noen utenfra på sett og vis plukker fra hverandre og dekonstruerer andres virkelighetsforståelse for så å ta det med tilbake til sine egne og lage et narrativ vil nødvendigvis øve vold mot virkelighetsforståelsen til dem man har studert. Dette gjelder også enhver oversettelse, og vi finner flere spennende paralleller i forståelsen av tolkens rolle gjennom historien. Det italienske munnhullet "traduttore, traditore" – eller på norsk "oversetter/tolk, forræder" – henspiller nettopp på tolken som en liminal figur i grensen mellom to språk (og dermed ofte to ulike kulturer). Kan man stole på en som har ett bein i hver leir? Da de spanske conquistadorene erobret Aztekerriket i Mexico fikk de god bruk for den kvinnelige tolken Malinche, som snakket to viktige språk i regionen og som, etter en tid i fangenskap også lærte seg spansk og dermed ble satt til å tolke. Den dag i dag vekker etter sigende *Malinche* for mexicanere omtrent de samme assosiasjoner som *Quisling* gjør for nordmenn. I og med at utsagnet som tolkes, altså det som faktisk blir *oppfattet* av partene, kommer fra tolkens munn, er det flere tolker som har måttet unngjelde oppigjennom. Sultanene i det Ottomanske rike kunne finne det for godt å ta livet av en tolk som overbrakte dårlige nyheter i sin tolkeutøvelse (Mortensen, 2005).

Etnografi i et nytt landskap

Flere har forsøkt "å rette opp" og balansere sine fremstillinger ved f.eks. å la informanter selv komme til orde i den ferdige etnografien, eller gi anledning til å kommentere konklusjonene som trekkes. Jeg synes Debora Battaglia oppsummerer dette på en god måte når hun skriver om å bedrive etnografi på premisset om at "selvet" eller en annens "selv" ikke er forhåndsgitt (Battaglia, 1999, p. 115). "Selvet" skapes i dynamikk med kulturelle strømninger hvor enn man måtte befinne seg, men er også kapabel til å reflektere over og bryte med disse. Feltet vi som antropologer utforsker er i større eller mindre grad kjent for oss fra før, men det er viktig å være bevisst vårt eget utgangspunkt som den "fremmede" når vi diskuterer eventuelle kulturelle forskjeller, og samtidig å ta opp i seg informantenes egen forståelse av disse. Hun

foreskriver en refleksivitet og selvinnsikt som går i "dialog" med feltet. Klarer den etnografiske beskrivelsen å innbefatte ambivalensen og tvilen som en del av forståelsen er man på vei mot en etnografi som når sitt fulle potensiale (Battaglia, 1999, pp. 114, 115).

Faren i det å ønske å forstå

Vi mennesker er vesener som grunnleggende sett og som regel er ute etter å forstå hverandre. Heri ligger mye av suksessen for at tolking fungerer såpass bra som det gjør – selv når selve tolkingen objektivt sett ikke er spesielt god – og nettopp derfor også noe av *faren*. I mange tilfeller har jeg hørt det som i beste fall kan kalles en mangelfull oversettelse – om man tar stil, språklig register og konkret innhold i betraktning – bli vurdert som greit nok eller godt. Dette går igjen både under observasjoner av tolker på oppdrag, i tolkeøvelser på kurs, og er noe jeg har tatt meg selv i etter endt tolking.

I en situasjon konstaterer saksbehandler at tolk og den fremmedspråklige faktisk snakker forskjellige språk – riktignok beslektede språk med en ganske stor grad av gjensidig forståelse – etter å ha avklart med den fremmedspråklige at det "går greit" går man, uten videre problematisering rundt dette, bare videre i møtet. Til og med under tolkeøvelser hvor vi spesifikt skulle vurdere *ekvivalens* – adekvat stil, innhold og språklig register – er det slik at vi ofte vurderer en mangelfull oversettelse som god. Hvorfor er det slik? Man kan tenke seg at i en del av tilfellene er det slik at den som f.eks. skal vurdere kjenner *begge* språk, og kan ha vanskeligheter med å skille hva som kom frem i det opprinnelige utsagnet fra det budskapet som faktisk kom med i tolkingen. I praksis er det i veldig mange tilfeller slik at den fremmedspråklige snakker eller forstår noe norsk ved tolkeoppdrag i offentlig sektor, og dermed bruker tolken først og fremst som *støtte* for å forstå og for selv å kunne ordlegge seg på eget morsmål. I situasjoner hvor språket kanskje er mer komplisert enn man føler at man behersker, eller hvor man befinner seg i en stressende situasjon er det derfor nødvendig at tolken er tilstede. I tillegg er det også slik at partene i samtalen sitter med kontekstforståelsen, og at ordene dermed blir fortolket inn i den rammen samtalen foregår, selv der det som faktisk kommer til uttrykk egentlig ikke passer inn. Er det slik at vi rett og slett hører det vi forventer å høre?

I etterforskning kan det være utfordrende å komme seg vekk fra en sterk antagelse eller hypotese siden vi underbevisst leter etter det som bekrefter vår oppfatning heller enn det som ikke understøtter denne, noe f.eks. Rachlew sier i sin artikkel om politiavhør (Rachlew, 2011, p. 170). I møte med det ukjente vil vi støtte oss på vår forhåndskunnskap, og dessverre ofte,

fordommer, sier Gudykunst (1991, p. 2) i sin bok om interkulturell kommunikasjon. Dette gjelder for så vidt også i møter med en for oss ny person med *samme* etnisitet, religion og bakgrunn som oss selv, men det er en tendens til at våre fordommer og antagelser rundt en person fra mer eller mindre samme gruppe rommer en større bredde og ikke minst er "mer i samsvar med realiteten" enn de er ovenfor en person fra en gruppe vi ikke har hatt så mye å gjøre med tidligere (Gudykunst, 1991, pp. 2-).

"We cannot not communicate"

Uttrykket over, vanligvis assosiert med psykolog og terapeut Paul Watzlawick, summerer opp et viktig poeng; nemlig at i menneskelig samhandling er omtrent alt vi foretar oss en form for kommunikasjon. Vi tolker alle tegn vi legger merke til inn i vår forståelse av konteksten. En slik kontekstforståelse er likevel åpen for endringer etter hvert som vi får tilgang til mer kunnskap om situasjonen. Å snu ryggen til en tilhører og nekte denne å høre hva en sier eller å se ansiktsmimikken er likevel i høyeste grad kommunikasjon. I Csordas (1999, p. 177), hvor han gjennomgår forståelsen av *kroppen* i antropologien gjennom siste halvdel av forrige århundre, finner man en oppsummering av John Blackings syn på samfunnet som et faktisk biologisk fenomen hvor prinsippet om en slags *mental enhet* gjelder – altså at vi mennesker deler samme "[...] repertoar av somatiske tilstander, sinnstilstander og kognitive egenskaper."¹⁷ Videre bygger han ut sin forklaringsmodell ved å si at ikke-verbal kommunikasjon er helt grunnleggende for forståelsen av kroppen vår, et krysningspunkt mellom hvordan mennesket tar i bruk sted og rom og beveger seg i dette rommet samt større prosesser som demografi og arv i befolkningen som et hele. Sist, men ikke minst argumenterer han for at kropp og sinn ikke kan skilles fra hverandre – at vi kan ta "eierskap" til sansene våre. Hva som bestemmer hva vi oppfatter i en bestemt situasjon er altså ikke bare det vi *hører* – det vi ser, lukter, kjenner, smaker påvirker oss også i større eller mindre grad. I situasjonen på barnevernets kontor hvor saksbehandler husker hvilken kaffe mor liker, og henter dette til henne, hvor vi sitter på et "hyggelig" og passende varmt kontor, hvor saksbehandler smiler varmt og har et åpent kroppsspråk, så er alt dette med på å konstruere det *kontekstuelle* rommet hvori det eksplisitt *tekstuelle* fortolkes av deltagerne.

---

¹⁷ Min oversettelse, orig: "[...] repertoire of somatic states, altered states of consciousness, and properties of cognitive function."

Bordieu er blant annet sitert hos Delaney (2004, p. 96) hvor han sier at barn leser boken de henter sin verdensforståelse fra med kroppen. Det metaforiske bildet av kroppen som instrument for å lese omgivelsene og verden med, samt kroppen som en bok i seg selv – hvor opplevelser og erfaringer blir skrevet inn, fant jeg igjen i en tolkesamtale jeg deltok i hvor saksbehandler sier til mor at dette "skriver seg inn i kroppen [til jenta]" idet hun forteller om positive bekreftelser som mor gir barna. En mor som omtrent ikke har utdanning, og slettes ikke i vestlig sosiologi. Jeg tenker at dette må være vanskelig å oversette – og vanskelig å forstå. Tolk bekrefter etterpå at jo, det er nesten helt umulige begreper å oversette på en forståelig måte på tolkespråket. Klient er imidlertid veldig inne i hva som "skal" eller "bør" sies – og følger slik en tillært adferd i denne konteksten og de premissene som er lagt for samtalen. Saksbehandler tolker igjen de signalene hun får tilbake velvillig inn i sin forståelsesramme, og *glatter ut* eller *feier under teppet* der forståelsen mellom dem åpenbart ikke er helt på plass. Det kan dog være at en type forståelse oppnås gjennom noe annet enn ordene.

Being-in-the-world og representasjon

I Csordas (1999, p. 184) nevner han at den fenomenologiske tradisjonen gir oss anledning til å se på being-in-the-world som en ekstra dimensjon sammen med representasjon. Til tider kunne de to begrepene betraktes som motsetninger, særlig ettersom representasjon ble assosiert med en noe negativt etter debatten om antropologer som bare forsker på representasjoner og ikke folks væren i verden. Der alle de meningsbærende signalene i kommunikasjon løfter frem *tekstualiteten* slik at vi kan forstå *representasjonen*, vil *fenomenologien* gi oss *kroppsliggjøring* og derigjennom gjøre oss bedre i stand til å forstå en annens *being-in-the-world*, skriver han videre. Kroppsliggjøring er ikke noe vi studerer i seg selv, men perspektivet kan fungere som en inngang til studiet av kultur og selvet, på samme måte som tekstualisering er en annen tilnærming. Det handler dermed ikke verken om atferd eller essens, men snarere om erfaring og subjektivitet og forståelsen av disse – en annen modus operandi. Å se på denne måten krever av oss en spesiell oppmerksomhet rettet mot det *kroppslige* – selv i tekst og tale (Csordas, 1999, p. 184).

Den ontologiske vendingen

Et betimelig spørsmål som man må stille seg i sammenhengen blir imidlertid å gå rett i kjernen på en av de senere tids mer intensive debatter innen det antropologiske miljøet, nemlig det vi gjerne kaller den *ontologiske vendingen*, hvor dreiningspunktet er hvorvidt en "oversettelse" av andre menneskers verdensanskuelse overhodet er mulig.

Min mening er at det er mulig å overføre betydningen og gjøre en kulturs meningsbærende elementer forstått også for mennesker som kommer utenfra denne. Det er en balansegang mellom det å ikke se skogen for bare trær eller å ikke se trærne for bare skog. Fokuserer man for mye på de enkelte trær uten å fokusere på fellestrekkene som gjør at vi kan kategorisere hvert enkelt tre sammen med andre trær feiler vi i det å nå et abstraksjonsnivå som gjør at vi kan teoretisere rundt noe som helst, men om vi går for høyt opp i abstraksjonsnivå feiler vi likeledes i å gjenkjenne en tropisk regnskog som noe *annet* enn en mørk og stødig granskog – selv om de begge *er skoger*.

"Alle skjebnene man ikke kan gjøre noe til eller fra for – man er der jo bare som et redskap – de følger deg! Det er så mange ting i samfunnet. Så mange menneskeskjebner du tar med deg. Hva skal jeg igjennom som menneske i forhold til disse sakene?"

(Tolkeinformant)

Kan man oversette en kultur?

"Jeg hører hva du sier ..." sier Karsten til Mona. Og hun flyr i flint. Utsagnet er ikke en særlig effektiv måte å nærme seg en forståelse på, idet man på denne måten nær sagt fjerner seg fra utsagnet og med andre ord sier at dette er noe som kommer fra *din* forståelse, men som har liten eller ingen relevans i *min* forståelse. "Jeg hører hva du sier ..." – uttalt med de beste intensjoner og en varm og selvinnbilt forståelse er ikke synonymt med verken å forstå eller gi noen inntrykk av å føle seg forstått. Det vet vi alle som har vært i en krangel eller en diskusjon hvor motparten kommer med denne eller lignende ytringer. Det virker ofte svært provoserende. Vi mennesker søker forståelse hos andre, det er kanskje også derfor vi i det hele tatt utviklet språket som et kommunikasjonsmiddel? Når den vi kommuniserer med ikke forstår oss forsøker vi å forklare, og når vi tilsynelatende selv da ikke klarer å oppnå en slik forståelse, når vi møter en slik avvisning av våre ideer og tanker som en slik ytring i

utgangspunktet representerer, da bryter kommunikasjonen sammen. Gitt Viveiros de Castros argumentasjon i *Who's afraid of the Ontological Wolf?* (Castro, 2015) ser det tilsynelatende ut til at han mener at dette faktisk er realiteten i antropologens virke. At vi aldri kan forstå eller søke å forstå andres argumenter eller verdensforståelse på deres premisser, uten å gå inn i en radikal virkelighetsforståelse hvor andres virkelighet er deres, og vår virkelighet er vår. Hvor det beste vi kan gjøre er å anerkjenne og beskrive hvordan andres egen oppfattelse av kosmos avviker eller sammenfaller med vårt eget, uten å gjøre en reell sammenligning, uten å veie forståelsene opp mot hverandre og forsøke å komme nærmere en felles "sannhet". Det er kanskje sant at kjennskap til det som eksisterer vil forbli et mysterium vi aldri kommer til bunns i, men det er jo gralen vi hele tiden søker å nærme oss. Det finnes mange *sannheter* der ute, og for ulike mennesker er ulike sannheter selve *sannheten* (les: ekkokamrene i vår nye digitale hverdag?). Men finnes det likevel ikke noen sannheter som er sannere enn andre? spør Thorgeir Kolshus (Kolshus, 2016). Og er det da verdt å gjøre den øvelsen som antropologi i utgangspunktet satte seg fore, nemlig å finne det felles menneskelige?

Det komparative aspektet i antropologien er i mine øyne en bærevegg man ikke kan fjerne uten at analysen får en alvorlig knekk og siger sammen under første snøfall. Vi må kunne ta oss friheten til "å oversette" kulturelle særtrekk, andres praksis og andres levemåter til et språk og et nomenklatur vi kan relatere oss til uten selv å ha "kjent det på kroppen", uten å vite *alle* detaljer. Og vi må kunne si at noe epistemologisk erfart kanskje er sant? Vi kan godta argumentet om at den andres sannhet også kan være sant, men vi kan ikke leve med at sannheten er mange. Å godta en slik multiplisitet av ontologier er misforstått sier Graeber, da det faktisk å ta en "native" verdensforståelse *på alvor* inkluderer å sette sin egen på spill, for hva om det *er* ens egen som i realiteten er feil? (Graeber, 2015).

Keiserens nye klær – if it walks like a duck...

It ain't *always* a duck ... Kohn forteller om Edwin Ardeners anekdote da han i sitt feltarbeid i Kamerun kom til å ta sine internerte konseptuelle ideer med seg i møtet med høvdingens datter, som hadde en rotte i bur som hun likte å leke med. En dag var imidlertid rotta borte, og da Ardener spurte henne hvor den var svarte hun enkelt: "den har jeg spist". Ikke et tradisjonelt "vestlig" kjæledyrhold likevel med andre ord (Kohn, 2010).

Den andre fellen er et "keiserens-nye-klær"-scenario – hvor ingen våger å påpeke et faktum alle ser. Man kan kalle en spade for en skje – men utfyller den funksjonen som en spade – så

er det dog likevel en spade. I mine øyne er antropologens funksjon nettopp å være dette barnet i folkemengden som i eventyret roper ut at keiseren jo er *naken*. Men til forskjell fra barnet handler ikke antropologen kun ut ifra en *kategorifri innstilling* til verden, som kun ser "det som er der" slik man gjerne forestiller seg at barn gjør. Antropologen har tatt et steg opp fra dette abstraksjonsnivået og gjort seg opp noen tanker rundt hva som "er der" i en bredere forstand. Betyr f.eks. det at keiseren har en tatovering at han ikke lenger faktisk er "naken"? Har keiseren et usynlig lag av "magiske klær" som innenfor et gitt paradigme blir forstått som like virkelige som fysiske klær?

"Det er et oppegående utenlandsk menneske foran meg, tenker den ansatte i barnevernet, men han oppfører seg og er så forskjellig. Og de lurer på; hvorfor?"

(Tolkeinformant i (Strendo, 2015b))

Disse spørsmålene må antropologen til bunns i om hen skal komme opp med en analyse det er verdt å rapportere tilbake om. Det er ikke data som ligger åpent i dagen, eller som hen finner kun ved å spørre folk. Enten fordi fenomener man ønsker å studere ikke nødvendigvis lar seg beskrive på en enkel måte, eller også fordi aktørene eller agentene selv ikke har begreper som strekker til for på et dypere plan å forklare hva som *egentlig* foregår, eller *hvorfor* det skjer på denne måten. Debatten raser som sagt om vi skal kunne få lov til å si noe om hva dette *egentlig* er, siden vi derigjennom øver vold på informantenes egen forståelse og sannhet – deres ontologiske virkelighet. Men som Graeber sier (2015) så er det i dialog med informanter mulig å komme frem til en forståelse utover det rent overfladiske – hvor nettopp spørsmål av typen: "hva som *egentlig* ligger til grunn?" også kan stilles og forsøkes besvart av informantene selv.

Tolking er å lese mellom linjene?

Når vi snakker om å tolke et dikt så handler det om å se mellom linjene, analysere hvilke virkemidler som er tatt i bruk, gjenkjenne mønster, og hva diktet "forteller" *deg*. Altså et forsøk på å gjøre antagelse om hva senderen av budskapet (forfatteren) sannsynligvis har tenkt ved å bruke ordene på akkurat denne måten, og hva du som leser får ut av det – fra ditt ståsted og med din bagasje som gjør deg mer eller mindre mottakelig for intenderte og tilfeldige budskap i akkurat denne teksten akkurat her og nå.

Som tolk er det ikke så ulikt det vi må gjøre. Om enn i et mye raskere tempo. Vi må se på helheten og delene, hvilke følelser avsenderen (sannsynligvis) har lagt i det hen sier, hvilke reaksjoner de ønsker å vekke i lytteren. Hvilken form har de valgt, hva ligger i det "usagte" eller "halvsagte". Den multimodale virkeligheten må tas inn, dekonstrueres og settes sammen igjen på nytt. Men er da tolkens jobb bare selv å fortolke hva vedkommende *kan* ha ment? Nei, det er det jo ikke. Men ved å benytte sin kunnskap om språkets struktur, om kulturelle skikker, konvensjoner og andre samfunnsmessige forhold (hvorav mye også kan være innskrevet i språket) samt sin egen erfaring, så vil tolken kunne bedrive det vi kaller "kvalifisert gjetting" – og *skjønn*. Det kan selvsagt tenkes at den som ytrer seg bryter med alle språklige og kulturelle konvensjoner, og at ytringen for akkurat denne personen betyr noe helt annet enn det du som tilhører og tolk forstår, men normalt sett kan man anta at tolkens og personen som ytrer seg sin forståelse i stor grad overlapper.

Former og opprettholder språket vår måte å tenke på?

Den berømte hypotesen som ble utformet av en elev sterkt inspirert av sin lærers arbeid, og som derfor har fått begges navn (Barnard, 2000, p. 209); Sapir-Whorf-hypotesen – går til det radikale skrittet å si at vi mennesker på en grunnleggende måte formes av språket vi snakker. Måten vi tenker på kodes inn gjennom språket. Whorf kom fram til denne teorien basert på hans arbeid med å kartlegge Hopi-indianernes språk (Munday, 2016, p. 61), som han hevdet ikke hadde grammatikk for tidsangivelser og *derfor* tenkte annerledes eller hadde andre konsepter om tid. I ontologisk forstand eksisterte, slik argumentet gikk, '*tid*' på en annen måte for dem. Teorien rundt *lingvistisk determinasjon* ble fort forkastet som en gyldig forklaring på hvorfor vi har kategorisert og konseptualisert verden såpass forskjellig – men teorien holder stand blant mange som en forståelig forklaring på hvorfor vi tenker så forskjellig om ting, den traff på mange måter en nerve i folk. Pinker, sitert i Munday (2016, p. 61) sier at ordforrådet i et gitt språk bare er en refleksjon av hva personer som snakker språket har behov for å snakke om, og at persepsjonen av ulike fenomener er den samme selv om man ikke skulle ha ord for å beskrive dem. Samtidig er deler av teorien fortsatt brukt som forklaringsmodell på en del observerbare forskjeller mellom måten å tenke om fenomener på blant ulike grupper. På noen av aboriginenes språk i Australia mangler man begreper som "venstre" og "høyre" – i stedet bruker man himmelretningene når man f.eks. skal angi instruksjoner til hverandre i forbindelse med jakt. Snakker man deres språk innebærer altså den daglige bruken av språket alltid å holde seg informert om hvor øst, vest, nord og sør befinner seg (dog skal det sies at ikke alle er enige i at dette faktisk er tilfelle) (Wikipedia, 2018). I andre språk, som for

eksempel portugisisk er det et stort fokus på verb, og en handlings plassering i tid eller modalitet vil være essensielt for en portugisisktalende å tenke igjennom og vite for å kunne ytre seg og bli forstått slik hen ønsker.

Et annet tilfelle som kan være verdt å nevne i sammenhengen er vårt syn på farger og våre betegnelser for dem. De siste årene kan det virke som om fargeskalaen har vokst eksponentielt og vi snakker nå om *latte*, *eggeskall* og *cerisse*, selv om ingen av disse fargene vitterlig figurerte i våre første fargestiftsett som barn. Dessuten kan det være at fargene assosieres med ulike ting; så som at vi i den vestlige verden kler oss i sort ved sorg, der man mange steder i Asia ser på hvitt som sørgefargen. Forskning har vist at mange samfunn ikke har betegnelser selv for enkelte av de vi regner som en grunnleggende del av fargepaletten. Mange samfunn *snakker* for eksempel om vårt *blått* og *grønt* som om det var en og samme farge. Betyr det da at de ikke kan *se* forskjellen? Det gjør det selvfølgelig ikke. Vi er stort sett utstyrt med de samme fysiologiske egenskapene som gjør oss i stand til å oppfatte forskjellige fargenyanser, men på samme måte som det berømte eksempelet med inuittenes alle ord for snø – nettopp fordi det å skille på snøtyper er så viktig i deres livsverden – så er det ikke gitt at vi *tenker* om fargene på samme måte. Eller at vi like stor grad kan forklare eller beskrive en forskjell som for oss ikke er viktig og som vi derfor ikke i særlig grad legger merke til. Når det gjelder inuittene og deres forhold til snø så er det ikke fordi de har flere ord for snø for dem *er* noe annet; en person som aldri har sett snø i sitt liv likevel *sanse* forskjellen på f.eks. sørpe og nysnø, sier S. Pinker(1994) ifølge Munday (2016, p. 61). Epistemologisk er dette selvsagt en objektiv sannhet. Spørsmålet er etter min mening ikke om de har *muligheten* til å oppfatte forskjellen eller ei, men heller om de *handler* (eller rettere sagt *hvordan* de handler) ut ifra en slik *forskjell*. Da er vi inne i et landskap hvor "der Ding an sich", "der Ding an mich" – og – "der Ding an dich" – kommer til syne i horisonten. For noen er *likheten* mellom de to typer snø nok til at de blir kategorisert som *det samme*. Og det er her den menneskelige hangen til å abstrahere, generalisere og plassere ting i kategorier gjør at denne faktiske forskjellen blir underkommunisert i den grad der vi ikke lenger er den *bevisst* – ikke alle trenger å forholde seg til at det finnes mange typer snø.

Resonans – å svinge i takt eller bryte sammen

De dypeste vennskap og de mest dramatiske kjærlighetshistoriene handler ofte om to mennesker som ikke trenger ord seg imellom. De forstår hverandre på et *dypere* nivå. Å oppnå en slik dyp forståelse handler selvsagt ikke om at kommunikasjonen ikke er til stede, det sies vel blant annet at mesteparten av kommunikasjonen mellom mennesker ligger i kroppsspråket. Men selv ikke kroppsspråket kan i seg selv forklare denne dype forbindelsen mellom dem. Man kan kanskje si at de vibrerer i samme frekvens? Confucius sa at vi mennesker dras mot hverandre fordi vi har en felles, grunnleggende natur; det som står imellom oss er våre ulike skikker og vaner.

Utgangspunktet for sosialantropologi som vitenskap springer ut fra en begynnende anerkjennelse av at vi kanskje kan lære oss selv bedre å kjenne gjennom å opparbeide oss kunnskap om "den andre" (Collins & Gallinat, 2010, p. 2). Er ikke da en naturlig konsekvens og en forlengelse av den tanken at vi også kan lære om "den andre" ved å bruke oss selv? Unni Wikan forteller i sin artikkel (Wikan, 1992, pp. 461-) om en opplevelse hun hadde under et feltarbeid på Bali hvor en muslimsk kvinne går til en hinduistisk *balian* [healer] og får foreskrevet en rekke botemidler som går på tvers av kvinnens religiøse overbevisning, men som likevel tar det healeren sier til seg på et dypere plan. Wikan forklarer dette med at det oss mennesker imellom oppstår noe hun kaller *resonans*. Tilstedeværelse av en slik resonans, eller fraværet av en, avgjør hvor godt vi kommuniserer, leser og skjønner hverandre. Hvor levende vi klarer å sette oss inn i den andres situasjon. Dette handler selvsagt om empati. Empati er evnen til selv å sette oss i andres situasjon og prøve å se verden gjennom deres øyne. Sier jeg her at de eneste som dermed kan møte en fremmedspråklig på en god måte er en empatisk person, og at jo høyere grad av empati, jo bedre? Det er i mine øyne liten tvil om at kommunikasjon har bedre vilkår om en person er villig til å gi slipp på sine egne oppfatninger og virkelig være villig til å lytte til andres perspektiv. Men en slik oppgave krever også kunnskap og bevissthet om at vi alle sitter med ulike erfaringer og forståelser. Man må nødvendigvis tre ut av sin egen komfortsone for å oppnå dette. Empati uten kunnskap og *nysgjerrighet* ovenfor den andre kan lett gå over i en annen ekstremitet, nemlig det at man forstår hverandre i hjel.

Ord over grind

Ikke ta ordet "på ordet". Språket vi snakker har lett for å ta forrang som den eneste måten vi kan kommunisere med hverandre på. Men i språket ligger store rom for misforståelser, fordi det ikke er fullstendig samsvar mellom konseptene *mine* og *dine* – språket gir oss en mulighet til å forsøke å formidle hva vi tenker til andre, men er ikke ufeilbarlig. Der livsverdener – forståelser og konsepter som tilhører et domene – forsøkes uttrykt gjennom et annet språk enn de naturlig hører hjemme under, kommer dette enda bedre til syne. Hoëm skriver om tokelauenes veksling mellom flere språk på Tokelau – en gruppe stillehavsatoller hvor de fleste er trespråklige. Det oppstår gliper i forståelsen og *feilkommunikasjon* om man ser under overflaten på det som kommer til uttrykk; livsverdenene som uttrykker seg gjennom de forskjellige språkene kan nemlig være forskjellige. Men man finner også derigjennom nye og kreative måter for å bygge bro mellom forskjellige kulturelle verdener (Hoëm, 2015, p. 50).

I Halldis Moren Vesaas dikt "Ord over grind" (Vesaas, 1974) bruker hun en metafor som beskriver situasjonen alle vi mennesker til syvende og sist befinner oss i – vi kan *aldri* se verden gjennom øynene til et annet menneske, *aldri* kjenne dem helt til bunns og dele deres innerste tanker. Å si at vi *skjønner* hvordan et annet menneske har det, er derfor en overdrivelse, selv om vi av erfaring selvsagt ofte kjenner på de samme følelsene og tankene, og sånn sett kan *forestille* oss selv i samme situasjon og hva vi ville tenkt og følt. Vi kan anta at det i større eller mindre grad overlapper og ligner på noe vi selv har opplevd, og vi kan gjenoppleve denne situasjonen, hente frem minnene og føle empati ved å sette oss i samme sted. Den unike opplevelse til personen vi snakker med ligger imidlertid utenfor vår rekkevidde. Den utslitte, men betegnende frasen "å gå en mil i andres sko" reflekterer nettopp mye av denne tankegangen – vi kan ikke uttale oss så bastant om andres opplevelser siden vi aldri selv har levd dem. Men da må vi heller ikke glemme faktisk å våge å bruke våre egne opplevelser som *sammenligningsgrunnlag*. Dersom vi antar at andre sikkert opplever verden *helt annerledes* enn oss selv risikerer vi å ikke fremme større forståelse, men å stenge grinda lenger opp i bakken enn tilfellet trenger å være. Vi kommer nærmere den innerste grinda hos andre ved å bruke oss selv og vår egen livsverden som utgangspunkt.

"Hva som gjør meg til en god tolk?"

– Livserfaringen min. Den personen jeg er i dag med de opplevelsene jeg har hatt. Folk ser det."

Silvia (tolk)

Ghinnawas og menneskets forestillingsverden

Vi mennesker har denne fantastiske evnen til å forestille oss, og vi skal ikke være redde for å bruke den. Forstår vi ikke Romeo og Juliets kvaler selv om vi selv aldri selv var forelsket i en Capulet? Gjennom film, teater og historier lærer vi mennesker opp i og berøres av den fellesmenneskelige arven. Lila Abu-Lughod forteller i sin monografi *Veiled Sentiments* (1999) om beduinene i Egypts ørken med sine små sangdikt – ghinnawas – fulle av lengsler og kontroverser, og fullstendig fremmedgjort og tabu som rettesnor i den daglige diskursen. Likevel spiller disse diktene på strenger som alle kjenner seg igjen i. Alle vet at disse følelsene er der, men de kan ikke alltid finne sitt uttrykk i den virkeligheten de lever i. En annens erfaring trenger ikke [kan ikke] være selvopplevd, men det å informere seg og øke sin egen kunnskap om andres livsverdener ved å *lytte* er definitivt å grave sin egen erfaringsbrønn dypere. For alle som har som en del av jobben å snakke med personer som har avvikende erfaringer fra en selv blir det dermed viktig hele tiden å stille med et åpent sinn, *spørre* der man er usikker på om man har forstått – og gjerne gang på gang – for å oppnå en grad av samhörighet, av å kunne relatere til hverandre – til hverandres opplevelsesverdener.

Dermed kan det også se ut som om den viktigste oppgaven i enhver samtale, selve tolkingen av det som blir oppfattet av en selv – *fortolkningen* – fortsatt hviler på partene som deltar i samtalen.

Tillit og empati

For å kunne oppnå en grad av resonans er vi avhengige av tilliten begge veier. Vi bruker vår empati for å forstå den andre parten, og dette fungerer i større grad dersom vi finner et punkt hvor vi tangerer hverandre. Vi må la oss berøre for å sette i gang en resonans gjennom de båndene som knytter oss sammen som mennesker. I flere samtaler så jeg at saksbehandler kanskje begynne møtet med en litt kjølig distanse, hvor det meste var rutinepreget – og preget av at hen nok syntes det var litt pes å bruke tolk. Men så var det et eller annet som berørte hen

og med ett ble det mere schwung over sakene. Kommunikasjonen fløt plutselig bedre, man spurte og fikk svar, og gav bedre og grundigere forklaringer tilbake. Jeg klarte ikke i mitt materiale å identifisere denne faktoren som var katalysatoren for stemningsendringen, jeg merket at det skjedde og når i møtene det skjedde. Men når det først begynner å svinge er det kraftige krefter som slippes løs. Det eneste man må være var på, er at som i fysisk resonans er det viktig med noe dissonans slik at broen ikke bryter sammen. Svinger vi for mye i takt forstår vi hverandre i hjel.

Forstå hverandre "i hjel"

---

*"100 MAND KAN JEG BÆRE, MEN SVIGTER UNDER TAKTFAST
MARSCH" (Aamodt bru)*

Faren i at distansen forsvinner

Jeg mistenker som nevnt tidligere at man i en del tilfeller mister for mye av "distansen" til det som blir sagt når man får det "servert" på sitt eget språk – med andre ord tenker man kanskje ikke nok igjennom at det som blir uttalt rent faktisk IKKE er det samme som det man hører og forstår gjennom tolkens oversettelse – at det er uttalt på et *annet* språk, ut fra en *annen* verdensforståelse. Jeg har observert at der noen setter det som blir uttalt rett inn i sin egen forståelsesramme, uten å reflektere over hvilken væren i verden det kommer ifra, er andre igjen *for* bevisste på denne avstanden slik at man nesten kan høre dem tenke at "dette kommer jeg ikke til å forstå uansett!" Dermed prøver de ikke engang å gå inn i den andres perspektiv.

Samtidig er dette kanskje et "problem" som kun aktualiseres idet noe viktig "står på spill" for partene – i situasjoner hvor det blir *viktig* for dem å få den andre parten til å *skjønne*, ikke bare forstå hva man sier.

Kategoriløs beskrivelse – det emiske begrepsapparatet

Om man går tilbake til en nær beskrivelse er det lettere å dekonstruere abstraksjoner vi har gjort, som ofte er kulturelle. Ved å spørre åpne spørsmål og få samtalepartnerens egne beskrivelser kan man kanskje begynne å bygg opp en gjensidig forståelse av hva det er vi "snakker om"? Spørre foreldre: "Hva er en god måte å oppdra barnet på?" "Hva kan man gjøre dersom dette skjer eller om det skjer?" Kanskje var det nettopp dette saksbehandleren i tilfellet med mor gjorde; hun brukte riktignok sine begreper som barnevernspedagog, og lot tolken overføre disse til mor, men samtidig var hun villig til å ta imot mors egne ord, mors beskrivelser, på hennes vilkår. Ta i mot og *romme* mors emiske begrepsapparat og narrativer, og likevel å akseptere at de stemmer overens med hennes egne. Om det er tilfellet er det imponerende, og om det så er en taus og skjult kunnskap denne barnevernspedagogen hadde opparbeidet seg, basert på sine erfaringer, er det noe det kan verdt å forske videre på.

Sosiologi-norsk og andre smale språk

I en del samtaler la jeg som sagt ofte merke til at den norske parten snakket med et veldig abstrakt og med tydelig fagteori-inspirert barneverninternt "stammespråk"¹⁸. For min del, som har bakgrunn i humanistisk vitenskapsteori, kunne jeg kjenne igjen en del beskrivelser, metaforer og måter å forklare ting på, men jeg hadde mine tvil underveis i samtalen om dette kunne overføres (og om det ble overført) til det aktuelle språket på den måten det opprinnelig ble uttalt – på klokkerent "sosiologi-norsk". Da jeg spurte tolker om dette i etterkant av oppdrag er det jevnt over nevnt at det å overføre slike utsagn byr på store utfordringer. Oftest ender det med at tolken må "omskrive" for at det skal bli forstått. I tilfeller hvor tolken har begrepsapparatet inne og faktisk oversetter "riktig" kan klienten nikke og smile – men uten egentlig å ha skjönt noe særlig. Her kommer vi inn på det jeg snakket om i prosjektbeskrivelsen om "*doxa*" og "*diskurs*" (Bourdieu, 1977) – det vi *tar for gitt* og det vi *diskuterer*. Det virker som om saksbehandler tok det for gitt at en slik måte å snakke om problemstillinger blir forstått på tvers av både utdanningsbakgrunn, språk og kultur, mens den minoritetsspråklige *også* godtar at dette er måten man snakker på i denne institusjonen, på dette språket og i dette landet, og derfor heller ikke stiller noen spørsmål eller gir uttrykk for at det er noe hen ikke har forstått. En del av ansiktsbevarende handlinger innebærer å ikke innrømme at man ikke skjønner, både fordi det kan være flaut, men også fordi man ikke vil være til bry, eller man synes "synd" på parten som ikke har klart å forklare godt nok (E. Goffman, 1955). Når hen deretter svarer på et spørsmål, og jeg som sitter utenfra kan høre at dette svaret antyder at klienten nok ikke hundre prosent er innforstått med innholdet i samtalen og hva de *egentlig* prater om, så er saksbehandler villig til selv å *tolke* svaret inn i sin *forventning* om hva svaret *burde vært*, og forstår utsagnet som noe som passer inn i saksbehandlers egen forståelse av situasjonen. Med andre ord er det en "muted group"-situasjon (Ardener, 1975a) – hvor man, selv om en bruker tolk og dermed hører det som blir sagt, og hvor det partene sier *blir* overført til det andre språket, opplever å ikke bli sett eller hørt på *sine egne* premisser. Saksbehandler hører ordene den fremmedspråklige sier, men *forstår* ikke hva hen mener.

---

¹⁸ Flere av informantene i ulike institusjoner var selv veldig bevisste over at språket de snakket kan ha en tendens til å bli veldig «internt» og vanskelig å gripe for folk utenfra. Likevel virker det vanskelig for en del å la være å benytte denne måten å snakke på i selve samtalen med tolk, og det oppstår ofte litt vanskeligheter med å tolke disse frasene.

Fagspråk er et tillært språk som de som behersker et fagområde kan benytte for lettest å snakke sammen om kompliserte sammenhenger på en veldig spesifikk måte. Dette innebærer at ord og uttrykk som kanskje allerede finnes i språket brukes på en annen måte i kontekst, og hvor referanser og forkortelser blir forstått uten ytterligere forklaring. Humoristisk refereres det til som "stammespråket" fordi det er "stammen" av ansatte i f.eks. NAV som deler dette innforståtte og som derfor kan kommunisere seg imellom med et språk som delvis er ugjennomtrengelig for en utenforstående. Så har vi da situasjonene hvor disse institusjonene skal kommuniserer med nettopp utenforstående – som oftest er det som skjer i institusjonelle samtaler, og vi har med ett en ubalanse i kunnskap – og makt. Likestilt kommunikasjon er derfor bare i begrenset grad mulig. Som regel er det en *ekspert* og en *legperson*. Det er i likestilt kommunikasjon at forståelsen fungerer best, som regel vil man ved et dreiningspunkt hvor den ene av partene besitter mer kunnskap, snakker mer eller lignende, ha en situasjon hvor sjansen for at man snakker forbi hverandre øker.

Omramming

En som er villig til å gå den mila i andre sko – å stille seg åpen for og utforske sin samtalepartners verden, erfaringer og tanker denne har gjort seg – det som danner bakteppet for den kroppsliggjorte kunnskapen hen i dag besitter, vil i møtet kunne stille de "riktige spørsmålene" (insightful questions) som Bourdieu (1977) snakker om. En person som går utover sine egne rammer vil sammen med sin samtalepartner kunne utforske rommet der det uuttalte gjemmer seg, trenge gjennom doxaer som ligger som kampesteiner dem imellom og med tiden til hjelp kunne "forstå" hverandre og ikke bare ordene som er uttalt og oversatt. Ikke bare få ideene omsatt i en annen form, men ane konturene av samtalepartnerens virkelighet. Som hulemenneskene i Platons ligning sitter vi mennesker her og ser på skyggebilder på bergveggen. Lite aner vi om at bildene som trer så levende frem for oss bare er avskygninger av den virkelige verden der ute, ideenes verden – de perfekte formene vi aldri vil få direkte adgang til. Sitter vi i den samme hulen har vi imidlertid de samme skyggene som danser foran oss – og når vi roper til menneskene i nabohulen, som ser en annen forvrenging og avspeiling av ideenes verden på sin bergvegg er det klart at det kan være vanskelig å enes om hvilken idé man snakker om. Vender begge seg mot huleåpningen og skuer mot det briljante lyset fra ideenes verden har de i det minste forutsetningen for å kunne enes om hva det er de "snakker om" selv om deres måte å beskrive dette på kanskje vil være forskjellig basert på deres tidligere erfaringer.

Den uvedkomne

Samtaler mellom det offentlige og privatpersoner fordrer en stor grad av fortrolighet, idet personer som oppsøker f.eks. NAV, barnevernet, leger, politi eller lignende institusjoner i samfunnet ofte har et problem de må ha hjelp eller veiledning til å løse. Slike samtaler kjennetegnes ved et ubalansert maktforhold mellom den offentlige og den private parten, og det foregår ofte en overlevering av strengt personlige opplysninger og forhold. Opplysninger mange kvier seg for i det hele tatt å komme med til parten som trenger disse opplysningene for å kunne hjelpe – det offentlige. Alt rundt disse institusjonene er bygget opp for å inngi trygghet til brukerne for at en slik overgivelse av de personlige grensene hver enkelt av oss har skal finne sted. Vi skal føle oss trygge på at det vi sier blir behandlet konfidensielt og saklig, i tråd med lov og forskrifter, med hensyn til vårt eget beste, med profesjonalitet og en

sikker skjønnsvurdering som også ivaretar det spesielle med akkurat vår sak. Og så må det en tolk til da, for noen.

"Den ærbødigheten jeg kjenner og ydmykheten jeg har fått – jeg får så mange vonde ting – tanker og situasjoner som det er vondt for klienten å dele med andre – man må oppføre seg ordentlig av respekt for dem man tolker for. Det er vondt å dele med utenforstående, men så må man da, på grunn av språket. Da skylder vi dem å oppføre oss ordentlig."

Silvia (i (Strendo, 2015b)

Det med tolken som en tredjeperson inn i disse samtalene er absolutt en vesentlig del av bildet. En del av bildet som man kanskje ikke reagerer så mye på fra saksbehandler eller leges side – idet de gjerne ser tolken som et ledd i tjenesteytingen. Det er det samme for dem om det er en saksbehandler eller en lege nummer to til stede i samtalen eller om det er en tolk. Men for den fremmedspråklige parten utløser det kanskje et vell av andre assosiasjoner. Tanker som: "endelig, her kommer det en som snakker samme språk som meg. Som forstår meg! Som kan hjelpe meg!" Til en (ubegrunnet?) frykt for at tolken, som jo naturlig nok ofte er fra samme "miljø", skal spre hemmeligheter og baksnakke. Begge ytterpunkter, og alle "shades of grey" derimellom, er like uheldige og skaper både mye unødig støy rundt tolkesituasjonen og legger hindringer i veien for målet – som er å oppnå en god kommunikasjon mellom det offentlige og brukeren. Tolken er bare et hjelpemiddel i denne sammenhengen – ikke svaret på alt.

Tilbake til samtalen hos NAV

Vi sitter fortsatt i resepsjonsarealet, jeg og tolken. Og vi snakker om tolkeetikk, de evige dilemmaene og diskusjonene rundt tolking og språk som gjør hverdagen i dette feltet så interessant og givende. Og vi nikker gjenkjennende til hverandre når vi konkluderer med: "Ja, hva skulle jeg gjort da? Bare ikke tolket det, liksom?" Og vi tenker at de forstår jo ikke, alle disse *uinnvidde*"; saksbehandlerne som ikke tar hensyn til tolkeetikk og tolkens rolle, fremmedspråklige som ikke skjønner at tolken ikke er den nye bestekompien, advokatene som ser på tolken som en slags "hjelpesyksøker", resepsjonisten som pent henviser tolken bakerst i køen ved skranken – når tolken nettopp har sagt at hen er der for å tolke for pasienten som akkurat gikk inn hos legen.

Det er så mye vi opplever og vet. Kunnskap som vi besitter om et spesialisert og viktig felt som ikke har nådd frem til de riktige personene. Et felt som når det endelig blir tatt opp i media dreier seg om pris, om tolker som tolker på tross av at de har et rulleblad, om klaging på rettssikkerhet pga. "ukvalifiserte" tolker eller lignende. Saker som ikke går inn i materien og snakker om de store linjene. Debattene som dør før de egentlig kommer i gang – det gir nemlig ikke så mange treff på nettavisene å snakke om tolking. Kanskje er det fordi det handler om noen av de svakeste gruppene i samfunnet vårt; nyankomne landsmenn (stort sett) – kanskje uten den store kontaktflaten her til lands – og som attpåtil heller ikke snakker norsk. Majoritetsbefolkningen har kanskje ikke så mange av dem i bekjentskapskretsen?

En spion med etiske betenkeligheter

Den store klokken som vises over den ene resepsjonsdesken viser at klokken allerede har passert det tidspunktet tolkingen er satt opp på, men det er ofte slik, sier tolken til meg. Vi må bare sitte og vente. "Hun sitter der fortsatt, hun også", sier hun. Hvordan vet tolken at det er henne hun skal tolke for? For det er ikke tvil lenger hos tolken. Kanskje har hun scannet alle de treogtyve andre til stede i venteaulaen og ikke gjenkjent en eneste annen det kan være? Selv om tolken slett ikke har et utseende folk flest kanskje forbinder med hennes språks kjerneområde sier hun selv at klientene alltid kjenner henne igjen som "en av dem". *"Det er bare noe med måten jeg fører meg på"*.

Med ett ser jeg i øyekroken damen med de store solbrillene har hentet frem et papirlommetørkle og pusser nesen. Gråter hun? Hele livshistorien hennes begynner å ta form i

hodet mitt – men jeg prøver å ikke la fantasien løpe løpsk. Jeg vil ikke ha noen forhåndsskapte historier i hodet når vi møtes der inne etterpå.

Ti minutter senere befinner vi oss midt i samtalen. Det slår meg at dette er faktisk livet til noen. Denne historien – den er kanskje ikke så dramatisk eller så spesiell, men dette er hverdagen til denne kvinnen. Dette er viktig for henne. Jeg sitter i et hjørne og prøver å gå i ett med veggen. Det føles ubehagelig å være til stede, som om jeg egentlig sitter og spionerer gjennom et nøkkelhull. Selv om alle parter fullt ut er klar over at jeg er der, selv om alle vet hvorfor jeg er her, og alle har gitt sitt fulle samtykke.

Livskriser og katastrofer

Selve møtet hadde begynt rett på. Saksbehandler hentet damen, og før hun rakk å se etter tolk hadde tolken allerede reist seg og gått bort til dem. Jeg fulgte litt etter, og saksbehandler som jeg hadde snakket med på telefon på forhånd håndhilste kjapt. Som vi hadde blitt enige om lot jeg tolk, saksbehandler og klient gå inn på rommet først slik at saksbehandler og tolk kunne informere om og spørre om det var greit at jeg ble med i forskningsøyemed. Som i de fleste tilfeller hadde imidlertid klienten selv ingen innvendinger mot dette. Kanskje anser hun allerede muligheten for "anonymitet" som forspilt idet det er en tolk til stede?

Samtaler med det offentlige finner i det hele tatt ofte sted i situasjoner hvor bruker er under et visst stress. Å kalle det livskriser er kanskje sterkt i en del tilfeller, men sikkert er det at det som regel ikke er i de lykkeligste og mest problemfrie periodene i livet man forholder seg til NAV, barnevernet, sykehusene, politiet eller retten.

Tårene jeg syntes lurte bak de store solbrillene har fått flyte fritt før timen er omme, og jeg har fått kjenne både en og to ganger på lysten til selv å komme med noen trøstende ord. Jeg tenker på hva tolken må føle, som er enda "nærmere" samtalen enn det både saksbehandler og jeg er. Det er ikke det at historien objektivt sett er så forferdelig, men det påvirker en å sitte og lytte til andres livshistorie, andres plager, andres opplevelse av et system som ikke har fungert, og ikke minst kontrasten til en profesjonell og ofte kjølig, distansert offentlig saksbehandling, hvor historien skal reduseres til å fylle ut de riktige rubrikkene i det riktige skjemaet for å ha noen som helst verdi. Verdigheten til personen bak er ikke en kapital i dette systemet.

"Det har vært en katastrofe", gjentar brukeren, og det er bare noen få tårer som følger med nå. "Livet mitt har blitt en katastrofe!" Jeg fokuserer på leppene til tolken, som har fått et lag med

hvitt skum i den ene munnviken. Alt jeg jeg klarer å tenke på er "*katastrofe* – er det et ord vi bruker på den måten på norsk?"

Kroppsspråk må også tolkes?

Mens det å vise tommelen opp er et tegn du gjenfinner overalt i Brasil og som betyr "joya" eller "tudo bem" – på norsk: "alt bra?" og "alt bra!" på norsk – er det snarere en uttalt hån i noen arabiske land, sidestilt med det å rekke finger her til lands. Selv om mange av de store og allmenne følelsene vi mennesker lever med kan være gjenkjennelig på tvers av de fleste kulturer er det også store forskjeller i normer når det gjelder hvordan disse kommer (eller ideelt sett burde komme) til uttrykk. Nora Gotaas (2000) skriver om dette i antologien "Kommunikasjon og rettssikkerhet". Der tar hun for seg en rettssak hvor tiltalte virker veldig unnskyldende, unnvikende; som en person som ikke "står opp for seg selv". I norske eller vestlige øyne kan den slags oppførsel være tegn på at vedkommende er skyldig i det hen er anklaget for; personen nekter ikke engang for det! Eller vi kan også fort tenke at personen *smisker* for å oppnå mildere straff. Begge disse diskursene er noe vi ikke ser særlig positivt på. I virkeligheten kan det imidlertid tenkes, peker hun på, at i vedkommendes hjemland er det å bli ført foran domstolen allerede å regne som at man kommer til å bli straffet. Ut fra tiltales logikk blir det dermed naturlig å oppføre seg slik man ville gjort i en tilsvarende situasjon i sitt eget hjemland – selv om man ikke har gjort det man er anklaget for er det bedre "å spille med" – å opptre ydmykt – slik at den straffen man blir tildelt i hvert fall blir minst mulig. Innen et slikt paradigme kan man tenke at dersom man protesterer blir straffen bare enda hardere.

På mors lag – men snakker de med hverandre eller forbi hverandre?

Karin, som er ansatt i barnevernet kommer ut, litt småstresset og hilser på oss. Vi blir sittende å vente sammen med henne, siden foreldre tydeligvis er forsinket. Det grå, halvlange håret rammer inn et snilt ansikt, og hun virker stødig og trygg. Hun har fått beskjed av mor som er litt forsinket, sier hun, og har prøvd å ringe far, men han får hun ikke tak i. Mens vi venter forteller hun litt om saken, mens tolken stiller noen spørsmål ("er det 4.12-sak?"¹⁹ – "nei!") og får på denne måten forberedt seg litt på hva som skal skje i tolkingen. Det snakkes om besøkshjem/avlastningshjem. Foreldre snakker noe norsk, men ønsker å bruke en tolk for sikkerhets skyld, det er lettere å kommunisere med tolk. Karin opptrer veldig rolig og

---

¹⁹ 4.12.sak referer til Barnevernlovens § 4-12. som omhandler omsorgsovertagelse (Barne- og likestillingsdepartementet, 1992)

hyggelig, og senker skuldrene enda lavere når hun hører at tolken både snakker perfekt norsk, viser sin erfaring gjennom å stille "riktige" og godt informerte spørsmål, og selv er en voksen og avbalansert kvinne. Tolken benytter anledningen til å skaffe seg informasjon som kan hjelpe henne med kontekstforståelse i det forestående oppdraget, samt at hun bygger relasjonen med barnevernspedagogen gjennom å vise at hun snakker "deres språk", at hun er erfaren og kunnskapsrik når det gjelder barnevernet som institusjon, og at hun er en *omgjengelig* og *hyggelig* person å samarbeide med. Tolken vet at det handler om å gjøre et godt inntrykk, slik at de som kunde skal ønske å bestille henne igjen som tolk både i denne saken og i senere saker med samme språk.

Etter hvert kommer også mor, vi kan kalle henne Aisha. Hun unnskylder at hun er forsinket – og sier at hun trodde møtet begynte senere. Man får fortsatt ikke tak i far på telefonen. Tolken spør om det er greit at jeg blir med etter at barnevernsansatt også har presentert meg, og det er helt uproblematisk for mor.

Tolken og Aisha setter seg på samme side av bordet, mens jeg plasserer meg i et hjørne for ikke å forstyrre. Saksbehandler kommer inn og setter seg på andre side av bordet – rett ovenfor mor. I rommet er det ikke så mange ting, det er tørkepapir på bordet, det er vann og plastkopper og nå, tre kopper med kaffe. Sier at hun ikke har fått tak i far og begynner å spørre Aisha om hun vet mer. De kommer frem til at far enten har glemt eller ikke ønsker å komme.

Tolken presenterer rollen sin, og Karin er glad for det – det er tydelig at hun har lært at *det* bør tolken gjøre. Det er god stemning allerede fra begynnelsen. Aisha ser mest på tolken, Karin ser mest på Aisha, men gløtter også bort på tolken innimellom – spesielt i litt vanskeligere setninger – som å forsikre seg om at tolken følger med og forstår? Men av og til virker det som om hun også gjør det som for å *inkludere* tolken i samtalen. Karin gir *feedback*²⁰ på det tolken tolker. Mor gir feedback på begge språk – riktignok mest på tolkespråket, men det leder oss til å forstå at hun nok forstår en del norsk (selv om jeg i en del settinger har sett spesielt den norske parten gi feedback også ved klienters ytringer på språk de absolutt ikke forstår noe av).

---

²⁰ Feedback er et begrep Cecilia Wadensjö bruker for å beskrive de tilbakemeldingene vi pleier å gi hverandre i samtaler, som små nikk, «mmm», «ah» og «ja» som en bekreftelse på at vi har forstått og at personen kan fortsette å snakke, eller reaksjoner på det som kommer frem «nei, sier du det?» og signaler om at vi selv ønsker å snakke. (Wadensjö, 1998)

Tolken tar ikke notater, men likevel virker det for meg som om alt kommer med. Dette er noe vi vanskelig kan vurdere når vi ikke forstår språket, selvsagt, men ut ifra både bruk av låneord og internasjonalt gjenkjennbare ord, bruk av fingre for å telle opp poenger eller oppramsing samt lengde på opprinnelig ytring og tolking av denne føles det "riktig". Tolken speiler i tillegg veldig det som blir sagt, med toneleie. Jeg merker dog er en tendens til at ytringene på norsk her virker å bli noe lengre når de overføres til tolkespråket enn motsatt. Dette er det samme som ofte skjer i skriftlige oversettelser, det er en avveining av hva som *må* med og hva som *kan* med på begge språk. Ser vi her en hang til å *forklare* mer fra tolkens side ting som egentlig ligger implisitt i samtalen? Fordi tolken antar at den det blir tolket til likevel ikke *forstår* helt? Her er det nok en gang snakk om en samtale hvor det ikke er vanskelige eller konfliktfylte tema som blir tatt opp, det er mye ros og utvist en veldig forståelse for den andres situasjon fra begge sider.

Spørsmål uten svar

"Ja, det blir kanskje litt mye å tolke", avbryter Karin seg selv midt i en lang sekvens, men gir samtidig veldig liten tid for tolken å forberede seg på å tolke før hun fortsetter en stund til – tolken protesterer imidlertid ikke og tar utfordringen. I en senere sekvens ser jeg at det snakkes om et bestemt tema hvor barnevernspedagogen forventer en respons pga. måten det er sagt på, men hun får det ikke. Hun ytrer et "hmm" i nok et forsøk på å få respons – dette tolkes heller ikke. (Er det egentlig en *ytring*? Er det *feedback*?). Selv om jeg tenker at det er et spørsmål Karin gjerne ville hatt svar på, blir det likevel *ikke* spurt på en annen måte senere i samtalen. Jeg tenker at saksbehandler kunne gjort et forsøk på å gjenta utsagnet og omformulere det til et faktisk *eksplisitt* spørsmål for å se om det er slik at dette er noe mor ikke *ønsker* eller *kan* svare på, eller om hun bare *ikke har forstått* at det var et spørsmål i første omgang.

En senere passasje legger jeg merke til at Karin snakker om at mor er "diplomatisk" – hvorav Aisha gir respons og bekrefter at ja, hun er "tydelig". For barnevernspedagogen er dette ikke noe hun problematiserer, og hun går bare videre – er det fordi hun er på "mors side" at hun aksepterer ytringen som om at Aisha *er enig* i utsagnet, at hun har forstått hva saksbehandler mener med sin bruk av begrepet "diplomatisk"? For meg er det litt utydelig – og også for tolken, får jeg høre i etterkant. Det er nettopp i slike tilfeller man etter min mening kunne gått videre inn i problemstillingen og *spørre mer*. Her var det kanskje ikke av så stor betydning,

særlig siden det ikke forelå noen grunnleggende uenighet – det stod ingenting på spill. Men hva hadde skjedd dersom det her hadde vært snakk om en konflikt i saken og barnevernet var ute etter "å ta foreldrene" for noe?

Når konflikten oppstår

Begrepet "å ta foreldrene" virker kanskje noe dramatisk, men det er et begrep jeg har hørt brukt av en del tolker. Om det er i sammenheng med den noe dårlige stjernen barnevernet har innehatt hos enkelte grupper, om det er bare er en litt klønete måte å beskrive prosessen på, eller om det er noe annet som ligger til grunn vet jeg ikke. Flere tolker forteller at de opplever at de fleste møter *også* hos barneverntjenesten forløper ganske udramatisk, men at det enkelte ganger skjer en utvikling i saker som frem til da har fortonet seg ganske trivielle hvor det kan virke som om barnevernet plutselig "skifter taktikk" og blir mye "krassere" i sin retorikk ovenfor foreldrene. Tolkene sier også at de av og til må lese rapporter som beskriver situasjoner hvor de selv har vært tolk og hvor de ikke kjenner igjen hva som er sagt eller hvordan det er sagt. Nå er det ikke slik at en tolk er et spesielt godt vitne i forhold til hva som er sagt i en samtale i og med at tolken bruker sin mentale kapasitet på å forstå, omformulere og produsere budskap på nytt – med andre ord har få mentale ressurser til overs for å lagre minner²¹. En rapport er jo heller ikke en eksakt nedtegnelse av hele samtalen, men heller et utvalg som rapportskriver enten underveis eller i etterkant har fattet sammen i et sammendrag. Så det er flere feilkilder her, og en lengre vei fra *oppriinnelig ytring* til rapport – og ikke minst for hvilket formål rapporten senere skal brukes til. Slike ting er det lett å glemme i selve tolkesituasjonen, men nettopp av hensyn til alle slike eventualiteter er det viktig for de involverte å stille kritiske spørsmål til hva de oppfatter av samtalen for å forsikre seg om at man har forstått det *helt riktig*. Det er ikke nødvendigvis tolken som har tolket feil, det kan like gjerne være at man selv har *fortolket* budskapet feil. Om man synes noe høres rart ut, eller det er *noe* i budskapet som kan skape problemer i et senere fall, koster det lite å stille noen oppfølgingsspørsmål for å forsikre seg om at budskapet faktisk er det samme som det man har oppfattet.

En annen og lignende situasjon utspilte seg på et annet barnevernkontor. Også her fungerte tolken utmerket, samtidig som de samme elementene av å ikke problematisere eller stille videre oppfølgingsspørsmål til "rare" utsagn går igjen. Det "lugger" aldri i samtalen her, men

---

²¹ Gile har en «Tightrope-theory» hvor tolken hele tiden balanserer på grensen av det tolken kan klare av mentale aktiviteter som å høre, oppfatte, konvertere og produsere (Gile, 2009, p. 191).

kanskje hadde det vært bedre om det var litt motstand, slik at man ikke sitter med en følelse av at man har blitt lurt dersom det ikke er like lett rundt neste sving. Samtalen får meg til å tenke at en slik – om man skal våge å si – litt overdreven «vennlighet» og en slags aversjon mot å stille vanskelige spørsmål eller gjøre avklaringer der det åpenbart ikke er fullt samsvar mellom de to "versjonene" hos saksbehandler og klient av hva som er avtalt i møtet – ikke bare er utelukkende positivt siden det heller ikke er slik at denne vennligheten er gjennomgående i hele systemet. Man har rett og krav på hjelp, men det er en diskrepans mellom den forståelse man blir møtt med i det man forklarer et problem, eller sine plager, og den hjelp man i praksis blir tilbudt. Fra flere hold får jeg høre at det er jo slett ikke alltid at man, når alt kommer til alt, ser noe til det man føler man har blitt lovet. Her i Norge kan det også se ut som det er vanlig å skylde på at man har *misforstått* hverandre. Å si at man ikke skjønnte helt hva det ble bedt om, eller ikke selv har fått til å forklare hva man faktisk har ment. En slik unnfalighet når det gjelder å stille oppklarende spørsmål, eller en overdreven vennlighet og innlevelse der og da og som rett og slett ikke kan følges opp i praksis vil kunne føles ut som et svik. Spesielt hvis man ikke er kjent med denne måten å oppføre seg på, og at dette er en gjeldende, om enn kanskje ikke særlig bevisst, praksis. Høflighet og vennlighet fremfor alt i situasjonen, men også alltid en utvei gjennom å si man har *misforstått*. Hvem har da ansvaret for kommunikasjonen og det å rydde opp når det har gått galt?

"Livserfaringen bærer min måte å tolke på; den tolken jeg er i dag. Folk kan relatere seg til deg på en annen måte når du har levd litt."

Ayda, reflekterer over hva hun mener gjør henne til en god tolk

Sosiale normer og grammatikk

I Pierre Bourdieus "Outline of a Theory of Practice" (Bourdieu, 1977) drar han mange paralleller mellom sosiale normer og grammatiske regler i språket. Her skriver han i første kapittel at selv de beste informanter ikke kan gi fullstendige forklaringer på et fenomen som en antropolog ønsker å undersøke, noe han begrunner med at en informant som regel er bundet av regler og normer selv, som igjen fører til at det i informantens godt informerte diskurs rundt eget samfunn bare kommer til overflaten det som *kan* tenkes. Det *utenkelige*, eller det som er så *selvsagt* at det ikke nevnes, forblir dermed usagt. Paradokset ligger her i at det å skulle komme inn på dette utenkelige eller uenevnelige i seg selv skaper disse

kategoriene, som ikke passer inn i det verdensbildet, med de lover, regler og normer, som en følger. Sensuren er implisitt i ens habitus, et system som ikke gir rom for transgerende kategorier, uforenelige med de tankesett og den oppfattelsen man hele tiden søker å gjenskape (Bourdieu, 1977, p. 18). På den andre siden har vi en diskurs rettet mot utenforstående, som oftest er fri for referanser til *faktiske hendelser*, og derfor også vanskelig egentlig å hente noe særlig relevant og brukbar informasjon om reell praksis fra.

Sosial praksis på livets scene

En annen viktig dimensjon i forholdet mellom antropologen og informantene er at informanten kan nærme seg en mer vitenskapelig fremstilling i sitt narrativ og i sine forklaringer rundt praksiser i eget samfunn i diskusjon med en antropolog som fra sitt utenforstående ståsted og ut ifra sin tillærte kjennskap til samfunnet evner å stille spørsmål som inspirerer til refleksjon. Fra å fortelle om konkrete hendelser, ut ifra sitt eget ståsted som en del av samfunnet hvor slike hendelser finner sted, beveger informanten seg mot en abstraksjon og forsøker å forklare og gjøre eksplisitt for en utenforstående de enkelte elementer som kan identifiseres i hendelsesforløpet. Bourdieu (1977, p. 19) forteller oss at det ofte er slik at en informant ønsker å gi et inntrykk av at hen forstår hvordan en sosial forestilling er skrudd sammen, men at det er en tendens at linsen fokuseres mot de mest spektakulære delene av "showet" og at de underliggende prinsippene (det som foregår i kulissene) likevel forblir dulgte og uuttalte – selv om det hele spilles med de samme underliggende premissene lagt til grunn, og hvor det ofte er disse prinsippene, og ikke det som skjer på selve scenen, som fra et antropologisk synspunkt er det mest interessante. Det er flere farer ved å ta slike forklaringer på ordet. Den omfattende bruken av et ordforråd som har å gjøre med regler, moral, lov og grammatikk for å beskrive slike sosiale praksiser er en felle for sosialantropologer, all den tid det er helt andre prinsipper som ligger til grunn for dem enn de faktiske uttalte lover og regler som brukes i argumentasjonen og den offentlige diskursen – nemlig en *innlært uvitenhet* og en faktisk *taus kunnskap* (tacit knowledge) blant medlemmene i samfunnet (Bourdieu, 1977, p. 19). Det er ikke nødvendigvis så lett å forklare hvordan man utfører en handling på en bestemt måte, hvilke regler som *ubevisst* følges. Det er som i språkteori hvor den innlærte grammatikken bare "sitter" og et hvilket som helst medlem av språkgruppen kan ordlegge seg noenlunde grammatisk riktig i nesten enhver sammenheng – uten nødvendigvis å være klar over hvilke kasuser eller bøyingsformer som hen har tatt i bruk for å oppnå dette. Straks det er *noe* som er *feil* er det imidlertid lett å peke ut.

Det bare er sånn

De som har forsøkt å lære seg et fremmedspråk har ofte en erfaring med at det ikke nødvendigvis er det beste å spørre en hvilken som helst taler av språket man ønsker å lære om hvordan logikken i språket er, hva som er de grammatiske spillereglene. Uansett hvor flytende en fremstår i en vanlig samtale er det en som har studert språket "utenfra" som ofte evner å gi de beste forklaringene for sammenhenger og grammatisk logikk. Man kan kanskje også dra analogien over på antropologen som har viet tid på å studere sammenhengene og forhåpentligvis også klarer å formidle logikken i det han observerer til et publikum som ønsker å forstå. Antropologen prøver å få oversikt over "grammatikken" i samfunnet – eller som Barnard skriver så begynte Clifford Geertz (i Evans-Prichards fotspor) å se på kulturer som egne språk som skulle oversettes på en for folk utenfra forståelig måte (Barnard, 2000, p. 158). Også Fredrik Barth skriver om det å lære kulturen som et språk "[...] først da kan du snakke det, og sammenligne med eget, og oversette fra det ene til det annet" (Barth, 1980, p. 10). Som i antropologien gjelder prinsippet i lingvistikken; å forstå språket – som kulturen – ut ifra seg selv.

At ethvert medlem av et samfunn har en innlært uvitenhet betyr imidlertid selvsagt ikke, ifølge (Bourdieu, 1977) at de ikke i det hele tatt er klar over at det finnes prinsipper som foreskriver visse handlinger av hen i visse situasjoner; snarere at det er dratt et slør over hvilke disse i realiteten er, og at det reelle handlingsrommet til en aktør forskrives ut ifra kunnskap som er kroppsliggjort og iboende heller enn ubevisst, men som også av den grunn mangler en eksplisitt teoretisering og derfor utelates fra diskursen.

Lingvistikk og antropologi

Leslie White, som Bourdieu refererer til i *Outline of a Theory of Practice* (1977) dro dette enda lenger, og sammenligner forholdet mellom språk og tale med forholdet mellom kultur og adferd. Kanskje ikke så rart siden han var både lingvist og antropolog. For det er en del slående fellestrekk når man snakker om språk og når man snakker om kultur. Som alle gode diskusjoner har også denne en versjon av den klassiske problemstillingen rundt høna og egget, og her dreier det seg om språket som utgangspunkt for tale eller tale som utgangspunkt for språket? De to reproducerer og modifierer hverandre gjensidig, og det er vanskelig å forestille seg språket som noe abstrakt som "finnes" foruten folk som snakker og bruker det (Bourdieu, 1977, p. 23). Det er ikke slik at reglene dikterer hvordan vi skal snakke, all den tid vi faktisk produserer helt nye sammensetninger av ord hver eneste dag, og vi forstår

hverandre selv om enkelte av reglene *brytes*. Det er heller ikke slik at bare fordi jeg for eksempel en dag skulle finne på å begynne å snakke på en ikke-standardisert måte at språket endrer seg med meg – det ligger noenlunde fast der inntil eventuelt *mange nok* velger å begynne snakke på min "nye" måte. Litt slik kan vi også tenke oss kulturen, den skaper folk og folk skaper den. Fordi mange nok velger å innrette seg på en bestemt måte blir medlemmene i gruppen lært opp i å følge prinsippene som følger av det inntil man kanskje mister dem av syne og ting etter hvert bare *er slik*. Hvis en videre tenker seg hvordan enkelte reagerer på uskyldige endringer i språket vårt, som at "sjøttkaker" erstatter "kjøttkaker", eller at *opp delte* ord har kommet for å bli og at særskriving er "the new black", så kan en jo også forestille seg hvorfor mange har et svært ambivalent forhold til endringer i egen kultur.

La oss imidlertid ikke glemme at det er ikke bare hva som sies, eller hvordan det sies som spiller en rolle, fordi en som behersker spissfindighetene i sosial interaksjon tar også til hensyn alle andre elementer som forefinnes i kommunikasjonsøyeblikket. Konteksten og situasjonen er avgjørende for valg av hvilke strenger en velger å spille på, og elementer som alder, kjønn og makt farger også både formen og oppfattelsen blant deltagerne i diskursen (Bourdieu, 1977, p. 25).

Annenfiolionist i feil orkester

Det er slik at når vi sier noe så spiller det allerede på elementer som vi antar at samtalepartneren kjenner til. Det er som om vi spiller et instrument i et orkester, og for at vi skal kunne fullføre en symfoni er det tatt for gitt at alle medlemmene har stemt instrumentene sine likt, og at vi begynner i samme skala. Dirigenten bestemmer *diskursen*, hvordan vi skal spille sammen, og den som ikke følger ham blir ignorert eller sett rart på. De som kommer inn i dette orkesteret med andre instrumenter, med andre skalaer, vil rett og slett høres falske ut i symfoniens samstemte klang. Det er ikke dermed sagt at alt som ikke hører hjemme vil høres rart ut; drar man metaforen enda lenger er det sjelden noe som pirrer sansene våre og etterlater oss med et større inntrykk enn en mash-up²² av forskjellige sjangre; hvor stilarter og instrumenter og tonearter blandes sammen på utradisjonelle måter. Heldigvis har det også vist seg at menneskeøret venner seg til ny musikk og andre tonearter en det vi er vant med. Rent musikkteoretisk er faktisk instrumentene vi bruker i den vestlige verden i dag litt ustemte i forhold til den naturlige skalaen. Dette har man innført for å omgå et annet problem, nemlig noe som skjer idet man skifter skala underveis i et musikkstykke. Ved å gjøre hver eneste note

---

²² Mash up er når man blander ulike musikstiler i et og samme stykke

litt "falsk" merkes det ikke, og overgangen mellom tonearter glir også ubemerket hen for de fleste ører. Mer eksponering ovenfor andre tonearter og musikk generelt verner på en måte ørene våre til å *skjønne* forskjellig musikk, og tolke ulike musikkinntrykk både ut ifra sin egen stilart og på tvers av tradisjonelle skillelinjer. Kan det tenkes at dette skjer når det gjelder språk og vendinger også, at vi hvis eksponeringen og kunnskapen er der, er vi i stand til å vurdere utsagn selv om de er ytret på et annet språk, sett fra en annen vinkel, og i vår analogi her; i en annen toneart/skala?

Jeg er alene i verden ...

Selv om jeg snakker om resonans og det å kunne kommunisere og sette seg inn hverandres situasjon på bakgrunn av andre ting enn kun det rent språklige finnes det likevel mange situasjoner hvor det som eksplisitt *sies* er det viktigste. Når noe står på spill. Dette trenger imidlertid ikke utelukkende å være i en konfliktsituasjon, men kan for eksempel gjelde i et vitnemål i retten hvor det ikke foreligger konkrete bevis, men hvor dommen kan stå og falle på innholdet i det som fortelles, og hvor troverdig dette klinger i tilhørernes ører. Bjørghild Kjelsvik forteller om sine erfaringer nettopp i en slik situasjon, nemlig asylintervjuet (Kjelsvik, 2015). I et asylintervju er det personen som mener seg forfulgt som skal fortelle sin historie og sannsynliggjøre ovenfor utlendingsmyndighetene hvorfor man trenger asyl. Kjelsvik sier at hun i sitt forskningsprosjekt ser at tolken bidrar som *medforfatter* og at tolken i et konkret tilfelle til en viss grad *redigerer* narrativet til personen hen tolker for.

Eksemplene hun viser til er basert på en gjennomgang av asylintervju av fire vestafrikanere foretatt av UDI hvor det var brukt tolk på engelsk og fransk som deretter ble tatt opp og transkriberte. Grunnen til at hun valgte nettopp disse språkene og asylsøkere fra denne regionen var at hun behersket språkene selv samt kjente til regionen og derfor var i stand til å vurdere i hvilken grad det som ble tolket gjenspeilte den fortellingen asylsøkeren forsøkte å formidle (Kjelsvik, 2015, p. 60). Kjelsvik er opptatt av å få frem hvordan asylinstitusjonen i Norge, selv om man i UDI er opptatt av å ta vare på rettssikkerheten og det å behandle asylsøkeren korrekt, likevel delvis mislykkes i oppdraget siden man ikke tar høyde for forskjellene i referanserammene de selv sitter med (og – argumenterer Kjelsvik – ofte også tolken) og asylsøkerens forståelse av situasjonen. Det er en tendens til at alt som kommer til uttrykk tolkes inn i den offentlige diskursen omkring behov for beskyttelse og asyl her hjemme – at det må foreligge en reell fare for at den enkelte asylsøker. Den

sosialkonstruktivistiske identitetsforståelsen mange asylsøkere legger for dagen i sitt narrativ – hvor de bygger sin identitet i sin fortelling om seg selv, møter liten forståelse hos myndighetene i denne sammenhengen, og dersom tolken heller ikke er tilstrekkelig klar over disse forskjellene risikerer tolken dessverre å legge feil vurderinger til grunn for hvilke markører som er de viktigste.

Samtidig retter Kjelsvik kritikk mot måten asylintervju foregår på siden de ikke tar høyde for disse forskjellene og stiller med åpnere referanseramme enn kun den byråkratiske identitetsforståelse når hun spør om ikke "[...] asylsøkjara [tar] med seg meir lokale diskursar om kven ein må vere for å få hjelp og vern?" (Kjelsvik, 2015, p. 62). Hun forteller at det riktignok i stor grad fra UDIs side ble forsøkt å pendle samtalen inn på hvorfor den enkelte personen som ble intervjuet følte seg forfulgt, følte et behov for beskyttelse osv. Intervjuobjektene feilet imidlertid gang på gang eksplisitt å oppfatte dette aspektet, og fortalte isteden videre om hvor vanskelig livet i hjemlandet hadde vært for fellesskapet (sin storfamilie, sin landsby, sin stamme osv.). Men noe var også tolkens "feil" siden presisjonsnivået i enkelte markører ble mindre i gjengivelsen på norsk – som det at asylsøkeren hadde fått med seg "noe slikt som tre bukser" da han flyktet, som ble oversatt til "noen klær". Ifølge Kjelsvik (Kjelsvik, 2015, p. 76) kunne et slikt utsagn, hvis det hadde blitt oversatt nøyaktig bidratt til at troverdigheten i fortellingen hadde økt siden det hadde båret preg av mer *spesifisitet* heller enn *generalisering*; som er nettopp det UDI ser etter i sin bedømmelse av troverdighet. Tolken var i enkelte tilfeller svært opptatt av å få med seg ting som årstall, dato og lignende, men feilet i flere tilfeller i å formidle akkurat denne type markører, som i fortellerens eget narrativ kanskje var viktigere, med det resultatet at tolkingen forflatet den dypere meningen i uttalelsen, og hvor effekten er at man på norsk mister taket på *følelsene* som ligger latent i budskapet. Hvilke ord som velges, hvordan fortellingen tar opp i seg lokale diskurser og forsøker å forhandle identitetsforståelsen i en for personen svært avgjørende situasjon er ikke tilfeldig – men selvsagt heller ikke noe som *lett* lar seg overføre til et annet språk, og derfra igjen til formatet som det nedskrevne asylintervjuet utgjør. Noe av dette kan vi anta at en som deltar i samtalen, uten å snakke språket og derfor får budskapet tolket, selv får med seg "first hand" i og med at de ser kroppsspråket og hører tonen i stemmen til den som forteller. De kan dermed velge å forsøke å gå inn i en dialog med denne livsverdenen. Mye er likevel ikke mulig å fange om man ikke forstår hva som blir *sagt* og dette er hvor tolken blir stemmen til vedkommende. Den stemmen som faktisk blir hørt.

Stemmen som danner grunnlaget for asylsaken. Stemmen som senere kanskje blir stemplet som "ikke troverdig nok" og dermed sørger for avslag på søknaden om asyl?

Tolken er en bro

Et ofte brukt bilde på tolken er at tolken er som en bro eller en brobygger. Man tenker seg at tolken bygger en bro over den (språklig) avgrunnen partene imellom, og dermed muliggjør kommunikasjonsenheterne å passere over avgrunnen. Jeg vil gjerne forsøke å introdusere et nytt bilde – tolken er ikke broen, selve samhandlingen mellom partene er broen, å snakke er å handle. Kulturer møtes ikke, *folk* møtes. Kommunikasjonen er elven som flyter under broen, og vinden som blåser fra begge kanter. I en tolket samtale er det ofte slik at det er mer vind fra den ene kanten enn den andre. For mye vind og resonansen blir for stor og bruene bryter sammen. For lite vind og broen ruster fast og knekker. En måte å se på tolken i en slik metafor er kanskje som fundamentet som hindrer broen i å kollapse, og i konstruksjonen som tillater at broen svinger, og hvis fleksibilitet avgjør akkurat hvor mye det kan svinge før den bryter sammen. En god tolk har med andre ord både lett for å svinge, og nok motstand for å hindre kollaps.

En viss motstand kreves for å oppnå ny kunnskap og å gjøre seg nye erfaringer. Om det ikke er noe motstand og man ikke har brukt energi på å bygge *noe nytt*, så vil det med andre ord si at man kun lener seg på det man kjente fra før og de erfaringene man allerede hadde gjort seg. Enhver slik forståelse er bare en gjenskapelse av et gammelt mønster og en reproduksjon av det man kjenner.

Å forstå er noe annet enn å tolke

Ofte er det også lett å kritisere tolken underveis eller i etterkant dersom en har kjennskap til begge språk. For det første kjenner da nødvendigvis deltagerne som er med i samtalen bedre til tema og bakgrunnen for samtalen enn det tolken gjør, som jo ofte ikke har fått noen inngående briefing angående hva han skal tolke for. Tolken er heller ikke selv *ekspert* i temaet som tas opp, slik fagpersonen er. Seleskovitch (1978) sier at tolken må *forstå* for å kunne tolke. Dette enkle rådet er noe så å si alle tolketeoretikere siden har bifalt. Det kan i utgangspunktet høres veldig innlysende ut, men er det ikke i praksis. Tolken må ikke bare ha en stor base av ord på begge språk, tolken må forstå budskapet bak – ideen som forsøkes formidlet i – det som partene sier for å kunne tolke det. Det kreves ikke inngående kjennskap til kjernefysikk for å tolke et foredrag innen dette temaet – men det kreves av tolken at han

har en viss oversikt over hva kjernefysikk er for å kunne gjøre en god jobb i oversettelsen. Man ser det også i tolkinger av usammenhengende tale, eller for psykiatriske pasienter hvor uttalelsene ikke har noen *rød tråd* – det gjør det enormt mye vanskeligere for tolken å huske. Korttidsminnet vårt husker ikke ord, men i bilder, og dermed fylles det raskt opp dersom vi ikke har "et mønster" å henge dem opp etter. I tolkeøvelser hvor vi ble bedt om å huske enkeltstående ord som kommer ett og ett på en skjerm med ett sekunds mellomrom husket de fleste av oss bare et fåtall i etterkant. Da vi deretter fikk en historie med en logisk oppbygging klarte vi derimot å huske mye mer. Dette har nok også sammenheng med at den kroppsliggjorte kunnskapen vår hjelper oss fordi vi har lagret disse vanlige mønstrene for å huske som maler, slik at vi bruker mindre energi når vi skal hente dem frem. Det er kanskje det som også kommer i veien når noe er for likt innen to ulike språk vi snakker; at mønstrene ligger over hverandre og skaper en liten forvirring for oss om vi har valgt riktig – ord som er forskjellige huskes nemlig ofte bedre enn ord som er "for" like på begge språk.

Ord for ord

"Glem ordene, ta vare på ideene."

Seleskovitch (1978)

Mange av disse forståelsene når det gjelder hva en tolk gjør, og hvilke kognitive prosesser som er involvert, er ganske etablert blant de som forsker på tolking, men det er ikke allmennkunnskap blant de fleste som bruker tolk. Ei heller blant brorparten som faktisk fungerer som tolker i det offentlige Norge. Derfor hører man ofte fra tolkebrukere at de ønsker at det tolkes "ord for ord" – en tolkem metode som hvis man tenker igjennom det vil resultere i en lite meningsfylt samtale for noen av partene, spesielt om man beveger seg mellom språk som ikke er nært beslektet. Det vi ofte snakker om innenfor opplæring av tolking er derfor å tolke "idé for idé" eller å tolke "meningsinnholdet". Det faller utenfor rammen av denne oppgaven å gå videre inn i dette, men fortsatt er det slik at selve den noe vage reisen fra å motta en idé på et språk til å gjengi denne på et annet språk forblir litt i det skjulte. Det krever ikke minst at man setter seg inn i en del språk teori for å kunne henge med og forstå de prosessene som er involvert. Dette er dessuten sammenhenger vi ikke forstår fullt ut, og hvor nye teorier stadig kommer til.

Andre byggeklosser

Ingen av oss lever like liv, og ingen av oss har de samme erfaringene, de samme tankene og heller ikke de samme forutsetningene for å overføre våre tanker ved hjelp av ord. Vi snakker ulikt, ordlegger oss på forskjellig måte. Bruker ordene og forstår ordene forskjellig. Det såkalte dagligdagse språket høres av og til så tilforlatelig enkelt ut. Men nettopp fordi det er så enkelt rommer det et hav av betydning. Sagt i en sammenheng kan ordet bety en ting, sett i lys av noe annet forandrer ordets skygge seg, nesten umerkelig, og tar opp i seg en annen nyanse. Enkle byggeklosser som utgjør et budskap som ikke uten videre lar seg overføre til et annet språk som bruker andre byggeklosser.

Et annet språk er på mange måter et annet medium. Der man i ett språk bruker legoklosser for å bygge en figur må man i andre språk kanskje bruke malerkosten på silkepapir, og i et tredje er det tvert imot en danseforestilling som er uttrykksformen – om vi skal dra det litt på spissen. Vi ser det igjen i kunsten; følelser vi alle kjenner på, uttrykt i dans, i bilder, i installasjoner eller gjennom skulpturer. Og; det konkrete og spesifikke lar seg lettere "oversette" mellom kunstformene, mens det ambivalente og abstrakte fort kan bli forstått og fortolket på flere måter.

Tolking og fortolking

Innad i samme språk finnes det allerede flere fortolkninger, hvor mye åpnere blir denne fortolkningen når et andre ledd, tolken, kommer inn? Unektelig forskyves alt litt, idet tolken skal inn i bildet og selv først fortolke, for så å fremføre det i en annen form slik at en tredjeperson skal fortolke denne representasjonen inn i sin forståelse. Skal man forklare den fullstendige betydningen av hvert enkelt ord og alle uttrykk i kontekst blir det en veldig omstendelig prosess, og selv om det skulle være mulig er det ikke hensiktsmessig. Vi må derfor ofte til en viss grad ta ordene "på ordet" og forholde oss til det. Den ekstra dimensjonen som ligger i at det originale budskapet er utformet og ytret på et annet språk, i en annen forståelsesverden, må likevel hensyntas dersom en ønsker å forstå. Dette er da ikke tolkens oppgave – selv om mange både forventer og skulle ønske dette. Oppgaven med å *fortolke* budskapet eller meningen bør og må ligge hos partene som eier samtalen. I antropologisk litteratur snakker man også om at oppgaven vår som antropologer i likhet med tolkens på denne måten er hermeneutisk forskjøvet ett ledd; ikke bare skal vi forsøke å forstå vårt eget

væren-i-verden [i en "ny" verden i felt] – vi skal også fortolke andres fortolkninger av sin virkelighet i denne (Kirk & Miller, 1986, pp. 38-).

I teorien rundt oversettelse er det begreper som har blitt allmenne, slik som "*lost in translation*" – eller "*tapt i oversettelsen*". Dette henspiller på at i overføringen vil det nødvendigvis gå tapt visse nyanser, noen ganger betydelig mer enn bare nyanser. De mest optimistiske på sin side mener som nevnt tidligere at *alt* kan overføres mellom to språk, det handler bare om *hvor mange* ord man trenger for å få frem det samme budskapet. Dette argumentet er ganske treffende, men utelater en del av kompleksiteten i oversetterens oppgave dersom dette skal være sant. Forskjellen mellom språk ligger ikke i hva som *kan* uttrykkes på hvert enkelt språk, men *hvordan* det uttrykkes. Herunder følger videre at i skriftlige oversettelser, hvor målet for oversetteren ofte er at en leser på målspråket²³ skal få den samme *informasjonen* ut av teksten som en leser på originalspråket, har oversettelsen en tendens til å bli betraktelig lenger enn originalteksten. Skal leseren få den samme *opplevelsen* vil oversetteren kanskje måtte ta en del friheter med hensyn til det konkrete innholdet, og ikke minst formen.

Er det da slik at jeg fremmer et pessimistisk syn, og tenker at det ikke i det hele tatt er mulighet å overføre mellom to livsverdener? At det ikke er noen vits i å benytte tolk, fordi det er fåfengt å forsøke å gripe en virkelighet som vi uansett ikke kan nå inn i uten å kjenne den andres livsverden til bunns? Nei, er mitt svar da. Ei heller forfekter jeg et syn hvor man må gå inn i en radikal virkelighetsforståelse hvor en skal anta at *alt* den andre sier, handler og mener er sammenhengende, har en indre logikk og er like gyldig som ens egen verdensforståelse – da hadde vi endt opp med mange "bobler".

Det jeg ønsker å si er at vi må ha et blikk på at det ikke er slik at en tolk automatisk *broer* gapet. At bruk av tolk, både hvordan man bruker tolk, og hva en tolk kan bidra med – og ikke bidra med – er noe som de ulike fagpersoner kunne dra nytte av å øke sin kompetanse i. At det må mer *antropologi* inn i de ulike utdanningene som kommer til å ha å gjøre med personer fra andre land. Selv når det gjelder å forstå grupper som en selv ikke er en del av innad i eget samfunn kan det være viktig. Språket vårt er ikke så tydelig og klart som vi kanskje har inntrykk av, og det kan være greit å stoppe opp og tenke litt igjennom av og til hva det egentlig er vi ønsker å si, om vi klarer å si det på riktig måte, og ikke minst om de vi sier det til faktisk oppfatter det på noenlunde samme måte som intensjonen er at de skal oppfatte det.

---

²³ Målspråk - språket det oversettes til

Og dette gjelder *spesielt* i samtaler med tolk. For tolkens del er det verdt å merke at det ikke er perfektjon man er ute etter – da den ikke engang finnes i samtaler med samme språk. Tolken gjør det som kommer til uttrykk på overflaten forståelig for partene – og på sett og vis er hen kanskje også stemmegaffelen som hjelper partene å vibrere litt mer i samme toneart?

Alt avhenger ikke av tolken

Det er forskjell mellom det man sier og praksis. I noen sammenhenger kan man få inntrykk av at hvert eneste valg av ord betyr liv og død, mens det i virkeligheten jo ikke er slik. Vi må ikke tenke at *alt* avhenger av tolken, at *all* forståelse står og faller på tolkens evner som en babelfisk²⁴ – da blir fallhøyden stor. Særlig all den tid det også er mange gjennomsnittlige leger, dommere, advokater og saksbehandlere der ute. Vi kan ikke som brukere av offentlige tjenestetilbud forvente oss det aller beste til enhver tid – helt på toppen er det jo kun plass til én. At det ikke finnes perfektjon vitner gruppediskusjoner etter tolkeøvelser om – hvor man selv etter omfattende diskusjon, søk på internett og innlegg fra folk med ulik fagbakgrunn fremdeles ofte ikke lander på *ett* alternativ som hadde vært det desidert beste eller det *riktige*. Men vi skal definitivt kunne forvente noe som er *godt nok*. Problemet er bare å finne hvor dette godt nok ligger – og her er det tydelig at forventninger har et stort spenn innen både ulike tolkespråk, mellom ulike etater og institusjoner og innad i fagmiljøene og mellom tolkene selv.

---

²⁴ Babelfisken er fra boken *Haikerens guide til galaksen* av Douglas Adams: Satte man babelfisken i øret kunne man med ett forstå alle universets språk.

Profesjonskamp

Forskjellig lovgrunnlag for forskjellige typer tolker

Det har blitt skrevet og argumentert for at den stillingen tegnspråktolker har i forhold til andre tolker kommer av at definisjonen av de som trenger døvetolk er at dette er en gruppe som har en "nedsatt funksjonsevne" og ikke "bare" fordi de er en minoritetsspråklig gruppe (selv om de jo også er det). Hjemmelen som har gitt denne gruppen såpass sterke rettigheter til bruk av tolk er således sprunget ut av at de defineres som avhengige av tjenesten på bakgrunn av en funksjonsnedsettelse (Arbeids- og inkluderingsdepartementet/Barne-, 2013).

Det har vært en kamp for å oppnå dette både fra interesseorganisasjoner for døve og fra tolkeforbundet for døve. Har språktolkenes noe dårligere stilling også å gjøre med at majoritetssamfunnet legger en stille anklage mot dem som (ennå) ikke har lært å snakke majoritetsspråket der de nå faktisk bor? Uansett hva en lege *mener* om en pasient som har bodd i landet i mange år uten å lære seg godt nok norsk til å gjøre seg forstått på en mer avansert konsultasjon, så burde det ikke komme i veien for å bestille tolk, all den tid det ligger under helsepersonalets ansvarsområde å påse at pasienten faktisk oppfatter den informasjonen som blir gitt i hht. § 3-2. og § 3-5. i Pasient- og brukerrettighetsloven – pbrl (Helse- og omsorgsdepartementet, 1999). Så får det heller være andre myndigheters ansvar å sørge for at opplæring i majoritetsspråket blir tilbudt og godt nok fulgt opp for de som trenger det.

I bacheloroppgaven min (Strendo, 2015b) gikk jeg litt inn på det Skaadens lærebok i tolking (2013) tar opp, nemlig at en fellesnevner for mange fagpersoners holdning til tolkefunksjonen er at de ser på det som den minoritetsspråkliges kommunikasjonsproblem, ikke på det at de selv har behov for tolkens tjenester og at "[...] tolkingens kvalitet også påvirker deres egen profesjonelle integritet" (Skaaden, 2013, p. 223). Hun argumenter videre for at tolking i seg selv er en samfunnsoppgave som fortjener profesjonsstatus. Det er ikke vanskelig å følge argumentasjonen hennes på disse punktene, hvor hun benytter seg av den amerikanske sosiologen Talcott Parsons grunnleggende kriterier for hva som gjør at en samfunnsoppgave kan regnes blant profesjonene. For det første er det viktig at det er en *klart definert oppgave*. Spør man tilfeldige folk på gata om hva en tolk gjør vil de fleste sannsynligvis komme med et svar som stemmer noenlunde med definisjonen som kanskje er mest benyttet når det gjelder språktolker, gjengitt i Ozolins (1991, p. 43): "En som muntlig og på et annet språk gjengir en

persons tale for andre lyttere i det ytringen skjer".²⁵ Det tar høyde for det muntlige og samtidige aspektet ved tolking og på kodevekslingen (til et annet språk). For det andre viser utøverne av yrket en profesjonell nøytralitet ovenfor oppgaven og tjenestemottagerne (noe som er ivaretatt gjennom *Retningslinjer for god tolkeskikk* (Kommunal- og regionaldepartementet (KRD, 1997), som er grunnplanken i all opplæring og kursing av tolker i Norge i dag).

Å snakke to (eller flere) språk flytende utgjør ikke annet enn grunnlaget for det ferdighetsbaserte yrket tolking egentlig er. En tospråklighet må så klart ligge til grunn, men det er kunnskaper om og ferdigheter i hvordan denne operasjonaliseres som avgjør hvor effektiv kommunikasjonen via tolk mellom partene som ikke snakker samme språk blir. Dette går på vurderingen av hvor lenge hver av partene kan snakke før man som tolk må bryte inn og oversette, ikke minst *hvordan* man bryter inn for samtidig å bevare flyten i samtalen, og hvordan man takler alle de praktiske og etiske problemene tolkingen innebærer på en god måte. Når man bruker venner og familie som tolker for pasienter, slik tilfellet ofte har vært, reduserer man samtidig anerkjennelsen av tolkens samfunnsoppgave, og dette påvirker så klart statusen tolken har for sitt mandat i Norge.

"Jeg har ikke tatt tolkeutdanning fordi stort sett har jeg vært en tolk som bare har tolket og ikke tenkt så mye på det. Jeg er ikke veldig akademisk. Det har heller ikke vært viktig for meg, personlig. Det året som tolkeutdanningen var oppe sist hadde jeg en pause, og da jeg kom tilbake så ... har det ikke vært siden. Jeg har jobbet."

(Silvia i (Strendo, 2015b))

---

²⁵ Min oversettelse. Original: "one who renders orally, and into another language, one person's speech for other listeners at the time the speech is made"

Jeg vil være nummer én!

Innen den sammensatte gruppen mennesker tolker utgjør er det mange andre dimensjoner av egen identitetsforståelse som for personene selv er viktigere enn "tolkebiten" – kjønn, alder, sosial status, etnisitet mm. Likevel, vil jeg påstå, er det visse interessante fellesnevner langs denne akse.

Det er stor konkurranse mellom tolker – alle er en konkurrent, og det gjelder å ha spisse albuer. Konflikter mellom ulike grupperinger av tolker og mellom ulike miljø i samme bransje, som for eksempel utdanningsinstitusjoner, fagmyndigheter, innkjøpere av tolketjenester for det offentlige, tolkebrukere, tolker, private og kommunale tolkeformidlere, leverandører av tekniske løsninger osv. Fiva skrev i masteroppgaven sin (2006) at dette må forstås på bakgrunn av at bransjen er ung og fortsatt i støpeskjeen, og selv om det nå har gått noen år og mye har skjedd er det fortsatt en vei å gå for å få til et velfungerende samarbeid mellom alle de ulike interessentene.

At "jeg er best!" har jeg hørt fra mange tolker gjennom min fartstid i bransjen. Jeg tviler ikke på at de fleste som sier det virkelig *er* flinke, men jeg har av og til blitt forbauset over hvor mye selvtillit enkelte utviser. Kan dette også ha noe å gjøre med at mange av aktørene i feltet kommer fra steder hvor samfunnet kanskje til dels er mye mer konkurransepreget enn i Norge? Nå sett i retrospekt tenker jeg at også at dette har å gjøre med det å klare seg i en såpass usikker bransje – at man må ha en sterk tro på seg selv og det man gjør for å kunne stå i det. Den mindre positive siden er at det også ofte ser ut til å bringe frem en trang til å skyve andre ned, eller sette andre på plass. Det blåser på toppen, og noen er nok redde for at dersom mange andre tolker på deres språk skulle komme opp på samme nivå hadde konkurransen for dem selv blitt tilsvarende større.

Jeg har dessuten ofte tenkt at det skal en viss hang til selvpining til for å kunne jobbe som tolk. Sjelden har noen en arbeidsdag som er så uforutsigbar som tolkens. Ikke i noen andre yrker krever det at man skal kunne såpass mye om såpass mange fagområder. Men det er klart at det også er mange som utøver sitt virke som tolk uten å være seg disse enorme "kravene" bevisste. En del holder seg nok innen områder hvor deres kompetanse språklig og faglig sett er "god nok" – og flere skulle kanskje hatt et enda sterkere forhold til 1. paragraf i de tolkeetniske retningslinjene som sier at tolken skal vurdere egen kompetanse og si *nei* til oppdrag som overgår denne (Kommunal- og regionaldepartementet (KRD, 1997).

Et praktisk fag

Har Nora noe forhold til all den oversettelsesteorien man lærer bort på tolkeutdanningen, og tenker hun over alle implikasjoner av de valg hun tar hver eneste dag i ulike tolkesituasjoner? Jeg tror ikke det ligger veldig langt fremme i bevisstheten, selv om hun nok etter hvert kan mye om både tolkeetiske regler og hva konsekvensene av de åpenbare bruddene på denne ville innebære. På en annen side har hun en taus og kroppsliggjort erfaringskunnskap om hva som fungerer for de hun har tolket for gjennom tusenvis av ulike situasjoner. En kunnskap som har *skrevet seg inn* i kroppen hennes etter utallige oppdrag, og som hun drar veksel på i møte med konkrete – men alltid nye – utfordringer i sitt virke som tolk. Kanskje er det denne tolken som noen av informantene til Berit Berg snakker om i sin rapport om ***Bruk av tolk i barneverns-institusjoner og omsorgssentre for enslige mindreårige*** (Berg, Caspersen, Garvik, Paulsen, & Svendsen, 2018): "Hun ser foreldrene. [...] Hun får til en god relasjon." Dette er altså kvaliteter de ansatte ved slike institusjoner vektlegger i bedømmelsen av hva en god tolk er. De sier også en del om at tolken de omtaler er flink til å sette grenser og tydelig i rollen, og som en sluttbemerkning at hun dessuten kan "[...] begge språk godt".

En innvending mot å bruke tolker uten offentlig godkjente kvalifikasjoner er at det sies at tolkebrukere selv ikke er i stand til å skille en god tolk fra en dårlig tolk av den grunn at de ikke forstår begge språkene. Det er godt mulig at det er tilfellet i en del saker, og man skal vite en del om tolking, om tolkebruk og om språk og kommunikasjon generelt før man er i stand til å gjøre en noenlunde ok vurdering. Faget er vanskelig fordi de innebærer så mange subtile elementer, så mange teknikker, etiske vurderinger og *også* det medmenneskelige aspektet. I tillegg til det helt åpenbare; de to forskjellige språkene, hvor deltakerne i samtalen (i de fleste tilfeller) kun er kjent med ett av dem, og dermed avskåret fra den kanskje viktigste dimensjonen i vurderingen.

Likevel vil jeg altså våge påstanden om at en erfaren tolkebruker vil kunne gjøre en *viss* vurdering. Selv uten å forstå et kvekk av hva den andre parten sier eller tolken tolker til denne personen. Grunnen til det er enkel. Der man gir en forklaring stiller man i etterkant kontrollspørsmål for å få et inntrykk av hvor mye som har nådd og blitt oppfattet av den andre parten. Lengden på ytringene en annen. Om man sier noe langt og omstendelig på ett språk er det sjelden at en god (og korrekt) oversettelse kan gjøres *veldig* mye kortere på det andre språket – og vice versa. En lakmustest er imidlertid ingen av strategiene – for tolken *kan* tolke "svada" den ene veien, og deretter f.eks. *selv* svare på oppfølgingsspørsmålet – altså skape en fullstendig samtale på egen hånd. I lengden skal det imidlertid svært godt gjøres at tolken

klarer å holde rede på både hva som blir sagt og hva som blir tolket slik at ingen av partene skal gjennomskue dette. Da skal hen i alle fall være en fryktelig god skuespiller, ha en enormt god hukommelse og koordinasjon og, også være ganske så språklig dyktig – med andre ord sterk på de områdene det gjerne fremheves at en god tolk må være dyktig ...

Det er sant at man via utdanningsinstitusjoner og gjennom tester høyner det teoretiske kunnskapsnivået, og i utøvelsen av et komplekst yrke tolking er, og med den innflytelsen på og de konsekvensene utøvelsen av yrket kan ha på personers liv og virke, så må alle slike tiltak applauderes. Det står også respekt av Norges innsats på området. Leonardo da Souza som er rådgiver for IMDi sier at mange land ser til Norge og hvordan vi har kommet langt på vei i det å løse behovet for tolking som oppstår med nye migrasjonsmønstre (Strendo, 2015b), og vi er et eksempel til etterfølgelse for mange andre land som er seriøse i sine forpliktelser til grunnleggende menneskerettigheter – hvor da tolken er meddelelsesmiddel.

"Enhver har rett til menings- og ytringsfrihet. Denne rett omfatter frihet til å hevde meninger uten innblanding og til å søke, motta og meddele opplysninger og ideer gjennom ethvert meddelelsesmiddel og uten hensyn til landegrenser."

Artikkel 19 i (FN, 1948 verdenserklæring om menneskerettigheter)

I dannelsen av en profesjon er også noe av det viktigste å skape et innhold og et samhold. Et innhold man kan enes om at definisjonen på en tolk skal være, og et samhold mellom utøverne av yrket. I miljøet rundt OsloMet kan man si at de langt på vei har lyktes med å skape en sterk identitet knyttet til tolkeyrket. IMDi har på sin side også fulgt opp, og velger konsekvent kun å omtale tolker med statsautorisasjon eller tolkeutdanning som [egentlige] tolker, selv om tittelen "tolk" ikke er beskyttet, og enhver som utøver tolking kan kalle seg for "tolk".

Det er imidlertid også slik at idet man forsøker å løfte frem yrkesgruppen så er det noen som blir igjen "på gulvet". Blant dem finner man en del av de som faktisk har vært lengst i yrket, og som ofte har tusenvis av tolketimer under beltet. Disse gamle traverne blir altså holdt utenfor i diskursen rundt tolkeyrket. Ja, man sier at mulighetene for å ta utdanning eller offentlig godkjente tester for faktisk å bli en offentlig "godkjent" tolk er den samme for alle. I teorien stemmer kanskje det, men som vi skal se så er det både kulturbetingede, historiske og demografiske grunner til at det i praksis er slik at mange i gruppen stenges ute fra

profesjonaliseringsprosessen. Mange av disse er innvandrere som kom til Norge i voksen alder, lenge før norskundervisning for innvandrere var såpass godt organisert som det er i dag – flere har derfor aldri tatt verken norsk videregående skole eller Bergenstesten²⁶ – som er blant kravene for å bli tatt opp til utdanning eller testing. Frem til 2016 var selv den mest grunnleggende testen ToSPot (OsloMet, 2018) en skriftlig test (noe silingsprøven til den egentlige autorisasjonsprøven i tolking²⁷ fortsatt er). En annen faktor, som vi ikke må undervurdere, er at f.eks. tolkeutdanningen gjennomføres med helgebaserte samlinger. Det er flere kvinnelige tolker, med hovedansvar for barn og hjem, som ikke har mulighet til å komme fra dette ansvaret flere helger i løpet av et helt år. I helgen er det ingen barnehage og skole. For mange er tolkeyrket nettopp et yrke hvor man på grunn av arbeidstid og fleksibilitet har mulighet til å utøve i kombinasjon med familieliv og hovedansvar hjemme. Samtidig er studiet nettbasert, og selv om de fleste i dag har en grei digital kompetanse, er det slett ikke lett å sette seg inn i nye systemer og holde seg informert og oppdatert i det omfang som kreves av en student på tolkeutdanningen. Når det gjelder demografi er det også slik at studietilbudet kun finnes i Oslo, og med obligatorisk oppmøte i Oslo blir det fort dyrt for mange å reise og overnatte over flere dager. Vi skal også huske på at tolkeyrket kan være et ustabil yrke, med mye svingninger i behov i de ulike språkene – mange kan kun se frem til en kortere aktiv karriere, på lik linje med en toppidrettsutøver, som Hanne Skaaden så treffende sier det (Skaaden, 2013, p. 237).

Asymmetri i makt og tolkebestilling

I et fagmøte arrangert for tolker jeg var på ble det stilt spørsmål fra salen om det ikke er slik at en tolk som bookes direkte av den ene parten i en tolkesamtale i praksis vil føle på et lojalitetspress ovenfor den som foretar bestillingen, spesielt dersom det også er samme part som skal bruke tolken, og til syvende og sist betale for tjenesten? Til svar kom det at dette slettes ikke ville være noe problem fordi [utdannede eller autoriserte] tolker er *profesjonelle*, de vil derfor ikke påvirkes til bevisst eller ubevisst å ønske å blidgjøre den betalende parten. Mon det. Nå er min erfaring at de aller fleste tolker med offisielle kvalifikasjoner selvsagt vet å forholde seg profesjonelt, og at de bærer de tolkeetiske retningslinjene som et adelsmerke. Det er derfor slett ikke umulig at en god del av de profesjonelle tolkene har såpass integritet at de klarer å si tydelig ifra og sette tåkelyset på når det er ting som begynner å nærme seg

---

²⁶ Bergenstesten er en prøve i norsk på B2 og C1-nivå

²⁷ Autorisasjonsprøven i tolking er en omfattende ferdighetsprøve for erfarne tolker som gir de som består anledning til å søke bevilgning som statsautorisert tolk – en beskyttet tittel i Norge (OsloMet, 2013)

gråsonene i tolkeetikken, som nekter å gå med ting selv om det åpenbart medfører misnøye blant tolkebruker som har bestilt en som tolk (og som skal betale for tjenesten og kanskje bestille igjen senere). Men det kan også være lett ubevisst å bli påvirket av en slik maktasymmetri. I en artikkel fra Aftenposten for noen år siden viser det noen ekstreme utslag som kan komme inn i bildet (men som forhåpentligvis tilhører sjeldenhetene); at blant annet en kvinnelig tolk har blitt sex-trakassert og forsøkt presset til oralsex, uten at hun tør anmelde saken i frykt for å miste fremtidige tolkeoppdrag fra politiet (Ntb, 2015). Eller i en høyt profilert sak hvor moren til en av etterforskerne i avhør ble brukt som tolk (Ntb, 2016). Prinsippet er at tolken skal være en uhildet del av samtalen, og selv en mistanke om at det ikke er tilfellet taler for at man kanskje burde tenke på å legge selve bestillerfunksjonen til et annet ledd enn selve brukeren av tolketjenesten. Hvordan dette skal organiseres, om det for eksempel er i offentlig eller privat regi er et svært polariserende spørsmål som jeg ikke skal gå inn på her.

Ønske om stabilitet

For tolker som for mennesker flest er det ofte et ønske om en økonomisk stabilitet i hverdagen. Hvor man har samme "rettighet" som andre til å bli syk, til å kunne hente i barnehagen, ta fri, ta kortere dag eller en oval weekend om det skulle passe seg slik. Dette er vanskelig om man f.eks. skulle være fast ansatt som tolk, da mye er avhengig av ytre faktorer, noen bestemmer når oppdragene skal være og hvilke utfordringer man får. Samtidig gir kanskje en slik tilnærming ikke noe mer i kroner og ører for den aktuelle tolken, siden man ved en vanlig modell kan velge de oppdragene som gir mest igjen for tiden og innsatsen.

En deling av kunnskap

"Vi er noen som forteller hverandre litt mer, men ellers så holder folk kortene så tett til brystet. Noen vil ikke engang snakke om ting på direkte spørsmål."

Edgard (angående kollegaer og prat om faglige spørsmål)

"Hvis jeg bare blir nummer to ... Jeg vil være nummer én! Jeg har alltid vært sånn, jeg må prøve meg selv om det ikke har noen betydning"

Mehmet (om et tolke kvalifiseringstiltak i regi av OsloMet)

Det piper i tolkens telefon og hun får melding fra en oppdragsgiver om et oppdrag som kan gi en del penger og som er en langvarig og stabil samarbeidspartner. Problemet er bare at det kommer i veien for et oppdrag tolken har tatt på seg et annet sted samme tid.

Hun spør meg, hva skal jeg gjøre her, hva ville du gjort? Jeg sier at jeg vet ikke – det er flere argumenter som kan veie for og imot. Om hun takker ja her må hun si fra seg et annet oppdrag som også er "bra" for tolken. Da blidgjør hun denne ene kunden, som riktignok ikke har så mange oppdrag, men som tolken ønsker at skal ringe henne ved behov for tolk senere. Hun tar vare på en langvarig relasjon i med tanke på eventuelle krisetider, samtidig som hun antar at det stadig vil være tilgang til oppdrag fra den andre kunden, som hun nå kanskje må skuffe. Uansett om hun trekker seg denne ene gangen så er behovet der såpass stort at det sannsynligvis vil komme mange flere tilbud om oppdrag senere. Men tolken har også i mente at dersom hun trekker seg fra oppdraget på kort varsel så kan den andre parten bli skuffet og kanskje huske dette til neste gang de trenger tolk i hennes språk – med det risikerer tolken at de spør noen andre neste gang; en tolk som i deres øyne er mer "stabil". Men her handler det også om personlige relasjoner, hvor interessant tolken finner oppdraget samt en rekke andre forhold, både store og små, som tolken tar med i sine beregninger og veier opp mot hverandre.

Hun begynner å skrive meldingen for å si at hun dessverre ikke kan ta på seg det aktuelle oppdraget hun nettopp ble spurt om. At hun er opptatt et annet sted og at det ikke passer denne gangen. "Hvorfor kunne det ikke vært dagen før – da er jeg jo helt ledig?" spør hun ut i luften, litt oppgitt, men følger opp med en kort latter. "Det er alltid slik at de bedre

oppdragene havner på samme dag". Opphopning av store oppdrag på samme dager er noe tolker er godt kjent med, og til visse tider på dagen. Ingen vil begynne dagen med en tolkesamtale, og alle vil enten være ferdig med den i god tid før lunsj, eller gjøre det unna rett etter lunsj. Dette sammenfaller også med tidsplanen; møter med tolk etter interne møter, eller under visittunde når det gjelder sykehus og kan gjenfinnes i rapporten som IMDi og NHO utarbeidet over behovet for tolk i 2018 (2018, p. 15).

Vær på tilbudssiden

Tolken leser meldingen opp for meg, og jeg legger merke til at hun prøver å høre om de kan endre dato for oppdraget. Jeg spør om det faktisk hender seg at de endrer dato, og hun sier "nei, det hender jo ikke – men vi er i Norge, det skader ikke å prøve å høre". Hun kommenterer at samtidig som tolken sier at hun ikke kan ta oppdraget så stiller hun seg på tilbudssiden, viser at det dessverre ikke passer i timeplanen hennes denne gangen, men at hun er interessert ved en senere anledning. Jeg får på en måte litt kjapp opplæring i "the tricks of the trade" og kjenner at jeg er glad for at tolken vil dele sin insider-kunnskap med meg. Hun avslutter meldingen med fornavn. "Jeg bruker aldri fullt navn i meldingen, man må svare bare med fornavn – da skaper man relasjoner og knytter seg til kunden". Samme tolk sa imidlertid at hun også mislikte at det var så mye vekt på personlige relasjoner et annet sted – så det er litt diskrepans mellom det man sier man gjør og det man faktisk gjør, eller bare hva man tenker rundt samme tema i ulike situasjoner. Kanskje har det også noe med hvor vellykket taktikken har vært i de ulike tilfellene? Vi snakker litt videre og hun sier at hun også alltid, alltid ringer opp om hun har fått et ubesvart anrop. For å si hei, vise at man er interessert; "Folk liker alltid at man ringer opp. Det er som å si hei til noen, og de ikke sier hei tilbake, da blir man oppfattet som uhøflig, og det er ikke det man vil her i bransjen. Vær på tilbudssiden."

Strategier i navigering mellom ulike oppdragsgivere

Tolker har ulike strategier i sin navigasjon mellom ulike oppdragsgivere. Få tolker jobber fast ett sted, og de fleste bygger sin oppdragsportefølje gjennom å være registrert hos flere tolkeformidlere, både offentlige og private. Samt at de tar imot oppdrag gjennom private nettverk eller via direktebestilling hos politiet eller i retten. En del tolker snakker om lojalitet i forhold til enkelte oppdragsgivere og at de ønsker et mer gjensidig forpliktende forhold hvor de som takk for å utvise en slik lojalitet oppnår en stødig tilgang på oppdrag fordi de blir prioritert tilbake. Ofte kommuniserer tolken da at de får tilbud om oppdrag fra mange steder,

men at de *velger* å si nei til mye/alt for å kunne ta oppdrag fra den ene eller de få oppdragsgiverne tolken satser på. En annen strategi er å legge vekt på at man får tilbud fra mange forskjellige selskaper, og at man går der betingelsene og forholdene er best, på den måten forsøker man å gi inntrykk av at man er såpass ettertraktet at man som tolk ikke er avhengig av en eller noen få oppdragsgivere. Bak en slik strategi ligger kanskje en strategi om å forsøke å oppnå bedre betingelser hos oppdragsgivere de allerede jobber for, ved å påpeke at de kan finne andre enger å gresse på, og at oppdragsgiver må anstrenge seg for å beholde ens tjenester hos seg.

Mange gir inntrykk av at de er *den flinkeste* eller i hvert fall en av de beste tolkene i sitt språk – at de man tolker for spør etter hen som tolk fordi de har hatt mange dårlige opplevelser med andre tolker tidligere. Her kan man se en del interessante sammenstillinger. Tolker med tolkefaglige kvalifikasjoner er nøye med å peke ut disse som en del av det som gjør dem til gode tolker. Men tolker som ikke har slike kvalifikasjoner kan likevel påstå at de gjør en bedre jobb *i praksis* enn mange tolker med høyere offisielt nivå. Ved å vise til lang erfaring og hvor mye de har tolket, samt at de gjerne peker på at en del av tolkene som har nivå for eksempel ikke har vokst opp i hjemlandet, og at forståelsen i morsmålet derfor ikke går "dypt nok" og at de ikke forstår brukerne godt nok. For eksempel kan de hevde at de fremmedspråklige brukerne ofte legger vekt på tolkens personlige egenskaper og *livserfaring* i sin vurdering av hva en god tolk er – slik vi så flere sitater og eksempler på tidligere i teksten.

Flere tolker som ikke innehar noe nivå har narrativer hvor de selv eller andre tolker uten nivå blir foretrukket og bestilt heller enn nivåtolker fordi også den offentlige parten har hatt bedre opplevelser med disse. Dette kan jo skyldes flere ting, for eksempel at kunnskapsnivået rundt dette med nivå på tolker ofte er begrenset, så det er slett ikke sikkert at de som bestiller eller foretrekker å bruke en tolk uten nivå vet hva det innebærer. Dersom tolken for eksempel ut over det rent språklige *forklarer hvorfor* noe som for en eller begge partene i samtalen er *uforståelig*, så tar tolken på seg et ansvar for å *fortolke* som egentlig ligger hos partene. Og fratrar dem samtidig muligheten. For en del kan dette være *ønsket* adferd fra tolkens side, dersom man kanskje er usikker på egen kompetanse i møtet med "den andre".

For eksempel er det fortsatt relativt vanlig både fra offentlig forvaltnings side og fremmedspråklige at man spør tolken om å forklare et utsagn man ikke helt skjønner betydningen av – i stedet for å spørre motparten som uttalte det om selv å forklare videre. Samtidig er det også slik at en tolk som har jobbet som tolk i mange år, som har bodd mange

år både i land der tolkespråket snakkes og i Norge, med tusenvis av oppdrag under beltet, og kanskje både tester og kurs utenom offentlig regi, kan være et bedre valg i noen saker enn en nyutdannet tolk uten mye erfaring? Men det krever at tolken også er god, ikke bare dreven. Som Nilsskog er inne på i sin masteroppgave om selvledelse blant tolker som går opp til statsautorisasjonsprøven i tolking (Nilsskog, 2016, p. 25) er ikke det ikke bare erfaring i seg selv som avgjør om en tolk blir god, men evnen til å nyttiggjøre seg denne erfaringen i egen kompetanseheving.

Andre tolker igjen legger mindre vekt på at man jobber som tolk – at det er et bi-yrke og at man gjør det enten fordi man kan kombinere med andre jobber og tar kun de oppdrag man finner interessante eller lønnsomme eller som en deltidsjobb ved siden av studier hvor man skal bli noe annet. Det er altså som vi ser ganske mange kort en tolk kan ha på hånda i sin forhandling om posisjon i feltet.

Money talks

"Jeg snakker bare [språket] når jeg får betalt for det."

Ahmed

Det er ikke til å komme bort i fra at enkelte nok også tolker hovedsakelig for pengenes skyld, til tider har det vært og kan det være gode penger å tjene i tolkebransjen. Dette nok har regulert seg de senere år med flere kvalifiserte tolker som kjemper om de samme oppdragene. Noen tolker som en "tjeneste" for sine landsmenn, for å vedlikeholde språket, eller for å skaffe seg kontakter. For noen er det som nevnt dessuten en jobb man kan skjøtte ved siden av for eksempel det å ta seg av familie og hjem. En ser også noen som i en periode eller i et lengre perspektiv er ute av stand til å ha fast fulltidsjobb søker seg mot tolkeyrket, siden det er en jobb hvor man kan styre arbeidstiden ved å takke ja eller nei til oppdrag og som samtidig kanskje er mindre fysisk krevende enn mange andre.

For en god del er likevel tolkejobben den jobben de identifiserer seg med og som de blir svært engasjerte i. Det er jo en utfordrende og meningsfylt jobb hvor man får innblikk i svært mange sider av samfunnet den vanlige mannen i gata ikke ser. Som Inger Johanne Bauer som er statsautorisert tolk i spansk og engelsk forteller om i en artikkel fra Aftenposten (Lerbak, 2007) er det å være tolk som å spille "[...] flipperspill med gloser" – altså en jobb hvor en må være stadig på alerten.

Dårlige betingelser

"Hvorfor skal jeg gidde å jobbe for den lønna?" Selv om beløpet kanskje ikke høres veldig lavt ut ved første øyekast er det flere ting å ta hensyn til når det gjelder lønnsbetingelser for et yrke som er basert på frilansoppdrag. For det første så er det liten sikkerhet i yrket, og man kan plutselig få et oppdrag avlyst på ganske kort varsel, og da har man ikke så god mulighet til å få et nytt oppdrag i den perioden man nå plutselig er ledig og står uten inntekt. For det andre er det heller ikke slik at man får sykepenger dersom man skulle bli syk, og kanskje får man heller ikke lønn dersom f.eks. offentlig transport er forsinket slik at man ikke klarer å dukke opp til oppdraget i tide. Tolken som frilans har ingen krav på feriepenger, og det er få eller ingen sosiale goder man nyter godt av som frilanser, men som ansatte i fast stilling gjerne har. Dessuten krever ofte tolkeoppdrag mer av tolken enn akkurat den tiden man er inne og tolker. Tolken bør forberede seg til oppdraget, noe som kan innebære og måtte lese seg opp på terminologi, lignende saker osv. Selve forberedelsen inkluderer også å finne ut hvordan man kommer seg til et nytt sted (tolken blir etter hvert godt kjent for å kunne finne frem til både ulike kontorer og hjemmeadresser). Selve tiden tolken bruker på å reise til stedet kan også være lang, og det er slett ikke alltid man får kompensert den faktiske tiden man bruker på dette. I tillegg er ofte oppdragene av kort varighet (1 time eller under i 60 % av tilfellene ifølge rapporten fra IMDi/NHO (2018)) og det er ofte en opphopning av oppdrag til bestemte tider på dagen, og gjerne også på ulike dager i uken, samt sesongavhengig, slik at det ikke er mulig for tolken "å fylle" dagen, for på denne måten utnytte tiden effektivt og tjene bedre. Lønn for jobber står derfor ofte ikke i forhold til den innsatsen tolkeyrket krever. Basert på mine observasjoner hadde alle parter og interessenter tilsynelatende vært tjent med at det hadde blitt tatt noen grep rundt vilkår i bransjen – noe NOU2014:8 også peker på (Hasle, 2014, p. 17).

Hodet på blokka

I arbeidet med en slik oppgave oppfatter man fort at et er mange til dels motstridende meninger i felt, og det er jo umulig å være *objektiv* og *nøytral*, kun i "never-never land" som Howell (1994, p. 330) sier. Selv om akkurat *nøytraliteten* er en slags hellig gral tolkene selv ofte fremhever – jeg har hørt utallige tolker si at de som tolker skal *være* nøytral, men på tolkeutdanningen og i læremateriell anerkjenner man at man ikke kan bestemme seg for å *ikke føle* sympati eller antipati, men at man *kan* velge å ikke la det *komme til uttrykk*. Altså *opptre* nøytralt – eller som Skaaden sier: *topartisk* (Skaaden, 2013). Som forsker får man jo også ofte en klar formening om en del saker og spørsmål. Den eneste måten å løse dette på er å prøve å fremstille sine funn uten at en ideologisk slagside får dominere. En helt nøytral eller upartisk fremstilling kan likevel veldig fort bli en tannløs fremstilling, hvor en er ute av stand til å si noe som helst. Dermed er det etter min mening greit at det kommer til syne hvor jeg står i de ulike debattene, om jeg samtidig ivaretar innvendinger og motargumenter slik at leseren av oppgaven selv kan stille andre spørsmål eller trekke andre konklusjoner ut fra materialet som er presentert. Kanskje risikerer jeg å overstrekke mine argumenter? – Å gjøre som den ulykksalige Procrustes i den greske myten, som enten strakk folk for å passe til sin jernseng – om de var for korte, eller kappet beina av dem om de var for lange.

Så er jeg klar for å legge hodet på blokka og la det stå til? Jeg mener at jeg kan stå inne for det jeg skriver i denne oppgaven. At de funnene jeg har gjort kan rettferdiggjøre den analysen jeg legger frem, selv om det sikkert er mange som både kan lese andre ting ut av eller inn i de data jeg presenterer. Selv om det er de som har andre vinklinger og forklaringer på de fenomener og den praksis jeg beskriver, og som kan tilknytte og legge andre relevante teorier til grunn. Det er helt greit, jeg påstår ikke å sitte på fasiten, og tenker at det finnes veldig mange måter å se dette materialet på. Samtidig vet jeg at det fortsatt er veldig mye mer å finne der ute, som jeg med mitt utgangspunkt denne gang ikke hadde tilgang til, men som kan kaste ytterligere lys over feltet. Er det en konklusjon jeg kan trekke med en gang er det at her er det rom for mye videre forskning, og det er med glede jeg gjennom fordypningen min har blitt kjent med en rivende utvikling i forskning og kunnskapsproduksjon på og om feltet, hvor mange nye stemmer *stemmer* i.

Same, same, but different

Utfordringer tolker står ovenfor er ikke nødvendigvis de samme for alle hele tiden, men de grunnleggende problemene tolken blir satt til å løse ligner mye på hverandre. Selv om det finnes ulike strategier og ulike argumenter for hvem som skal løse dem, og hvordan de skal løses, ønsker jeg å oppfordre til refleksjon omkring hvordan vi kan inkludere flest mulig stemmer i diskusjonen for å sikre et tilbud om tolketjenester som dekker behovene for de fremmedspråklige, for det offentlige og for de som jobber som tolk – noe som er det felles målet *alle* sier de jobber mot. Argumentet jeg vil forsøke å tegne opp er ikke at tolken slik vi ser på hans funksjon i Norge er "feil" – snarere heller at oppgaven ikke stopper med tolken. Om tolken gjør sin gjerning riktig vil allerede deler av det "kulturelle" være med i oversettelsen – kultur og språk kan ikke lett skilles fra hverandre. Men jobben med å *fortolke* ligger fortsatt hos partene. Akkurat som i en vanlig samtale. Selv om konseptene og ideene står lenger fra hverandre – om husene våre ikke ligger tett-i-tett – betyr det ikke at vi ikke begge kan flytte "grinda" vår nærmere hverandre i samtalen gjennom en tolk.

På en måte kan man skjønne når noe ligger såpass langt utenfor ens egen virkelighetsforståelse, at det (nesten) er umulig å fatte, så blir kommunikasjon rundt disse tema vanskelig. Eller verre, når man ikke engang skjønner at man snakker forbi hverandre, at livsverdenene på dette området er såpass forskjellige at ord ikke trenger inn – ja, da er ikke tolken den som kan hjelpe. Jeg forstår hva du sier, ordene dine – men jeg *forstår* deg ikke. Språket er definitivt ofte det viktigste hjelpemiddelet vi har for å få tilgang til den andres forståelsesverden, men derfra og over grinda gjelder det både å stille med et nysgjerrig blikk utover og å søke innover i seg selv for å *forstå*. Resonere og *resonere*.

For å runde av med oppgavetittelen og gi den et lite spinn kan man si at det tolker gjør er å ta uttalelser fra et rammeverk og male det på nytt i en annen ramme med de redskapene man har for hånden i de ulike språkene. Den tolkede ytringen er ikke en kopi, men en *representasjon*. Som skal henges på en annen vegg, i et annet museum, ved siden av andre kunstverk – og som med det vil gi tilskuerne andre opplevelser enn originalen.

Som med malerier er det jo likevel slik at jo mer man vet om kunstnerens liv og virke, tidsepoke og generelle strømninger, jo dypere vil man også forstå verket. Med forskjellige utgangspunkt som bakteppe, hvor våre unike erfaringer er vevd inn, er det ikke å forvente at

vi alle skal forstå på akkurat samme måte. Ytringen blir malt på nytt av håndverkeren (eller var det *tusenkunstneren*) som Skaaden (2005) kaller tolken – som maler den umulige kunst.

Men om så rammene våre er forskjellige; de er laget av ved fra den samme grunnstammen av felles erfaringer og vi kan ha det i oss å forstå "den andre" – selv så fremmed og forskjellig hen måtte framstå. Tolken er essensiell for at vi skal bevege oss på overflaten og i det praktiske – om vi skal komme noen vei i situasjonen som vi er avhengige av å snakke sammen om og bruker tolk for å kunne gjøre nettopp det. Om vi samtidig lar den menneskelige dimensjonen resonere i oss selv, bruker oss selv som instrument og gir "den andre" klangbunn i kroppen vår. Kan vi lettere finne tonen, spille i harmoni eller jazze sammen?

Tolken er kanskje stemmegaffelen, dirigenten, maleren som tegner opp de forskjellige kartene vi skal bruke for å finne veie frem til hverandre. Men selv om vi er avhengige av tolken for å gjøre oss forstått og for å forstå, så er det ikke tolken som skal ta alt ansvaret for kommunikasjonen mellom oss – på denne fjellturen må vi bære ryggsekken vår selv. Vi må, på samme måte som i alle andre settinger, basere oss på det vi har tilgang til å erfare, og derfor er vi nødt til å spørre hverandre for å lære hverandre bedre å kjenne. Vi tenker kanskje forskjellig om en del ting, og ikke alltid vil vi klare vi å legge fra oss våre egne forestillinger og gå inn i den andres forståelse. Men som i tolking, som i antropologi og mellom mennesker, det er ikke enkeltdelene, men summen av dem som teller. Et hele som er større en alt det partikulære. Om kartet ditt og kartet mitt begge stemmer like dårlig med terrenget eller om notene våre går i moll og dur. Vi *kan* orientere oss i landskapet og vi *kan* jobbe med gehøret om vi ikke er helt samstemte med en gang. La oss derfor si oss villige til å gå inn i den andres museum og se på hvilke bilder som henger der, la oss spørre og finne ut mer om hverandre og ikke være redde for å gå inn i noen usynlige vegger – slik en professor sa at gode antropologer ofte gjør i felt – da finner vi i det minste ut hvor disse veggene står. Klarer vi å gjøre det tenker jeg at grunnlaget for bedre samtaler legges og man kan bygge videre derfra.

Jeg og du er ikke like, men vi er ganske like likevel.

Same, same, but different.

Different, different, but *same*.

Referanseliste

- Abu-Lughod, L. (1999). *Veiled sentiments : honor and poetry in a Bedouin society* (Updated ed. with a new preface. ed.). Berkeley, Calif: University of California Press.
- Andenæs, K. (2000). *Kommunikasjon og rettssikkerhet : utlendingers og språklige minoriteters møte med politi og domstoler* (Vol. nr 1/2000). Oslo: Unipub forl.
- Konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne, (2013).
- Ardener, E. (1975a). Belief and the Problem of Women. In S. Ardener (Ed.), *Perceiving women* (pp. 1-17). London: Dent.
- Ardener, E. (1975b). The 'Problem' Revisited. In S. Ardener (Ed.), *Perceiving women* (pp. 19-27). London: Dent.
- Barnard, A. (2000). *History and theory in anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Barth, F. (1980). *Andres liv - og vårt eget*. Oslo: Gyldendal.
- Battaglia, D. (1999). Toward an Ethics of the Open Subject: Writing Culture in Good Conscience. In H. L. Moore (Ed.), *Anthropological theory today* (pp. 114 - 150). Cambridge: Polity Press.
- Berg, B., Caspersen, J., Garvik, M., Paulsen, V., & Svendsen, S. (2018). *Bruk av tolk i barnevernsinstitusjoner og omsorgssentre for enslige mindreårige*. Retrieved from https://samforsk.no/Publikasjoner/2018/Bruk%20av%20tolk_web_ok.pdf
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice* (Vol. 16). Cambridge: Cambridge University Press.
- Castro, E. V. d. (2015). Who is Afraid of the Ontological Wolf? Some Comments on an Ongoing Anthropological Debate. *The Cambridge Journal of Anthropology*, 33, 2-17.

- Clifford, J., & Marcus, G. E. (1986). *Writing culture : the poetics and politics of ethnography*. Berkeley, Calif: University of California Press.
- Collins, P., & Gallinat, A. (2010). The Ethnographic Self as Resource: An Introduction. In P. Collins & A. Gallinat (Eds.), *The Ethnographic self as resource : writing memory and experience into ethnography* (pp. 1-22). New York: Berghahn Books.
- Csordas, T. J. (1999). The Body's Career in Anthropology. In H. L. Moore (Ed.), *Anthropological theory today* (pp. 173 - 205). Cambridge: Polity Press. (Reprinted from: 2005).
- Delaney, C. (2004). *Investigating culture : an experiential introduction to anthropology*. Malden, Mass: Blackwell.
- Dirdal, K. (2002). *Fortsatt på Flukt - En antropologisk studie av unge kurdiske menns handlinger og narrativer for å skape kontinuitet og unnsnippe eksiltilværelsens liminalitet*. (Hovedfagsoppgave Hovedfagsoppgave), Universitetet i Bergen, Bergen.
- Eco, U., & Aarsand, K. H. (2002). Kunsten å skrive en akademisk oppgave, hovedoppgave og masteroppgave. In *Come si fa una tesi di laurea*. Oslo: Idem.
- Evans-Pritchard, E. E. (1969). *The Nuer : a description of the modes of livelihood and political institutions of a Nilotic people*. New York: Oxford University Press.
- Fangen, K. (2005). *Deltagande observation*. Malmö: Liber.
- Fiva, H. (2006). *In other words : a study of interpreting and power in Oslo*. (Master Masteroppgave), Universitetet i Oslo, Oslo.
- FN. (1948). FNs verdenserklæring om menneskerettigheter. Retrieved from <https://www.fn.no/Om-FN/Avtaler/Menneskerettigheter/FNs-verdenserklaering-om-menneskerettigheter>
- Gile, D. (2009). *Basic concepts and models for interpreter and translator training* (Rev. ed. ed. Vol. vol. 8). Amsterdam: John Benjamins.

- Goffman, E. (1955). On face-work; an analysis of ritual elements in social interaction. *Psychiatry*, 18(3), 213. doi:10.1080/00332747.1955.11023008
- Goffman, E. (1969). *The presentation of self in everyday life*. London: Penguin.
- Gotaas, N. (2000). Del III: Forståelse i et flerkulturelt perspektiv. In K. Andenæs (Ed.), *Kommunikasjon og rettssikkerhet : utlendingers og språklige minoriteters møte med politi og domstoler* (pp. 93-124). Oslo: Unipub forl.
- Graeber, D. (2015). Radical alterity is just another way of saying "reality" A reply to Eduardo Viveiros de Castro. *HAU: Journal of Ethnographic Theory*, 4 (2), 1-41.
- Gudykunst, W. B. (1991). *Bridging differences : effective intergroup communication* (Vol. 3). Newbury Park: Sage.
- Hasle, A. K. L. (2014). *Talking i offentlig sektor : et spørsmål om rettssikkerhet og likverd : utredning fra utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 23. august 2013 : avgitt til Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet 24. september 2014* (Vol. NOU 2014:8). Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning.
- Hepsø, V. (2000). Klovn, hoffnar, guru og insider-antropolog? Noen tanker omkring et antropologisk insiderethos i industrien. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 11(11), 67-80.
- Hoëm, I. (2001). Jeg kan ikke få sagt hvor mye du betyr for meg! Om språk og antropologi. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 12 (1-2), 2001, 1-2(12), 8.
- Hoëm, I. (2015). *Languages of governance in conflict : negotiating democracy in Tokelau* (Vol. Vol. 13). Amsterdam: John Benjamins.
- Howell, S. (1994). Reading culture: Or how anthropological texts create fieldwork expectations and shape future texts. In E. P. Archetti (Ed.), *Exploring the Written: Anthropology and the Multiplicity of Writing* (pp. 317-337): Scandinavian University Press.
- Hutchinson, S. E. (1996). *Nuer dilemmas : coping with money, war, and the state*. Berkeley, Calif: University of California Press.

Hylland-Eriksen, T. (2002). Forord. In U. Eco & K. H. Aarsand (Eds.), *Kunsten å skrive en akademisk oppgave, hovedoppgave og masteroppgave*. Oslo: Idem.

IMDi/NHO. (2018). *Behovet for tolk i 2017*. Retrieved from Behovet for tolk i 2017:
<https://www.imdi.no/contentassets/9471e477a7494d11826d63cf9af21ac1/behovet-for-tolk-i-2017>

Kirk, J., & Miller, M. L. (1986). *Reliability and validity in qualitative research* (Vol. 1). Beverly Hills, Calif: Sage Publications.

Kjelsvik, B. (2015). "Eg har ingen familie" ; identitet, deltakarroller og tolking i asylsøkjearintervju. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 56(1), 57-86.

Kohn, T. (2010). The Role of Serendipity and Memory. In P. Collins & A. Gallinat (Eds.), *The Ethnographic self as resource : writing memory and experience into ethnography* (pp. 185 - 199). New York: Berghahn Books.

Kolshus, T. (2016). Seminargruppe: Antropologien og Virkeligheten: Kritisk realisme og veien ut av det ontologiske uføret. Retrieved from
<https://www.uio.no/studier/emner/sv/sai/SOSANT4400/h16/pensumliste/index.html>

Kommunal- og regionaldepartementet (KRD, d. g. K. (1997). *Retningslinjer for god tolkeskikk*. Norge: Kommunal- og regionaldepartementet Retrieved from
<https://www.tolkeportalen.no/For-tolker/Tolkens-yrkesetikk/>.

Lerbak, M. N. (2007). "Å være tolk er flipperspill med gloser". *Aftenposten*.

Leseth, A. B., & Tellmann, S. M. (2014). *Hvordan lese kvalitativ forskning?* Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Lov om barneverntjenester (barnevernloven), (1992).

Mauss, M., & Eriksen, T. H. (1995). *Gaven : utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn* (Vol. nr 26). Oslo: Cappelen akademisk forl.

- Merriam-Webster. (2018). Merriam-Webster. Retrieved 05.11.2018, from Merriam-Webster
<https://www.merriam-webster.com/dictionary/serendipity>
- Moore, H. L. (1999a). *Anthropological theory today*. Cambridge: Polity Press.
- Moore, H. L. (1999b). Anthropology at the Turn of the Century. In H. L. Moore (Ed.),
Anthropological theory today (pp. 1-23). Cambridge: Polity Press.
- Mortensen, D. (2005). Historien om tolking. In O. Tolkeautorisasjonsprosjektet (Ed.), *Forberedelse til autorisasjonsprøven i tolking: Et kompendium med arbeidsoppgaver* (pp. 137-151). Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for lingvistiske og nordiske studier.
- Munday, J. (2016). *Introducing Translation Studies : Theories and Applications*. London, UNITED KINGDOM: Routledge.
- Nencel, L., & Pels, P. (1991). *Constructing knowledge : authority and critique in social science*. London: Sage.
- Nilsskog, S. (2016). *Ingenting kommer gratis. En kvalitativ studie av tolkers selvledelsesstrategier frem mot autorisasjonsprøven i tolking*. (MBA Master Master), Nord universitetet, Nord universitetet. Retrieved from
<https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2409189/Nilsskog.pdf?sequence=1>
(2016-09-21T10:42:04Z)
- NSD. (2018, 16.10.2018). Deltakende observasjon - antropologisk forskning. Retrieved from
http://www.nsd.uib.no/personvernombud/hjelp/forskningsmetoder/deltakende_observasjon.html
- Ntb. (2015, 30.03.2015). Tolker hevder de er blitt sextrakassert av PU-ansatte. *Aftenposten*. Retrieved from <https://www.aftenposten.no/norge/i/Ee4a/Tolker-hevder-de-er-blitt-sextrakassert-av-PU-ansatte>

Ntb. (2016). <https://www.smp.no/ntb/innenriks/2016/01/15/Politimann-brukte-egen-mor-som-tolk-i-Lime-saken-12035387.ece>. *Sunnmørsposten*. Retrieved from <https://www.smp.no/ntb/innenriks/2016/01/15/Politimann-brukte-egen-mor-som-tolk-i-Lime-saken-12035387.ece>

Okely, J. (2012). *Anthropological practice : fieldwork and the ethnographic method*. London: Berg.

Lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven), (1999).

OsloMet. (2013, 27.09.2018). Autorisasjonsprøve i tolking Retrieved from <http://www.hioa.no/Studier-og-kurs/LU/Autorisasjonsproeve-i-tolking>

OsloMet. (2018). Tospråktesten. Retrieved from <http://www.hioa.no/Studier-og-kurs/LU/Tospraaktesten>

Ozolins, U. (1991). *INTERPRETING TRANSLATING AND LANGUAGE POLICY*. Retrieved from Melbourne: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED360819.pdf>

Pedersen, V. H. (1999). Oversættelse - et vue. In I. Hasselbalch (Ed.), *Glas kaster skygge : om litterær oversættelse*. København: Gyldendal.

Pink, S. (2015). *Doing sensory ethnography* (2nd ed. ed.). Los Angeles: Sage.

Porcello, T., Meintjes, L., Ochoa, A. M., & Samuels, D. W. (2010). The Reorganization of the Sensory World. *Annu. Rev. Anthropol.*, 39(1), 51-66.
doi:10.1146/annurev.anthro.012809.105042

Rachlew, A. (2011). Politiavhøret - en beretning fra innsiden. In G. Kvalheim (Ed.), *Hjelp meg! En bok om voldtekt* (pp. 169-180). Stavanger: Hertervig.

Rose, D. (1990). *Living the ethnographic life* (Vol. 23). Newbury Park, Calif: Sage Publications.

Roy, C. B. (2000). *Interpreting as a discourse process*. New York: Oxford University Press.

- Said, E. W., & Aabakken, A. (1994). *Orientalisme : vestlige oppfatninger av Orienten*. Oslo: Cappelen.
- Schwartzman, H. B. (1993). *Ethnography in organizations*. In *Qualitative research methods*, Vol. v. 27.
- Seleskovitch, D. (1978). *Interpreting for international conferences : problems of language and communication*. Washington D.C: Pen and Booth.
- Sharifan, f., Dirven, R., Yu, N., & Niemeier, S. (2008). "Culture and language: Looking for the "mind" inside the body". In *Culture, Body, and Language : Conceptualizations of Internal Body Organs Across Cultures and Languages* (pp. 3-23): Mouton de Gruyter.
- Skaaden, H. (2005). Tolken - håndverker eller tusenkunstner. In H. Uri (Ed.), *Nesten alt du trenger å vite om norsk* (pp. 160-164). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Skaaden, H. (2013). *Den topartiske tolken - en lærebok i tolking* (1. ed.). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Strendo, R. (2015a). *SOSANT 4120 Prosjektutvikling*. Eksamen. Samfunnsvitenskapelig fakultet. UiO.
- Strendo, R. (2015b). *Tolken - Samfunnets språklige toppidrettsutøver*. (Bachelor), NTNU,
- Tsing, A. (2000). The Global Situation. *Cultural Anthropology*, 15(3), 327-360.
doi:10.1525/can.2000.15.3.327
- Vesaas, H. M. (1974). *Utvalde dikt*. Oslo: Aschehoug.
- Wadel, C. (1991). *Feltarbeid i egen kultur : en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. Flekkefjord: SEEK.
- Wadensjö, C. (1998). *Kontakt genom tolk*. Stockholm: Dialogos.

Wikan, U. (1992). Beyond the Words: The Power of Resonance. *American Ethnologist*, 19(3), 460-482.

Wikipedia. (2018). Guugu Yimithirr language. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Guugu_Yimithirr_language